

Landbruks

Utredningskontor

Rekruttering til landbruket

Odelsbarns holdninger til overtakelse av
gård

Anders Andgard

Hanne Eldby

Margaret Eide Hillestad

Linda Klem

Forord

Denne rapporten presenterer resultatene fra undersøkelsen ”Rekruttering til landbruket – odelsbarns holdninger til overtakelse”. Landbrukets Utredningskontor har ved to tidligere anledninger gjennomført større undersøkelser om rekrutteringssituasjonen i landbruket med et spesielt fokus på forskjeller mellom menns og kvinners valg og fremtidsplaner, henholdsvis i 1996 og 2002. Målsettingen med undersøkelsene er å skaffe mer kunnskap om de drivkreftene som ligger bak rekrutteringen til landbruksnæringen.

I likhet med de foregående undersøkelsene er personer med beste odelsrett til et gårdsbruk blitt stilt en rekke spørsmål rundt oppvekst, lokalsamfunn, gården de har odel til og planer fremover. Mens det i 1996 var i underkant av 300 odelsbarn i undersøkelsen, ble antallet utvidet til 1000 personer i 2002. I denne undersøkelsen har vi mottatt svar fra 1022 personer.

Interessen for temaene i undersøkelsen er stor, så vel innenfor landbruksorganisasjonene som i landbruksforvaltningen og i samfunnet for øvrig. Kunnskap om de faktorer som danner utgangspunkt for rekruttering til et yrke i landbruket, vil være av betydning for alle aktører i sektoren. For organisasjoner som har sine medlemmer knyttet til sektoren - produsentorganisasjoner - vil disse forholdene ha betydning for fremtidsplanleggingen. Dette gjelder også spesielt med hensyn til organisasjonenes likestillingsarbeid. For offentlige beslutningstakere vil økt kompetanse på området lette arbeidet med å målrette tiltak.

Prosjektet er finansiert av forskningsmidler over jordbruksavtalen. Vi takker våre oppdragsgivere for et interessant oppdrag, og vil samtidig også takke de odelsberettigete som tok seg tid til å delta i undersøkelsen.

Oslo, 20. mars 2009

Hanne I. Eldby
Adm. dir.

Innhold

1	INNLEDNING	1
1.1	TIDLIGERE UNDERSØKELSER	1
1.2	PROBLEMSTILLINGER	2
1.3	METODE.....	3
1.4	RESPONDENTENE	4
1.5	RAPPORTENS OPPBYGGING.....	5
2	HOVEDFUNN.....	9
2.1	OVERTAKELSE	9
2.2	ÅRSAKER TIL ODELSBARNETS BESLUTNING.....	15
2.3	HVA MED FORELDRE OG EKTEFELLER?.....	17
2.4	UTFORDRINGER VED OVERTAKELSE AV GÅRDEN.....	20
2.5	HOLDNINGER TIL ODELSLOVEN	22
3	ØKONOMISKE FAKTORER.....	27
3.1	EGENSKAPER VED GÅRDEN	27
3.2	RAMMEVILKÅR FOR LANDBRUKET	34
3.3	BOSTED, UTDANNING OG ARBEID	37
4	SOSIALE FAKTORER	47
4.1	FORELDRE SOM ROLLEMODELLER	47
4.2	EGEN ERFARING FRA GÅRDSARBEID	50
4.3	PÅVIRKES ODELSBARNA AV SØSKNENES VALG.....	57
5	FREMTIDSPLANER	63
5.1	PLANER FOR FREMTIDIG PRODUKSJONSOMFANG	63
5.2	HELTIDS ELLER DELTIDSBONDE?.....	65
5.3	NYE PRODUKSJONER?	67
5.4	NYE MÅTER Å PRODUSERE PÅ?.....	69
6	OPPSUMMERING	71

LITTERATUR

VEDLEGG

---

1 Innledning

I likhet med andre vestlige land er den norske landbruksnæringen karakterisert av stadige endringer og strukturrasjonalisering, der andelen gårdsbruk og gårdbrukere over lengre tid er redusert kraftig. Mens det i 1959 var nesten 200 000 gårdsbruk i Norge, er antallet nå redusert til under 50 000 aktive bruk, og bare i løpet av årene siden 1989 er antallet gårdsbruk halvert. Det er lite som tyder på at denne trenden vil snu i løpet av de nærmeste årene fremover, selv om 2008 viste seg å bli et positivt år med hensyn til bruksnedgang. I følge Statistisk sentralbyrås foreløpige tall for 2008, viste det seg at det per 31. juli var 48 800 aktive jordbruksbedrifter i Norge. Dette er 1100, eller 2,2 prosent, færre enn året før (SSB, 2009). En må tilbake til begynnelsen av 1990-tallet for å finne et år med mindre nedgang i antallet bruk.

Denne utviklingen har medført at rekrutteringssituasjonen i landbruket stadig har blitt gjenstand for oppmerksomhet fra både myndigheter og næringen selv. Rekruttering til landbruket handler likevel om mer enn antallet personer som har interesse for og ønsker å begynne med gårdsdrift. Deres valg påvirkes av – og må ses i sammenheng med – de politiske, økonomiske og institusjonelle rammevilkårene for landbruket.

Rekrutteringen til den norske landbruksnæringen er videre karakterisert av den særnorske ordningen med odelsoverdragelse. Odelsparagrafen i grunnloven gir fortrinnsrett til familiemedlemmer før en landbrukseiendom eventuelt kan omsettes på det frie markedet. I Norge blir rundt 80 prosent av gårdsbrukene omsatt ved odelsvertakelser, mens de resterende gårdsbrukene omsettes utenfor familien (Jervell, 2002). Spørsmål om rekruttering til landbruket blir dermed ofte et spørsmål om odelsbarn ønsker å ta over gårdsbruket eller ikke.

1.1 Tidligere undersøkelser

En spørreundersøkelse utført av SSB i 1995 slo fast at nesten halvparten av bøndene som ble spurt var usikre på om slekten kom til å fortsette gårdsdriften (Løwe, 1998). Tidligere forskning på bønders levekår har videre dokumentert at mange har gode grunner til å forlate næringen, eller at mange lar være å gå inn i en næring med synkende lønnsomhet (Rødseth, 2002; Jervell, 2002).

Vår undersøkelse kartlegger de odelsberettigetes egen vurdering av om de ønsker å gå inn i næringen, og gir dermed en noe annen innfallsvinkel til problemstillingene knyttet til den videre rekrutteringssituasjonen i landbruket. Den er en videreføring av rekrutteringsundersøkelsene som Landbrukets Utredningskontor gjennomførte i 1996 og 2002 (Eldby, 1996; Kvendseth, 2003). Undersøkelsen vil derfor så langt det er mulig følge opp resultatene fra disse. Dette gir muligheten til å si noe om interessen for å overta gårdsdriften blant odelsbarn har endret seg i løpet av de 12 årene som har gått siden den første

undersøkelsen. 2002-undersøkelsen viste at interessen for å overta gårdsbruk på odel var dalende i forhold til 1996. Det er derfor knyttet stor spenning til hva dagens odelsberettigete tenker om fremtiden.

Vi har tidligere funnet til dels store forskjeller mellom kvinner og menn med hensyn til hvorvidt de ønsker å overta gårdsdriften, hva slags gårdsbruk de ønsker å drive, og hvordan de ser for seg sin egen arbeidsinnsats i landbruket versus arbeid utenfor bruket og valg av driftsformer. Fra 1974 ble odelsloven endret, slik at kvinner og menn fikk lik rett til å ta over gårdsbruket på odel. Loven hadde tilbakevirkende kraft slik at den gjelder for odelsbarn født fra 1. januar 1965. Likevel er det ikke, etter mer enn 30 år, oppnådd likestilling på dette området. I 2006 var kvinneandelen for personlige brukere for landet som helhet bare 13,5 prosent (Budsjettnemda for jordbruket, 2007). Selv om det har vært en økende andel kvinner som overtar, er mennene fremdeles langt mer tilbøyelig til å overta gårdsbruk enn kvinner. En undersøkelse fra 1999 blant nyrekrutterte bønder viste at selv om 30 prosent av de som tar over gårdsbruk er kvinner, er det langt sjeldnere at kvinnene har hovedansvaret for driften av brukene. Bare hver tiende av gårdsbrukene som ble overtatt midt på 1990-tallet hadde kvinne med hovedansvar for drifta (Tviberg og Haanes 1999). I lys av dette er det svært viktig å inkludere spørsmål om kjønn i en undersøkelse om rekruttering til landbruksnæringen.

1.2 Problemstillinger

Et viktig spørsmål som søkes besvart, er om det har vært endringer i andelen odelsbarn som er sikre på, eller tror at de kommer til å ta over gården siden den første rekrutteringsundersøkelsen ble gjennomført i 1996. Likeledes vil vi undersøke om det er endringer i de årsakssammenhengene som vi fant i de tidligere undersøkelsene. Vår hovedproblemstilling er dermed:

1. Avdekke rekrutteringssituasjonen til landbruksyrket blant odelsberettigete i 2008 og hvilke endringer man kan finne i løpet av de siste 12 årene.

Fra den første rekrutteringsundersøkelsen i 1996 og til den andre i 2002 var det en betydelig nedgang i antall odelsbarn som var positive til å overta odelsgården. I tillegg så vi at langt flere var usikre på om de ønsket å overta eller ikke. Det var i begge undersøkelsene færre kvinner enn menn som trodde eller visste at de kom til å overta gården (Kvendseth, 2002). Vi lurer på hvilke forhold som bidrar til å reprodusere kjønnsforskjellene slik de gir seg til uttrykk i ulike preferanser med hensyn til å drive med gårdsarbeid. Er disse de samme som i de to tidligere undersøkelsene, eller er det endringer i sosialiseringen av odelsbarna?

2. Hvilke årsaker er det til at vi har forskjeller mellom kvinner og menn med hensyn til overtakelse av odelseiendom?

En viktig målsetting for landbrukspolitikken i Norge er at den skal bidra til at vi har et aktivt landbruk over hele landet. Landbruket i Norge er svært forskjellig regionene i mellom. Dette skyldes en rekke årsaker, som naturgitte forutsetninger, tradisjoner, kanaliseringpolitikk og generelle ressurser. I Soria Moria-erklæringen formuleres målsettingen med Stoltenberg II-regjeringens landbrukspolitik slik:

Landbruket spiller en viktig rolle for bosetting og sysselsetting i store deler av landet. Landbruket i Norge har flere funksjoner: produsere trygg mat og sikre matforsyningen og samtidig bidra til sysselsetting og bosetting over hele landet. Landbruket er mangfoldig og omfatter jordbruk, skogbruk, beitebruk og reindrift, og den er viktig også for næringer som reiseliv, kultur og næringsmiddelindustri. Norsk matjord er en begrenset ressurs som det er et nasjonalt ansvar å ta vare på for våre etterkommere. Målet er å opprettholde et levende landbruk over hele landet.

I vår undersøkelse reiser vi spørsmål om det er tendenser til ulike utviklingstrekk i de forskjellige delene av landet, og i så fall hva disse skyldes.

3. Hva kan forklare eventuelle geografiske forskjeller?

Vi ønsker i denne rapporten å få et bredere grunnlag for å kunne avdekke eventuelle forskjeller mellom kjønnene og ulike geografiske utviklingstrekk. Vi har derfor lagt stor vekt på å samle et utvalg som er så representativt som mulig, både med hensyn til kjønn og geografi. En av årsakene til dette er selvfølgelig at vi ønsker så godt som det lar seg gjøre å komme med kvalifiserte råd til beslutningstakere om hvordan man kan møte utviklingstrekk som eventuelt viser seg å være uheldige. Vår fjerde og siste problemstilling blir dermed som følger:

4. Avdekke og drøfte drivkrefter som virker stimulerende eller begrensende på den utviklingen vi ser med hensyn til overtakelse av odelseiendom.

1.3 Metode

Det optimale ville vært om det hadde eksistert et register over personer med best odel. Da hadde man kunne trukket et tilfeldig utvalg, og vi ville dermed vært stilt overfor færre muligheter til skjevheter i representativitet enn vi gjør i vårt tilfelle. Siden et slikt register ikke finnes, har vi valgt å henvende oss til et tilfeldig trukket utvalg på 7993 gårdbrukere fra Produsentregisteret. Dette betyr at dagens gårdbruker mottar produksjonstilskudd og er å regne som en eier av landbrukseiendom i drift. Av disse svarte 4458 personer på undersøkelsen, noe som gir en svarprosent på 55,8. Det ble satt som et kriterium at den odelsberettigete måtte være minst 15 år for å kunne delta i undersøkelsen. 38,7 prosent av de 4458 gårdbrukerne oppga både at det fantes en person som var mer enn 15 år som hadde første odelsrett, og at de samtidig var villige til å gi oss kontaktinformasjon til vedkommende. Totalt oppnådde vi tilstrekkelig god kontaktinformasjon til 1647 personer med best odel. Av

disse bekreftet 1022 personer at de hadde første odel og at de ønsket å delta i undersøkelsen. Dette gir en svarprosent på 62, noe som må betraktes som svært høy.

Både undersøkelsen blant dagens brukere og blant de odelsberettigete ble gjennomført ved hjelp av Internett. Dette innebærer for foreldregenerasjonens del at vi nok har nådd et utvalg som er noe yngre enn gjennomsnittet av gårdbrukere. Erfaringsmessig gir våre Internettundersøkelser en gjennomsnittsalder som er omtrent to år lavere enn det vi vet er faktisk gjennomsnittsalder. Vi vet likevel at gårdbrukere i høy grad bruker Internett og e-post. I følge en telefonundersøkelse gjennomført i november 2008 av Norsk Respons, oppgir 18 prosent av alle gårdbrukerne at de ikke bruker Internett, mens det samme gjelder 11 prosent av de under 60 år. For odelsbarna regner vi med at e-postundersøkelse ikke utgjør en vesentlig feilkilde. Der e-postadresse ikke var oppgitt, ble det brukt sms for å oppfordre til deltakelse. Det ble gjennomført om lag 30 intervjuer per telefon i de tilfellene informantene foretrakk det fremfor å bruke Internett. I begge undersøkelsene ble det benyttet premier som insentiver.

1.4 Respondentene

Alder og kjønn

Gjennomsnittsalderen for respondentene er 27 år, og fordelingen på de ulike aldersgruppene fremgår av tabell 1.1 under. Det er kun 20 personer i aldersgruppen 44 år eller eldre. Den eldste respondenten er 55 år. Disse personene er født i 1964 eller tidligere og omfattes derfor ikke av endringene i odelsloven i 1974 som likestiller kvinner og menn. Likevel er det flere kvinner enn menn i denne aldersgruppen i vår undersøkelse.

Faren ved å rekruttere utvalget gjennom foreldrene er selvfølgelig at de kan gi oss feil informasjon om hvem som har best odel til gården. Det kan være fristende å oppgi navnet på den de mener er mest sannsynlig at overtar, og ikke nødvendigvis det eldste barnet. Hvis denne tendensen hadde gjort seg gjeldende ville det sannsynligvis gitt seg utslag i at det var flere menn enn kvinner blant respondentene. Kjønnfordelingen er imidlertid svært god i undersøkelsen, og det er derfor ingen spesiell grunn til å anta at det er systematiske skjevheter.

Tabell 1.1 *Utvalget etter alder og kjønn (i prosent)*

15 – 23 år	24 – 33 år	34 – 43 år	44 – 55 år	Kvinner	Menn	Totalt (N)
35	45	18	2	49	51	1022

Geografi

Når det gjelder geografi er vårt utvalg tilsynelatende noe overrepresentert i Oslo og Akershus, og noe underrepresentert på Sør- og Vestlandet. Avvikene er likevel ikke store. Det er svært

god treff på de øvrige landsdelene. Disse forskjellene kan kanskje skyldes ulik tilgang eller bruk av Internett og e-post hos foreldregenerasjonen.

Vi har valgt å gruppere landsdelene som følger, og det er denne inndelingen som benyttes i resten av rapporten når vi omtaler landsdelene:

Oslo og Akershus

Det øvrig Østlandet består av Østfold, Hedmark, Oppland, Buskerud, Telemark og Vestfold. Sør- og Vestlandet består av Aust-Agder, Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal.

Trøndelag består av de to trøndelagsfylkene

Nord-Norge består av de tre nordligste fylkene.

Tabell 1.2 *Utvalget etter gårdens regiontilhørighet (i prosent)*

	Oslo og Akershus	Det øvrige Østlandet	Sør- og Vestlandet	Trøndelag	Nord-Norge	Totalt (N)
Vårt utvalg	8	36	31	16	9	1021
Alle jordbruksbedrifter*	5	37	35	15	9	48 835

* Statistisk sentralbyrå.

Produksjonsretning

I utvalget er odelsbarn til bruk med korn overrepresentert i forhold til odelsbarn til bruk med sau. Dette samsvarer med at Østlandet var overrepresentert og at Sør- og Vestlandet var underrepresentert. Melkeprodusentene i utvalget er på linje med fordelingen i hele populasjonen.

Tabell 1.3 *Utvalget etter produksjonsretning på gården (i prosent)*

	Melk	Korn	Sau	Totalt (N)
Vårt utvalg	35	40	27	1021
Alle jordbruksbedrifter i 2006*	33	31	32	48 835

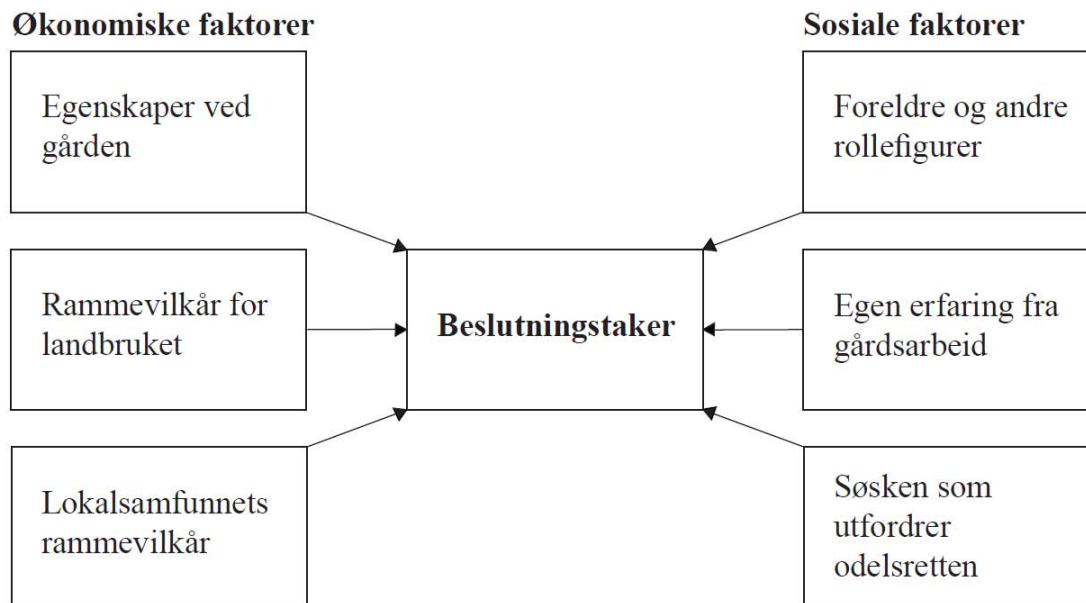
* Budsjettnemnda for jordbruket 2007

1.5 Rapportens oppbygging

Undersøkelsen bygger på en modell som ble utarbeidet i forbindelse med undersøkelsen i 1996, og som viste seg nyttig for å strukturere resultatene. I sentrum står beslutningstakeren, og på hver side vises de forholdene som kan tenkes å påvirke den odelsberettigete. Vi har en hypotese om at valget om overtakelse har sammenheng med de økonomiske og sosiale

forholdene rundt gården og oppveksten. En av respondentene i undersøkelsen peker nettopp på alle de forholdene som må tas i betraktning når beslutningen om overtakelse skal tas:

Skal jeg overta gården betyr det kostnader i form av selve overtakelsen, store utgifter til vedlikehold av bygninger og investeringer for å holde tritt med utviklingen i landbruket. Med tanke på det yrket jeg har, må alt videre effektiviseres for at tiden skal kunne strekke til. Det er en vanskelig situasjon å skulle overta en gård hvor det er mange kryssende hensyn involvert. På den ene siden har man ønsket om å viderebringe tradisjonen og holde gården i familien, på den annen side er det de økonomiske og sosiale aspektene som følger med det å overta en gård. Omveltningene er samtidig store både for en selv og den livsledsageren som faktisk velger å følge med på lasset.

Figur 1.1 Modell over beslutningsprosessen

Økonomiske faktorer

På den venstre siden i modellen vises økonomiske faktorer som kan tenkes å påvirke odelsbarna i forhold til å ta over gården eller ikke. Virkningen av disse faktorene diskuteres nærmere i kapittel tre. Kapitlet består av tre deler, der egenskapene ved gården, som omfatter gårdens økonomiske potensial, omtales i delkapittel 3.1. Vi antar at en større gård som har et større økonomisk potensial målt ved hjelp av variabler som størrelse, foretatte investeringer og muligheter for heltidsbruk vil være mer populær å overta enn en mindre gård med liten økonomisk betydning.

Delkapittel 3.2 omhandler rammevilkårene for landbruket og den oppfatning odelsbarna har av disse. Vår hypotese er at den oppfatningen som odelsbarna har av bondeyrket og fremtiden for landbruket, vil være med å påvirke beslutningsprosessen. Jo mer positiv odelsbarnet er til bondeyrket og bondeyrkets status, jo større er sjansen for at hun eller han velger å bli bonde selv.

Gården ligger på et sted, og steder er forskjellige. Vi antar at egenskaper ved lokalsamfunnet som arbeidsmarkedet og oppvekstvilkår for barn vil ha betydning for om odelsbarna vil ta over gården. Jo bedre egenskaper lokalsamfunnet har, jo større ser vi for oss at sjansen er for at odelsbarnet tar over gården. Dette blir analysert i delkapittel 3.4.

Sosiale faktorer

Kapittel fire tar for seg den høyre siden av modellen, ikke-økonomiske eller sosiale faktorer som kan spille inn på valget om overtakelse, og er delt inn i tre delkapitler. Delkapittel 4.1 ser nærmere på foreldre som rollemodeller, og analyserer hvordan foreldre påvirker odelsbarnas beslutningsprosess. Videre er deltakelse i gårdsarbeidet i oppveksten og erfaring fra gårdsarbeid forhold vi antar vil påvirke odelsbarna til å ta over gården. Dette vil bli diskutert videre i delkapittel 4.2. I delkapittel 4.3 diskuteres spørsmålet om konkurranse fra søsken som er interessert i å ta over gården og den generelle virkningen søsken kan ha på beslutningsprosessen.

Hvilke planer har de som skal overta for videre drift

I kapittel 5 ser vi nærmere på fremtidsutsiktene blant de som har planer om å ta over gården. Blant annet vil vi se på om de odelsberettigete ser for seg en fremtid som heltidsbønder eller ikke, og i hvilken grad de ser for seg at de skal øke eller redusere omfanget av produksjonen.

Til sist oppsummerer vi i kapittel 6, men først av alt vil vi ta for oss hovedresultatene om overtakelse og odelsbarnas holdninger til odelsloven. Dette er tema for kapittel 2. Her vil vi også analysere de årsaker som odelsbarn oppgir for sitt valg, og setter dette i sammenheng med resultatene fra 1996.

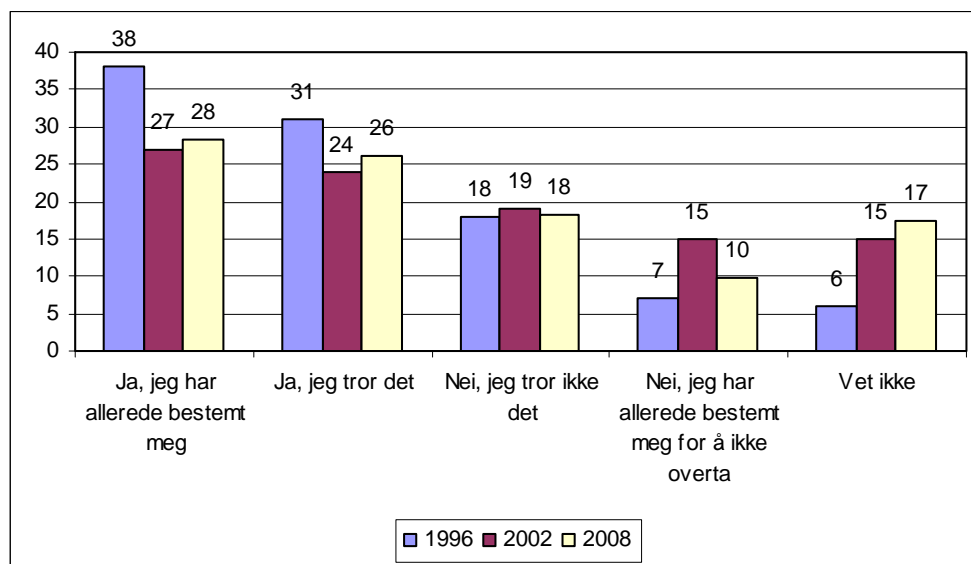
2 Hovedfunn

I dette kapittelet vil vi se på hvor mange som ønsker å benytte seg av sin odelsrett og hvilke forhold som har betydning for om man ønsker å ta over gården eller ikke.

2.1 Overtakelse

Beslutningen omkring overtakelse av gården er et valg av stor betydning for hvert enkelt odelsbarn. Det er vanskelig å sammenligne med andre unges yrkesvalg, da valget om overtakelse av gård handler om langt mer enn valg av yrke. Som nevnt innledningsvis i denne rapporten er det flere forhold som virker inn på beslutningen om å overta gård eller ikke. Odelsbarna står ovenfor et valg som påvirker bosted og økonomiske forpliktelser for både seg selv og ektefelle, og valget foretas kanskje under store forventninger fra foreldre eller annen slekt. Valget er i mange tilfeller et valg av livsstil selv om mange nå har arbeid utenfor gården i tillegg til gårdsdriften.

Årets undersøkelse viser at over halvparten av odelsbarna, 54 prosent, enten har bestemt seg for å overta eller tror at de kommer til å gjøre det. Som det fremgår av figur 2.1, er dette færre enn i 1996, da hele 67 prosent oppga det samme. Et positivt funn er likevel at det ikke er så stor forskjell hvis vi ser på andelen som oppgir at de har bestemt seg for – eller ikke tror at de kommer til å ta over gården. Den store forskjellen mellom undersøkelsene dreier seg om at langt flere er usikre på hva de vil gjøre.

Figur 2.1 Tror du at du kommer til å overta odelsgården? (i prosent)¹

¹ 1996: N = 283, 2002: N = 1000, 2008: N = 1022.

Videre i denne rapporten vil vi slå sammen respondentene i grupper etter om de er positiv eller negativ til overtakelse. Vi har slått sammen de som har oppgitt at de allerede har bestemt seg for å ta over gården, og de som tror det, til én gruppe, og tilsvarende har vi valgt å behandle de som har bestemt seg for å ikke ta over, og de som ikke tror de vil ta over, til én gruppe. Når vi i det følgende snakker om de *positive*, hefter det altså noe usikkerhet rundt i hvilken grad de er sikre på overtakelse, og det samme gjelder de *negative*. De som har oppgitt at de ikke vet, betegnes som de *usikre*.

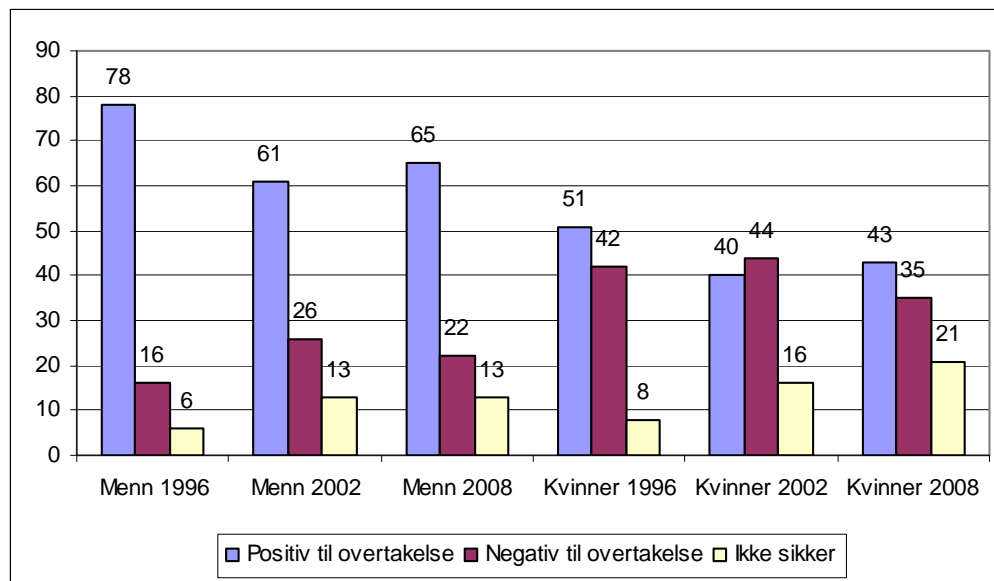
Overtakelse etter kjønn

Arbeidsmarkedet er kjønnsdelt, og tradisjonelt regnes bondeyrket for å være et mannsyrke selv om det også er mange kvinnelige gårdbrukere. Dette gir seg utslag i store forskjeller mellom jentene og guttene i hvorvidt de er positiv eller negativ til å ta over gården de har odell til. Mens nær to av tre gutter, 65 prosent, oppgir at de er positiv til overtakelse, gjelder det samme 43 prosent av jentene i 2008-undersøkelsen.

Mer enn hver tredje kvinne, 35 prosent, er negativ til overtakelse, mot i overkant av hver femte mann, 22 prosent. Kvinnene er også de mest usikre på om de vil ta over odelsgården, 21 prosent av kvinnene har svar ”ikke sikker” mot 13 prosent av mennene.

Likestilling i landbruket har vært en viktig sak både for myndigheter og landbrukets organisasjoner. Spørsmålet er om dette har medført økt interesse blant de kvinnelige odelsbarna til å gå inn i landbruksyrket. Sammenligner vi 2008-undersøkelsen med de to tidligere undersøkelsene som har vært gjort, viser det seg at andelen jenter som oppgir at de vil ta over gårdsbruk, har gått tilbake siden 1996 da mer enn annenhver jente oppga at hun var positiv til overtakelse. Dette skyldes likevel ikke nødvendigvis at kjønnsrollemønsteret har blitt endret i retning av større kjønnsforskjeller. Vi finner akkurat den samme trenden hos guttene som hos jentene.

Selv om andelen kvinner som oppgir at de er positive til overtakelse har gått tilbake, har ikke dette resultert i en høyere andel negative. Det er derimot langt høyere usikkerhet blant jentene i 2008-undersøkelsen enn i begge de to tidligere undersøkelsene. Den tydeligste endringen i svarene til kvinnene er dermed at de har blitt mer usikre på valget om overtakelse, mens mennene i større grad tar et standpunkt til om de er positiv eller negativ.

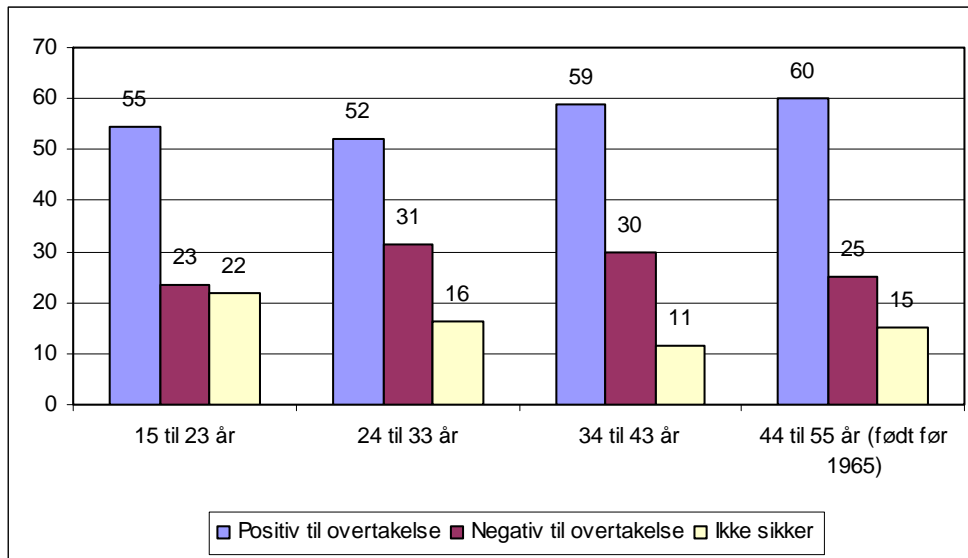
Figur 2.2 Menns og kvinners holdning til overtakelse av gården 1996, 2002 og 2008. (i prosent)²

Overtakelse etter odelsbarnas alder

Respondentene i undersøkelsen er 15 år eller eldre. Vi har delt de inn i fire aldersgrupper, der den eldste aldersgruppen representerer de som er født før 1965, altså de odelsbarna som er over 44 år i 2008. Denne aldersgruppen utgjør dermed de som *ikke* er berørt av endringen i odelsloven av 1974 der kvinner og menn likestilles. Dette er den minste av gruppene, og de utgjør kun to prosent av utvalget, eller 20 personer.

Når det gjelder holdninger til overtakelse for de ulike aldersgruppene, er det de som er 34 år og eldre som er mest positive til å ta over. De mellom 24 og 33 år er de som har lavest andel positive og høyest andel negative odelsbarn. Det er de yngste som er mest usikre på om de kommer til å overta odelsgården, noe som er naturlig da tidspunktet for overtakelse vil være lengre frem i tid for de fleste i denne aldersgruppen. Den høye andelen som er negative i gruppen mellom 24 og 33 år, kan tyde på at det er en tendens i retning av at rekrutteringen blir vanskeligere fremover enn det som gjennomsnittet for alle odelsbarna tyder på.

² Menn 1996: N = 184, Menn 2002: N = 546, Menn 2008: N = 517, Kvinner 1996: N = 99, Kvinner 2002: N = 454, Kvinner 2008: N = 505.

Figur 2.3 Holdninger til overtakelse av gården etter alder (i prosent)³

Regionale forskjeller

Rekrutteringssituasjonen i de ulike landsdelene varierer i svært høy grad. Spesielt er forskjellen mellom situasjonen på Østlandet og landet for øvrig bemerkelsesverdig. Oslo og Akershus har den høyeste andelen odelsbarn som er positive til å overta gården, den laveste andelen negative og samtidig lavest andel usikre. Også det øvrige Østlandet har en høy andel odelsbarn som er positive til overtakelse.

Sør- og Vestlandet og Trøndelag befinner seg i en mellomsituasjon, der om lag halvparten av odelsbarna er positiv til overtakelse og om lag en tredjedel er negativ (34 prosent på Sør- og Vestlandet og 28 prosent i Trøndelag).

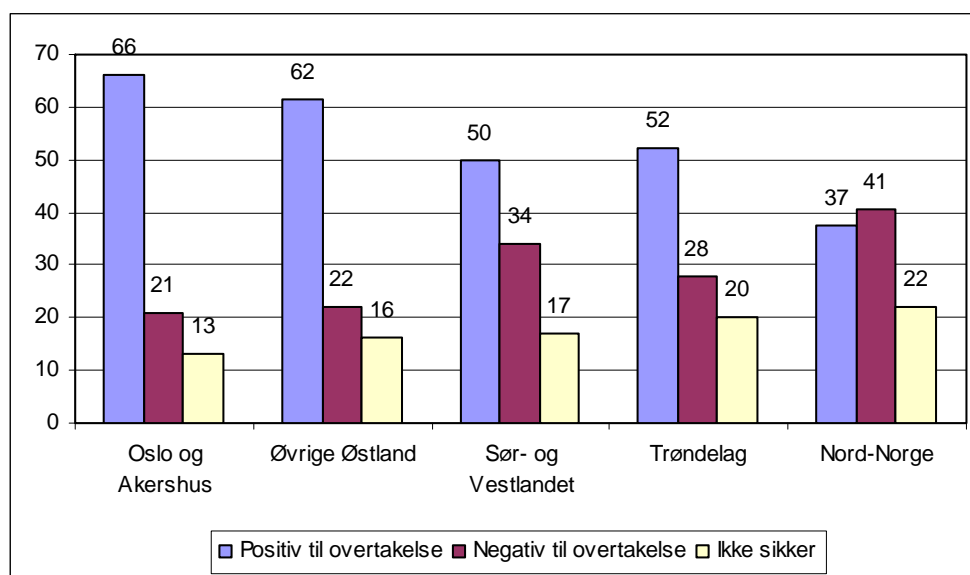
Den mest dramatiske situasjonen er imidlertid i Nord-Norge. Bare 37 prosent av de nordnorske odelsbarna oppgir at de er positive til overtakelse, mens hele 41 prosent er negativ til å ta over gården. Nord-Norge har også den høyeste andelen av usikre odelsbarn, med 22 prosent som har svart at de ikke er sikre. Som nevnt tidligere i denne rapporten står odelsovertakelser for flertallet av eiendomsoverdragelsene i landbruket. Et alternativ til odelsovertakelse er salg til andre som ønsker seg inn i næringen. Det er imidlertid ikke sannsynlig at det er landbrukseiendommene i Nord-Norge som står øverst på ønskelisten til de som måtte ønske å starte opp med gårdsdrift. Det kan bety at Nord-Norge står overfor en periode med lav rekruttering til landbruket.

Senere i denne rapporten vil vi se nærmere på betydningen av generelle sentraliseringstrender og arbeidsmarked. Når Østlandet kommer suverent best ut når det gjelder rekruttering til

³ 15 til 23 år: N = 350, 24 til 33 år: N = 458, 34 til 43 år: N = 185, 44 til 55 år: N = 20

landbruket, så kan dette skyldes muligheten til å kombinere gårdsarbeid med arbeid utenfor gården.

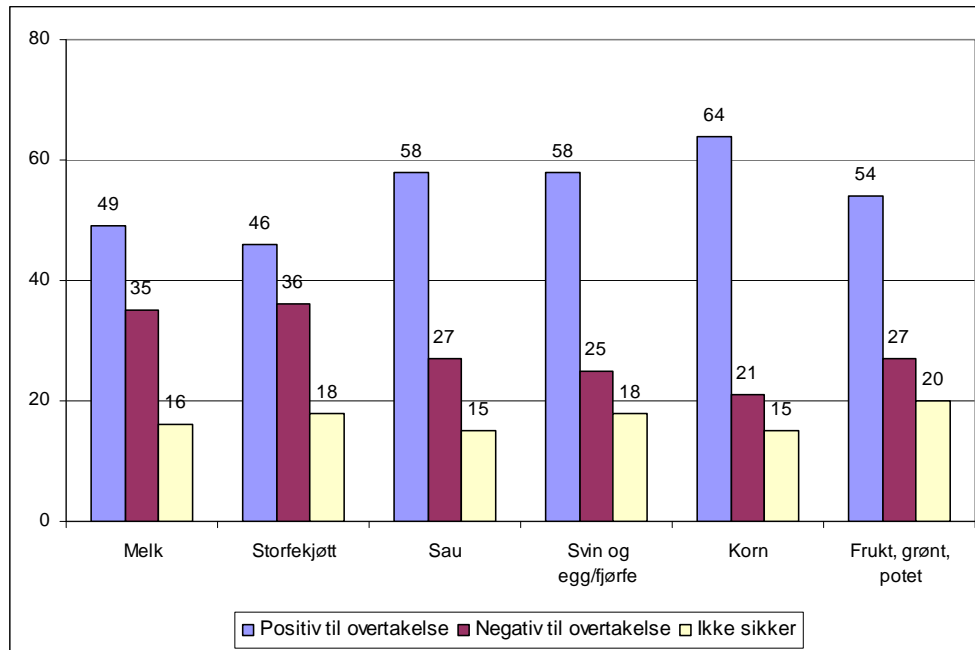
Figur 2.4 Holdning til overtakelse av odelsgården etter landsdel (i prosent)⁴

Produksjonsretning på gården

I det følgende skal vi se på hvilken holdning til overtakelse av odelsgården som finnes etter hvilke produksjoner som finnes på odelsgården. Det er mange gårder som har flere produksjonsretninger, og derfor kan én og samme produsent kan være representert i flere av søylene i figur 2.5.

Det er en helt klar tendens til at odelsbarna til bruk som har melkeproduksjon og storfekjøttproduksjon i mindre grad enn gjennomsnittet ønsker å overta. I motsatt retning trekker odelsbarna fra gårder med kornproduksjon. Det er her et sammenfall mellom landsdel og produksjonsretning. Som vi så er Nord-Norge og Sør- og Vestlandet de landsdelene som har de minst positive odelsbarna, og samtidig er det i disse landsdelene som melkeproduksjonen og den avledede storfekjøttproduksjonen er viktigst. Kornproduksjonen er i første rekke konsentrert på Østlandet.

⁴ Oslo og Akershus: N = 77, Øvrige Østlandet: N = 370, Sør- og Vestlandet: N = 318, Trøndelag: N = 165, Nord-Norge: N = 91.

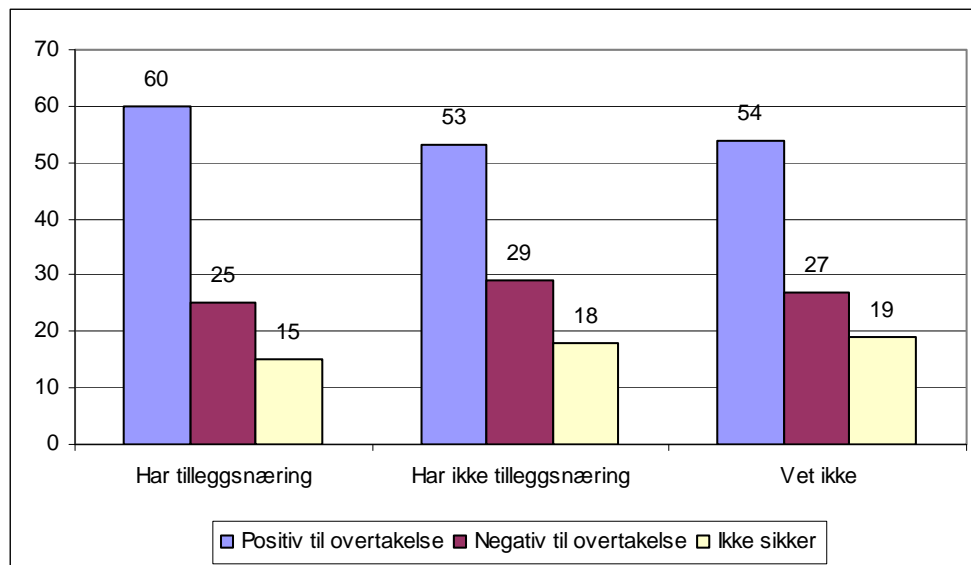

Figur 2.5 Holdning til overtakelse av odelsgården etter produksjonsretning (i prosent)⁵

En fjerdedel av utvalget, eller i underkant av 250 personer, har også tilleggsnæringer på gården. Flere bein å stå på kan være viktig for mange gårdsbruk. Det gir både tilgang på mer arbeid og inntekt for gårdbrukeren og kanskje også for familie og lokalsamfunn for øvrig. Man kan anta at de som har startet opp med slike produksjoner ofte vil være ekstra motiverte og engasjerte i driften, noe som muligens vil smitte over på odelsbarnas innstilling til å ta over gården. Det er også et poeng at gårder der det er startet opp tilleggsnæring eller nye næringer, kan ha et bedre driftsgrunnlag siden flere av gårdens ressurser utnyttes.

Det er i denne undersøkelsen også stilt spørsmål om hvilke tilleggsnæringer som finnes på bruket. Siden det er et stort mangfold i typer tilleggsnæringer, og det er relativt få innenfor hver av "tilleggsproduksjonene", har vi nøydd oss med å undersøke om odelsbarna er mer tilbøyelig til å velge å overta gårdsbruk som har tilleggsnæringer enn de som har odell til bruk uten tilleggsnæringer.

⁵ Melkeproduksjon: N = 359, Sauehold: N = 256, Svin og egg/fjørfe: N = 146, Storfekjøtt: N = 318, Korn: N = 394, Frukt, grønnsaker/veksthus og/eller potet: N = 128.

Figur 2.6 *Holdning til overtakelse av odelsgården etter om det er tilleggsnæring på bruket (i prosent)⁶*

Figur 2.6 viser at det tilsynelatende er slik at de som har odell til gårder med tilleggsnæring er mer interessert i å ta over enn de øvrige. Her oppgir 60 prosent av odelsbarna at de enten har bestemt seg eller tror de vil overta, mens det samme gjelder 53 prosent av de med odell til gårder uten tilleggsnæring. Denne sammenhengen er imidlertid ikke signifikant i vårt materiale.

2.2 Årsaker til odelsbarnets beslutning

I dette underkapittelet vil vi se nærmere på hvilke årsaker odelsbarna oppgir for å velge å ta over – eller la være å ta over gårdsbruk.

Årsaker til å ta over odelsgården

De odelsbarna som har svart at de tror eller vet at de kommer til å overta gården ble bedt om å oppgi hva som er den viktigste årsaken for dem.

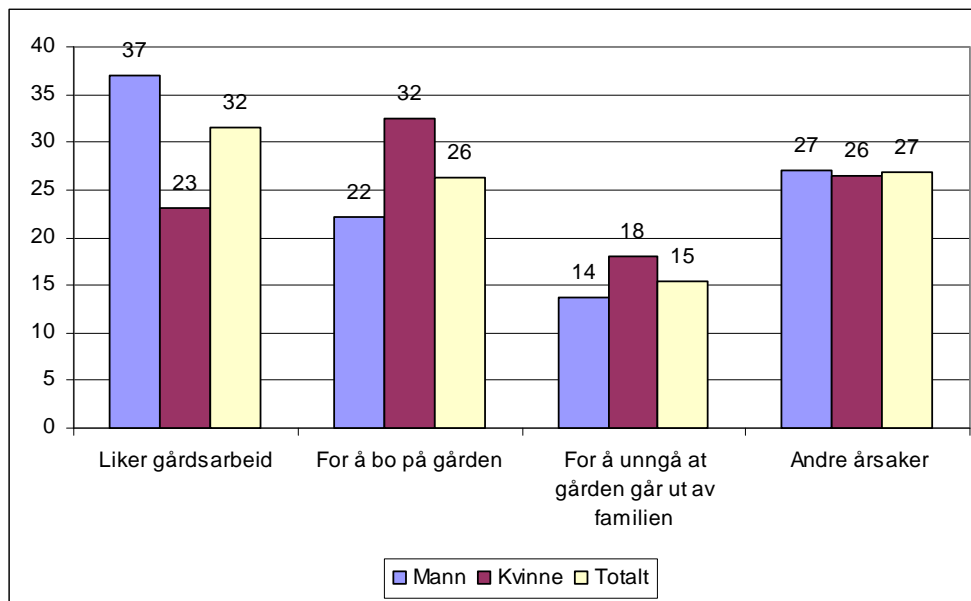
Det er tre forhold som skiller seg ut som viktige. Den viktigste årsaken er at odelsbarna liker gårdsarbeid. Dette er helt i tråd med hva som er den viktigste grunnen til yrkesvalg blant ungdom generelt. Til sammen oppgir 31 prosent dette som viktigste grunn, men dersom vi skiller mellom menn og kvinner finner vi at det er viktig for en atskillig høyere andel av guttene enn jentene.

Den nest viktigste årsaken samlet sett, er at odelsbarna ønsker å ta over for å kunne bo på gården. Dette er odelsjentenes viktigste årsak.

⁶ Har tilleggsnæring: N = 247, Har ikke tilleggsnæring: N = 660, Vet ikke: N = 84.

15 prosent har svart at den viktigste årsaken til at de ønsker å ta over gården er for å unngå at den forsvinner ut av familien. Dette er også viktigere for kvinner enn for menn. Samlet sett er dette den tredje viktigste årsaken til at odelsbarna velger å overta gården.

I gruppen "andre årsaker" finner vi "tradisjon/plikt", "gode oppvekstvilkår for barn", at foreldre eller ektefelle "ønsker det" og at "gården er veldrevet med god økonomi". Ingen av disse forholdene ble oppgitt av ti prosent eller mer som viktigste årsak.

Figur 2.7 Viktigste årsak til å ta over odelsgården etter kjønn (i prosent)⁷

Årsaker til å ikke ta over odelsgården

Respondentene som oppga at de trodde eller hadde bestemt seg for å ikke ta over gården ble bedt om å oppgi hva som var årsaken til deres valg.

Hver fjerde av disse odelsbarna oppgir at overtakelse av gården vil koste for mye i form av penger og innsats i forhold til de inntekter det vil gi. Dersom vi skiller mellom menn og kvinner finner vi at det er 10 prosentpoeng flere menn enn kvinner som oppgir dette som viktigste årsak til at de velger å ikke overta gården. En av våre informanter oppga følgende som kan illustrere at det ikke nødvendigvis bare er et gode å overta et gårdsbruk:

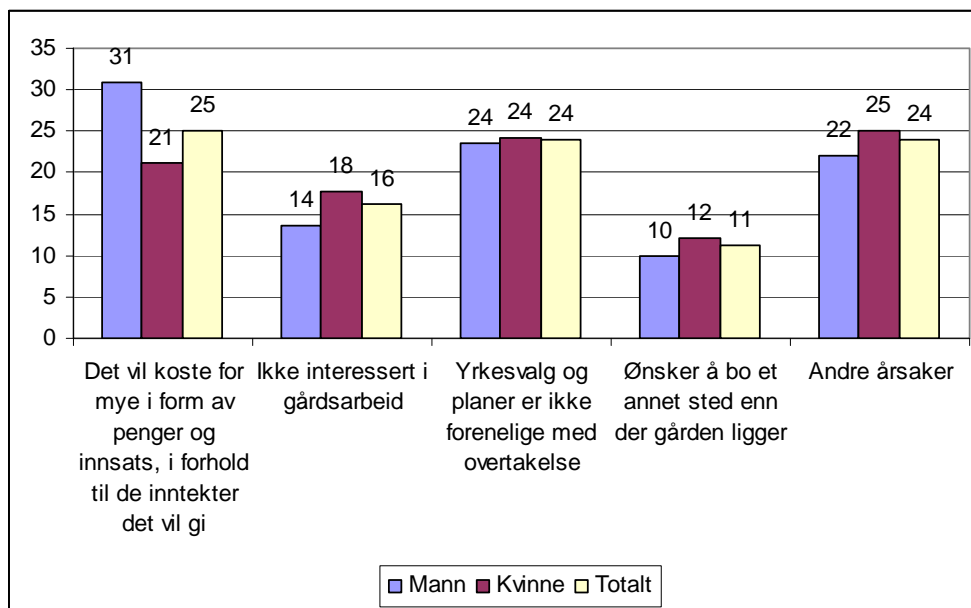
Det er ingen driftsbygninger. Det gamlingen kaller driftsbygning er en falleferdig livsfarlig ulovlig oppført forbanna rønne. Huset er et tilbygg til "gammelhuset" med ett soverom! Å arve driten vil være en byrde.

⁷ Menn: N = 337, Kvinner: N = 220

Mens interesse for gårdsarbeid er den årsaken som oppgis av flest, 32 prosent, av de som tenker å ta over, så oppgis manglende interesse for gårdsarbeid av bare 18 prosent av kvinnene og 14 prosent av mennene som viktigste årsak til å *ikke* overta odelsgården. Samlet sett utgjør dette 16 prosent av de som ikke vil ta over. Samtidig oppgir nær hvert fjerde odelsbarn at deres yrkesvalg og planer ikke er forenlig med overtakelse av gården. Her er det om lag like mange kvinner og menn som oppgir dette som viktigste årsak. Andre yrkesvalg og planer vil også være et uttrykk for at mange likevel har andre interesser som styrer dem bort fra gårdbrukeryrket.

Det er 11 prosent som ønsker å bo et annet sted enn der gården ligger, og at de av den grunn ikke vil overta odelsgården. Dette gjelder for en noe høyere andel kvinner enn menn.

Av forhold som inngår i "andre årsaker" er de to viktigste at ni prosent av kvinnene og fem prosent av mennene oppgir at de ikke tar over fordi de har søsken som er flinkere enn dem eller har deltatt mer enn dem selv i gårdsdriften. Seks prosent av kvinnene og to prosent av mennene oppgir også at deres ektefelle ikke ønsker at de skal overta gården.

Figur 2.8   *Viktigste årsak til å ikke ta over odelsgården etter kjønn (i prosent)*⁸

2.3 Hva med foreldre og ektefeller?

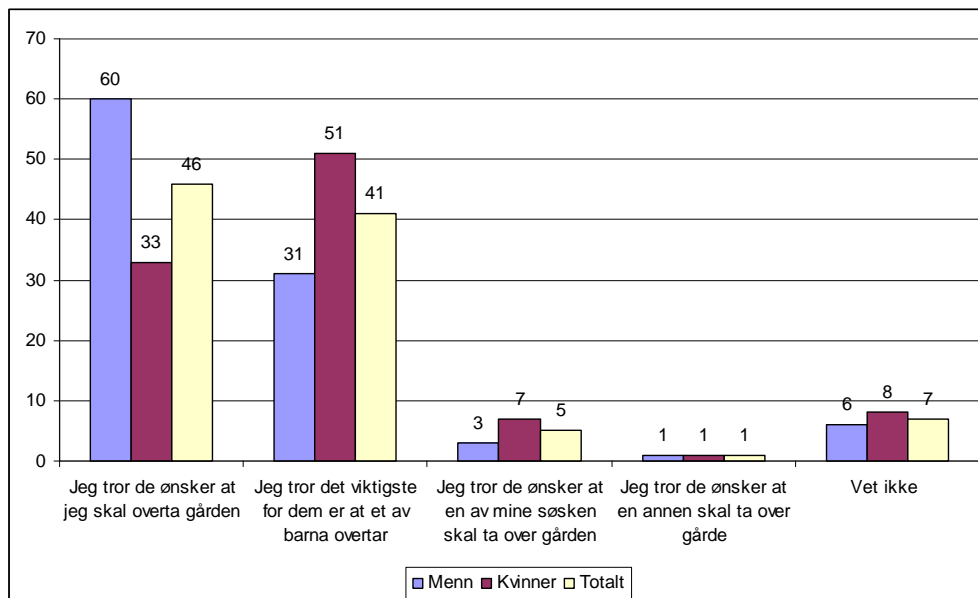
Mange kan også la sitt valg styres av andre personer som står dem nær. Det kan være at foreldrene ikke ønsker at barnet med best odal skal ta over, kanskje har de andre de heller skulle sett som den fremtidige bonden, eller kanskje er det en ektefelle eller samboer som har andre ønsker for arbeid og bosted. I det følgende vil vi se nærmere på disse forholdene.

⁸ Menn: N = 110, Kvinner: N = 174.

Dagens brukers syn på hvem som bør overta

Det er en vanlig oppfatning at mange foreldre helst ser at en sønn overtar gårdsdrifta. Det hevdes også at odelsjenter av og til direkte motarbeides. Er dette et stort problem, eller er det unntakene som trekkes frem? Vi har derfor stilt følgende spørsmål til odelsbarna: Hvem tror du at den som eier odelsgården i dag skulle ønske at overtok?

Det er store forskjeller i hvordan guttene og jentene svarer på dette spørsmålet. Det er også en del odelsjenter, sju prosent, som opplever at dagens bruker helst ser at de ikke tar over. Det er også noen odelsgutter som opplever det samme. Den største forskjellen ligger likevel i at mennene er langt mer overbevist om at dagens bruker ønsker at nettopp han skal drive bruket videre, mens bare en tredjedel av jentene svarer det samme. Om lag halvparten av jentene oppgir at de opplever det som om foreldrene er mer nøytrale i spørsmålet om hvem av barna skal ta over, og at det viktigste for dem er at ett av barna tar over, mens det samme oppgis av litt under hver tredje gutt.

Figur 2.9 Vurdering av hvem odelsbarna tror at foreldrene helst ser at overtar gården (i prosent)⁹

Forklaringen på dette ligger nok i at bondeyrket tradisjonelt har vært regnet som et mannsyrke. Det å være odelsgutt ble ansett for å være både en plikt og et privilegium. I dag er sannsynligvis foreldregenerasjonens vektlegging av plikten blitt mindre også for guttene. Når odelsbarnas sitter med inntrykket av at foreldrene mener at det viktigste er at ett av barna overtar, kan det skyldes både at man ikke lenger har like sterke forventninger til at et bestemt av barna skal benytte odelsretten, og denne forventningen er lavere for jenter enn for gutter. Det er sannsynligvis flere grunner til dette. Jentenes interesse for gårdsarbeid er som vi har

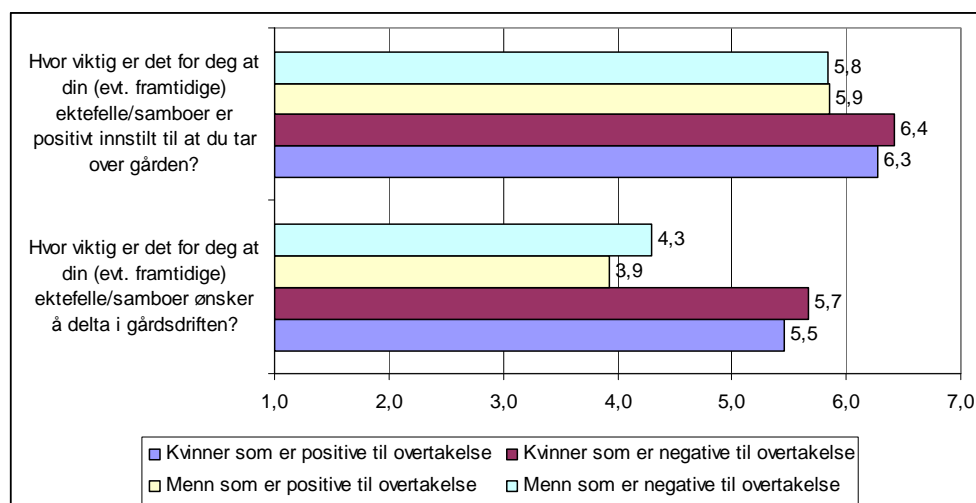
⁹ Menn: N = 517, Kvinner: N = 504.

sett tidligere ikke like stor som guttenes, mange jenter har valgt andre utdanningsløp, har andre prioriteringer når det gjelder bosted og tar kanskje mer hensyn til hvilket yrke og interesse samboer eller ektefelle har. Det kan også være at foreldrene mener at det egentlig er bedre om en sønn overtar, men at man velger å ikke tilkjenne dette direkte.

Sammenligner vi svarene på dette spørsmålet med svarene i 1996-undersøkelsen, finner vi den samme fordelingen i jentenes svar. For guttene derimot har andelen som oppgir ”jeg tror de ønsker at jeg skal overta” gått ned fra 74 til 60 prosent, mens andelen blant guttene som oppgir at de tror foreldrene mener det viktigste er at ett av barna tar over har økt blant guttene. I dette spørsmålet er det altså i aller høyeste grad en kjønnsforskjell. Forskjellen er likevel redusert i løpet av de siste 12 årene, og i dette spørsmålet har altså guttene blitt litt mer lik jentene i stedet for motsatt.

Ektefelles holdning til overtakelse og deltakelse i gårdsdriften

Undersøkelsen som ble utført i 1996 viste at menn og kvinner hadde et svært ulikt syn på hvor viktig det var for dem at deres partner deltok i gårdsdriften. Odelsguttene var i langt høyere grad villig til å overta gården selv om partneren ikke ønsket å delta i driften, enn det odelsjentene var. Seks år senere, i 2002, svarte 16 prosent færre at de var villige til å overta selv om partneren ikke ville delta i gårdsdriften.

Figur 2.10 Betydning av holdning til (evt. framtidige) ektefelle/samboer. (Gjennomsnittscore)¹⁰

I årets undersøkelse har vi valgt å stille to spørsmål omkring betydningen av ektefelle/partners holdning. Spørsmålene er formulert slik at de vanskelig lar seg sammenligne direkte med tidligere resultater, men svarene gir oss likevel et inntrykk av hvor mye partnerens holdninger

¹⁰ Positive til overtakelse – menn: N = 337, Negative til overtakelse – menn: N = 110, Positive til overtakelse – kvinner: N = 220, Negative til overtakelse – kvinner: N = 176,

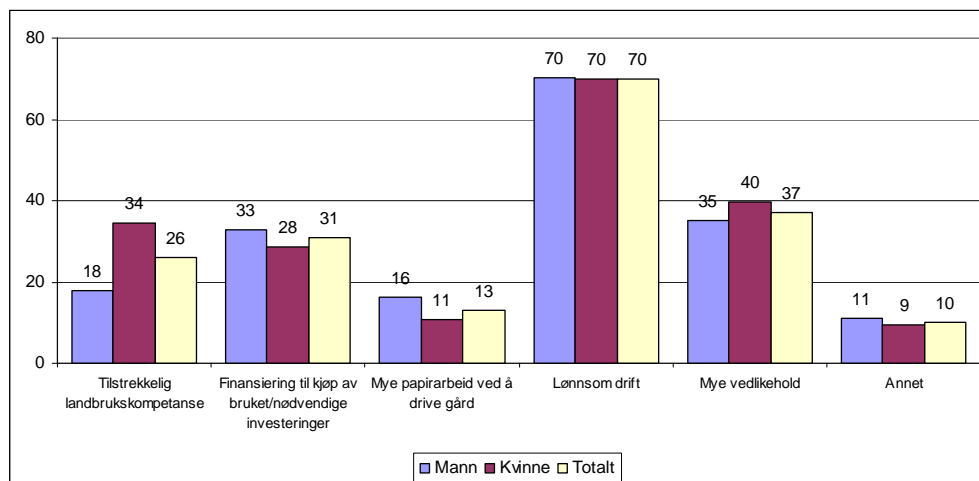
betyr for odelsbarna. Spørsmålene er besvart på en skala fra 1 til 7, der 1 er ”ikke viktig” og 7 er ”svært viktig”. Spørsmålene fremgår av figur 2.10.

Både kvinner og menn er opptatt av at partneren er positiv til å ta over gården, men det er viktigere for kvinner enn for menn. Dette er kanskje ikke så overraskende, da det å overta en gård kan innebære store omveltninger for hele familien. I mange tilfeller vil familien allerede være etablert og bosatt et annet sted, og en overtakelse ville kunne innebære både flytting, bytte av jobb og skole med mer. Tradisjonelt har kvinner i større grad tilpasset sine planer etter mannens enn motsatt.

Når det gjelder ektefelles deltakelse i gårdsdriften er det åpenbart viktigere for kvinnene enn for mennene. Dette er ikke overraskende resultater, og det underbygger de funn vi har fra tidligere undersøkelser om at kvinner i større grad ønsker at gården skal være deres felles arena, der begge parter er med og bidrar aktivt i driften. Til tross for at holdninger og kjønnsrollemønster stadig er i endring bør man heller ikke se bort i fra at det kan være en del kvinner som kvier seg for å ta ansvar for gårdsdriften alene. Dette kan være både på grunn av fysisk tungt arbeid, samt at kvinner oftere føler seg usikre på sin egen kompetanse (Eldby, 1996).

2.4 utfordringer ved overtakelse av gården

Uavhengig av om respondentene kommer til å overta gården eller ikke, har vi bedt dem om å ta stilling til hva som er de største utfordringene ved en eventuell overtakelse. Respondentene hadde mulighet til å avgi flere svar, noe som betyr at svarene summerer seg til mer enn 100 prosent.

Figur 2.11 *Utfordringer ved å overta odelsgården, etter kjønn (i prosent)*¹¹.

¹¹ Mann: N = 517, Kvinne: N = 505.

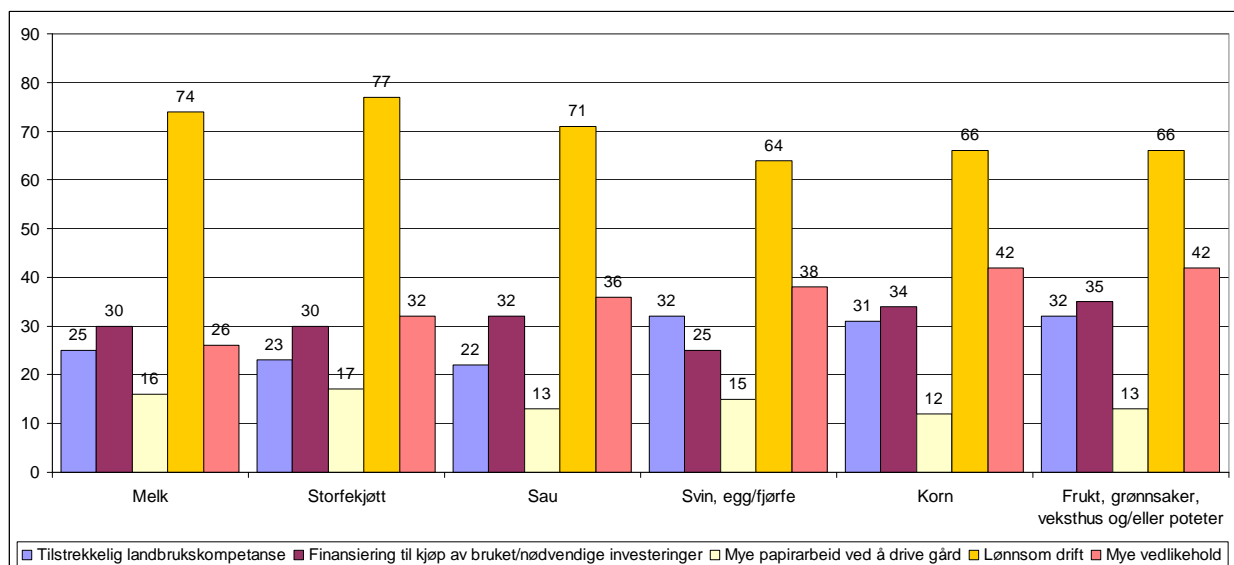
Ikke overraskende svarer de fleste, hele 70 prosent, at en av de største utfordringene ved å skulle ta over gården er å klare å få lønnsomhet i driften. Her er det ingen forskjeller i vurderingen mellom menn og kvinner. En av våre informanter skrev følgende om denne problemstillingen:

Avgjørelsen om jeg skal overta driften er avhengig av inntekten de neste årene. Som bonde i dag er inntekten for liten, man må inn mye mer friske penger for å kunne investere. Hvis ikke er jeg ikke interessert, jeg tjener bedre på en nesten hvilken som helst annen jobb. Kan jo velge å ta opp stort lån, for å ta nødvendige investeringer. Men da må jeg jobbe døgnet rundt, litt tid til venner vil til og med en bonde ha.

Rundt 37 prosent svarer at en av de største utfordringene er at det vil kreve mye vedlikeholdsarbeid. Dette forholdet oppgis av 5 prosentpoeng flere kvinner enn menn.

Menn synes i noe større grad enn kvinner at finansiering til kjøp av bruket eller til nødvendige investeringer i driften er en stor utfordring. Dette gjelder for 33 prosent av odelsguttene og 28 prosent av odelsjentene.

Når det gjelder å inneha tilstrekkelig landbrukskompetanse oppleves dette helt tydelig som en større utfordring for odelsjentene enn for odelsguttene. Hele 34 prosent av kvinnene mot kun 18 prosent av mennene mener at kompetanse vil være en stor utfordring ved å overta gården. Den minste av de nevnte utfordringene er papirarbeidet. Dette oppgis i større grad av mennene enn av kvinnene, med henholdsvis 16 og 11 prosent.

Figur 2.12 *Utfordringer ved å overta odelsgården etter produksjonsretning (i prosent)*¹²

Ser vi på utfordringer ved å overta gården i forhold til hvilke produksjonsretninger som finnes på odelsgården, finner vi flest odelsbarn av storfekjøttprodusenter som synes den største

¹² Melk: N = 359, Storfekjøtt: N = 318, Sau: N = 256, Svin/egg/fjørfe: N = 146, Korn: N = 394, Frukt/grønnsaker osv: N = 128.

utfordringen vil bli å få til en lønnsom drift. Hele 77 prosent av odelsbarna med storfekjøttproduksjon oppgir dette. Siden andelen av disse som oppgir dette er høyere enn for melkeprodusentene, innebærer dette at lønnsomheten er spesielt vanskelig for de som driver ren kjøttproduksjon. Også odelsbarn av melkeprodusenter og sauekjøttprodusenter rapporterer høyt på vanskeligheter med å få lønnsomhet i driften.

Når det gjelder utfordringen med mye vedlikehold er det de som har odelsrett til gård med kornproduksjon, som sammen med frukt- og grønnsaksprodusentene, har den høyeste rapporteringen på dette. Resultatet kan kanskje virke noe overraskende, men kornproduksjon er preget av sesongarbeid, ofte med annet arbeid ved siden av. Dette kan føre til at vedlikeholdsarbeidet føles som en større utfordring dersom det dette må utføres i ”skippertak” i stedet for å fordeles jevnere utover året, slik som kanskje er vanligere innen andre produksjonsretninger.

Finansiering ved investeringer og eller overtakelse av gården oppgis i noe mindre grad av de kraftfôrintensive produksjonene. Her oppgir 25 prosent dette som en utfordring mot rundt 30 prosent av de øvrige. Dette kan kanskje skyldes at det har vært en sterkere konsentrasjon innenfor disse næringene enn i de andre, og at disse brukene i større grad har nyere produksjonsapparat. Odelsbarna fra disse brukene oppgir i høyere grad enn de øvrige at kompetanse er en viktig utfordring for å kunne overta bruket. Det samme gjelder de som kommer fra bruk hvor det er frukt- og grønnsaksproduksjon.

2.5 Holdninger til odelsloven

I dette kapittelet ser vi nærmere på juridiske forhold som kan være av betydning for odelsbarnet. Med juridiske forhold menes faktorer som regulerer forhold rundt gårdsdrift og eiendomsoverdragelser. Odelsloven, jordloven og konsesjonsloven er her sentrale lover. Spesielt vil bo- og drivepliktsreglene være av betydning for mange. Det samme gjelder en rekke forskrifter knyttet til drift og produksjon. Bestemmelser i slikt lovverk kan i høy grad påvirke beslutningen om å ta over gården eller ikke.

Tirsdag 5. februar 2008 la daværende Landbruks- og matminister, Terje Riis-Johansen, frem et forslag til endringer i odelsloven, jordloven og konsesjonsloven. Målet med endringene er å skjerpe bo- og driveplikten for å ivareta bosetting, bevare jordas produksjonsevne og øke rettsikkerheten ved å forenkle regelverket. En undersøkelse gjennomført av Landbrukets Utredningskontor blant rundt 3000 nåværende bønder, viste at bøndene stiller seg positive til disse endringsforslagene (Klem og Eldby, 2008).

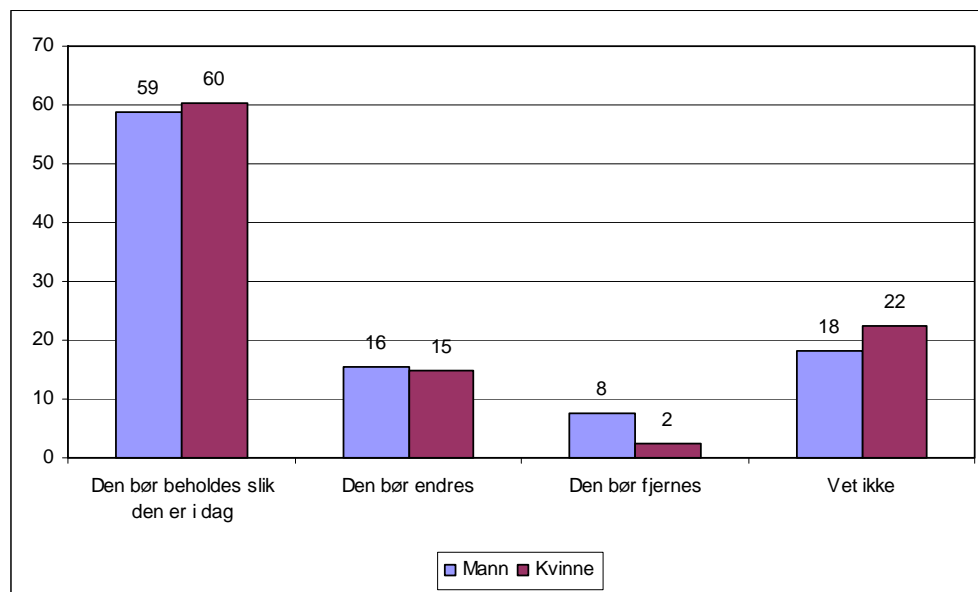
Odelsloven var opprinnelig en lov som skulle beskytte bonden mot statsmakten og sikre at eiendommer kunne beholdes innen familien (Forbord, 2006). Loven har vært endret en rekke ganger, og har ved flere anledninger vært nær ved å bli oppløst. Etter 1814 har imidlertid en

opphøvelse av odelsloven vært utelukket, da odelsretten ble grunnlovsfestet. I Grunnlovens § 107 står det: ”Odels- og aasædesretten maa ikke opheves”.

Den viktigste og største endringen i odelsloven er kanskje Odelsloven av 1974. Her blir blant annet eldste barn tildelt odelsretten uavhengig av kjønn, med tilbakevirkende kraft til barn født etter 1. januar 1965.

Alle endringer i odelsloven vil ha innvirkning på rekrutteringen til landbruket ved å regulere odelsbarnas rettigheter og muligheter. Riis-Johansens forslag til endringer vil for eksempel bety at odelsbarna må være folkeregistrert på stedet gården ligger for å oppfylle boplikten, og det vil bli varig driveplikt på bruket. Det er også mulig at utmarkseiendommer vil bli pålagt boplikt.

På spørsmål om hva de mener om fremtiden til odelsloven, svarer til sammen 60 prosent av odelsbarna at odelsloven bør beholdes slik den er i dag. Det er omtrent like mange menn og kvinner som mener dette. 15 prosent mener den bør endres, mens det er til sammen 5 prosent som mener odelsloven bør fjernes. Det er flere menn enn kvinner som mener odelsloven bør fjernes. Rundt en femtedel av odelsbarna er usikre på hva de mener bør skje med odelsloven.

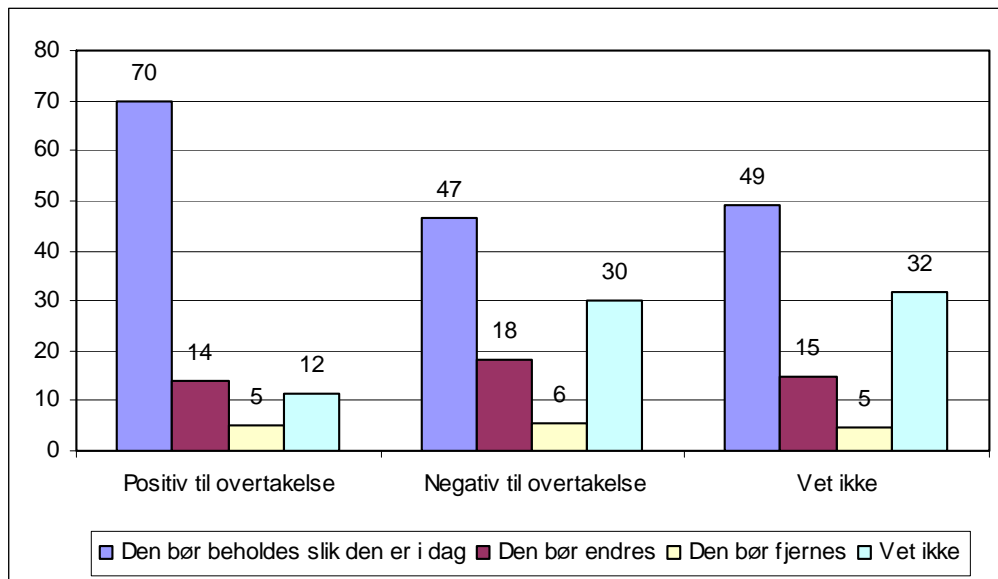

Figur 2.13 Holdning til odelsloven etter kjønn (i prosent)¹³

Et av argumentene for å beholde odelsloven er at det vil sikre at flere kvinner tar over gårdsbruk (Almås 2008). Det er likevel ingen forskjell mellom odelsguttenes og odelsjentenes holdning når det gjelder om odelsloven bør endres. Vi finner derimot en sammenheng mellom holdning til odelsloven og holdning til overtakelse av gården. Hele 70 prosent av de som er positive til overtakelse av gården ønsker å beholde odelsloven slik den er i dag, mens det

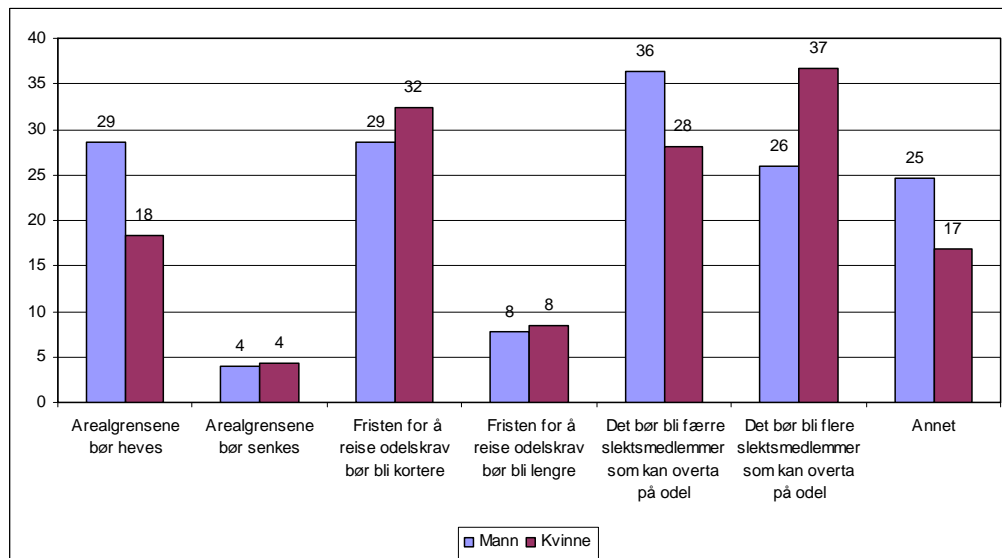
¹³ Menn, N =515; kvinner, N=504

samme gjelder for 47 prosent av de som tror eller vet de ikke kommer til å ta over gården. Det er også en noe høyere andel som ønsker å endre eller fjerne odelsloven blant de som ikke kommer til å ta over gården.

Figur 2.14 Holdning til odelsloven etter holdning til overtakelse (i prosent)¹⁴

15 prosent av odelsbarna svarte at de mente odelsloven burde endres. Disse fikk et oppfølgingsspørsmål der de blir bedt om å svare på hva de mener bør endres. Spørsmålet er et flersvarspørsmål, slik at svarene ikke summerer seg til hundre prosent.

Figur 2.15 Endringer i odelsloven etter kjønn (i prosent)¹⁵

¹⁴ Positiv til overtakelse, N=554; negativ til overtakelse, N=228; Vet ikke, N=177

¹⁵ Menn: N = 77, Kvinner: N = 71.

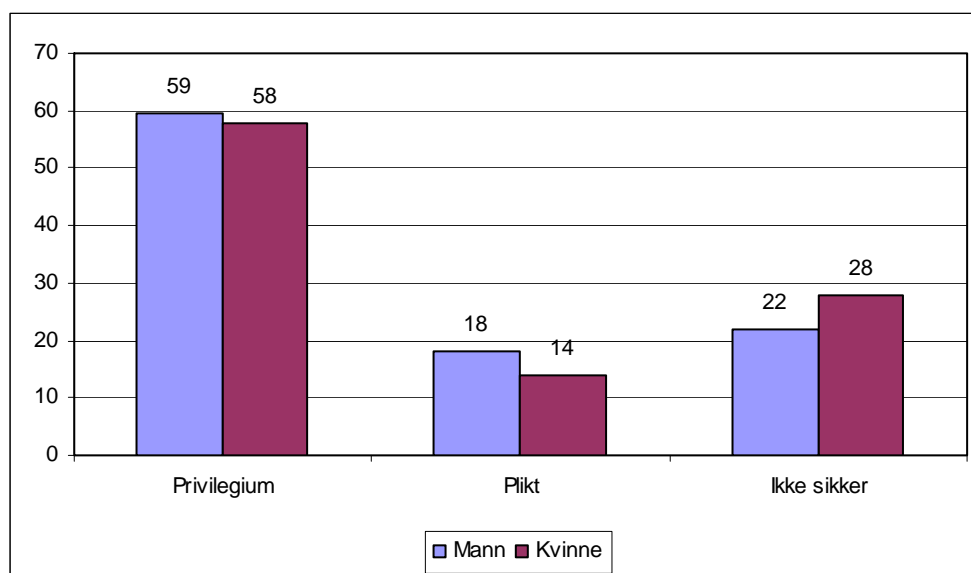
Til sammen 24 prosent av odelsbarna som vil endre odelsloven mener arealgrensene bør heves. Det er her flere menn enn kvinner som mener dette. Rundt 30 prosent mener fristen for å reise odelskrav bør bli kortere. Dette gjelder for noe flere kvinner enn menn. På den andre siden oppgir 8 prosent det motsatte, de mener fristen bør bli lengre.

25 prosent av mennene og 17 prosent av kvinnene mener det bør gjøres andre endringer i odelsloven. Om lag hver tredje som vil endre odelsloven oppgir at de mener det bør bli færre slektsmedlemmer som kan overta gården på odel, og samtidig oppgir nesten like mange, 31 prosent, at det bør bli flere slektsmedlemmer som kan overta gården på odel.

Det er kanskje ikke overraskende at et stort flertall av odelsbarna ønsker å beholde odelsloven. Likevel er det ikke slik at odelsretten oppfattes som et privilegium av alle. Både i undersøkelsen fra 2002 og 2008 har vi bedt respondentene oppgi deres holdning til det å være odelsbarn. Er det en plikt eller et privilegium?

I 2002 mente 56 prosent av odelsbarna at det var mest et privilegium, mens 18 prosent oppga at de synes det var mest en plikt. En relativt stor gruppe på 26 prosent var usikre på om de mente det var mest plikt eller privilegium. Flere kvinner enn menn så på odelsretten som et privilegium i forrige undersøkelse. Det var også et flertall av kvinner blant de usikre.

I denne undersøkelsen svarer 59 prosent at de synes det er et privilegium å være odelsbarn. 16 prosent oppgir at de ser på det som en plikt, mens 25 er usikre på hva de mener. Dette avviker i liten grad fra resultatene i 2002.

Figur 2.16 Holdning til å være odelsbarn etter kjønn (i prosent)^{16*}

¹⁶ Menn: N = 516, Kvinner: N = 504.

Fordelingen av menn og kvinner er derimot noe annerledes i årets undersøkelse. Det er kun ett prosentpoeng som skiller menn og kvinner i 2008, mens det i 2002 var 9 prosent flere kvinner enn menn som mente det var privilegium å være odelsbarn. Det er ikke usannsynlig at årsaken til at flere kvinner enn menn så på odelsretten som et privilegium er at kvinner tidligere ble stilt etter menn i odelsrekken. En nyvunnen rettighet oppleves nok som mer positivt enn en rettighet man alltid har hatt. At kjønnsforskjellen er utjevnet i 2008-undersøkelsen kan derfor være et resultat av at kvinner og menn nå har vært likestilte i ganske mange år.

3 Økonomiske faktorer

I dette kapitlet vil vi se nærmere på de økonomiske faktorene som kan spille en rolle i odelsbarnas beslutning rundt overtakelse. Kapitlet består av tre delkapitler: Egenskaper ved gården, rammevilkår for landbruket og til slutt lokalsamfunnets rammevilkår. Det betyr at vi tar for oss de forholdene som ligger på venstre side i modellen som ble presentert i figur 1 i første kapittel.

3.1 Egenskaper ved gården

I dette delkapitlet vil vi gå nærmere inn på egenskapene ved gårdsbrukene i undersøkelsen og undersøke om det er systematiske sammenhenger mellom egenskapene ved gårdsbrukene og de odelsberettigetes interesse for å drive gården.

Bruket inntektpotensial

For å undersøke dette vil vi først se på hvilket potensiale bruket har som inntektskilde for en familie. Gjennomgangen i dette kapitlet tar utgangspunkt i en hypotese om at det er de gårdene som er dårligst egnet som inntektskilde for en familie som de odelsberettigete i minst grad ønsker å overta. Vi vil her benytte en indikator som er den samme som ble benyttet i en tilsvarende undersøkelse fra 1996 (LU-rapport 4/1996). Indikatoren tar utgangspunkt i de odelsberettigetes egen oppfatning av gårdsbrukets inntektpotensial og er dermed ikke et objektivt mål for det faktiske økonomiske potensialet på gården. Indikatoren splitter opp de odelsberettigete i tre grupper: De som har odelsrett til gårdsbruk med best, middels og dårligst økonomi.

Indikator på gårdens økonomi

Indikatoren er utarbeidet på bakgrunn av spørsmålet:

”Hvis du skal vurdere den økonomiske siden ved bruket som du har odelsrett til, hvordan vil du karakterisere inntektsmulighetene på bruket?”

Svaralternativene til dette spørsmålet er:

1. *Bruket kan være eneste inntektskilde for en familie.*
2. *Bruket kan være eneste inntektskilde for en familie hvis vi foretar utvidning eller omlegging.*
3. *Bruket kan være hovedinntektskilde hvis jeg eller eventuelt ektefelle/samboer arbeider noe ved siden av.*
4. *Bruket kan være hovedinntektskilde hvis jeg eller eventuelt ektefelle/samboer arbeider noe ved siden av, og vi foretar utvidning eller omlegging.*
5. *Bruket har liten økonomisk betydning. Mest sannsynlig vil økonomien tilsi at både jeg og eventuell ektefelle/samboer må arbeide utenfor gårdsbruket.*

(fortsetter neste side)

Indikatoren er utarbeidet slik at de som har svart positivt på enten alternativ 1 eller 2 inngår i gruppen som har best økonomi, de som har svart positivt på alternativ 3 eller 4 har middels økonomi og de som har svart positivt på alternativ 5 inngår i gruppen med dårligst økonomi. Svarfordelingen sier noe om potensialet ved gården, og ikke noe om hvilke planer de odelsberettigete har for overtakelse og eventuelt lønnet arbeid ved siden av bruket.

Det er også viktig å være klar over at indikatoren ikke gir et godt bilde av inntektene fra gården. Det kan godt være høye inntekter uten at disse gjør det mulig for en familie å livnære seg bare på gården, i og med at det i tillegg kan være en høy gjeldsbyrde. Indikatoren gir derfor først og fremst et bilde av en families behov for ekstra inntekter.

I undersøkelsen oppgir 19 prosent at de tilhører gruppen med best økonomi, 41 prosent befinner seg i gruppen med middels økonomi og 40 prosent i gruppen med dårligst økonomi. I 1996 var de tilsvarende tallene henholdsvis 28 prosent, 40 prosent og 31 prosent. Det kan dermed se ut som om det har vært en negativ utvikling i hvordan de odelsberettigete karakteriserer inntektsmulighetene ved gården.

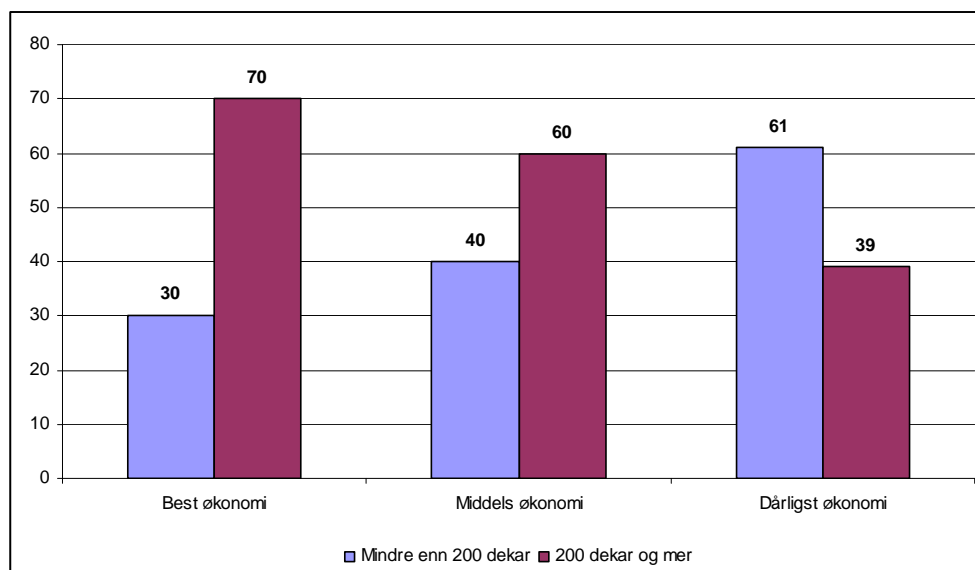
Jordbruksareal

Gårdens jordbruksareal har betydning for brukenes økonomiske situasjon, selv om behovet for areal varierer i de ulike produksjonene. For å drive med korn er det opplagt slik at større arealer gir mulighet for en direkte økning i produksjonen, men driver du med veksthus eller fjørfe, så kan du drive en svært omfattende produksjon på små arealer. Like fullt vil det stort sett være slik at større arealer jevnt over gir en større produksjon enn små arealer.

De fleste, rundt 80 prosent av gårdsbrukene i årets undersøkelse, har et jordbruksareal på mellom 20 og 400 daa, og gjennomsnittlig jordbruksareal er 351 dekar. På landsbasis viser tall fra Statistisk sentralbyrå at gjennomsnittlig jordbruksareal er ca 207 dekar, noe som kan bety at vårt utvalgt består av gårder med noe større jordbruksareal enn landsgjennomsnittet. På den andre siden er det om lag en tredjedel av respondentene som ikke har besvart spørsmålet, og vi kan også se at noen få har oppgitt skog og ikke bare jordbruksareal. Til vårt formål, som jo er å undersøke om størrelse på bruket betyr noe for om man ønsker å overta, så vil vi likevel mene at svarene kan gi noen indikasjoner.

Som det kommer frem av tabell 3.1, oppgir de odelsberettigete til 7 av 10 av gårdsbrukene med best økonomi at de har et jordbruksareal på 200 dekar eller mer, mens forholdet i gruppen med dårligst økonomi er omvendt, der har 61 prosent et jordbruksareal på under 200 dekar. Det samme forholdet mellom jordbruksareal og økonomisk situasjon ble også funnet i 1996.

Figur 3.1 *Andeler med mer eller mindre enn 200 dekar dyrket mark etter økonomisk potensial på gården (i prosent)*¹⁷

Årsverk

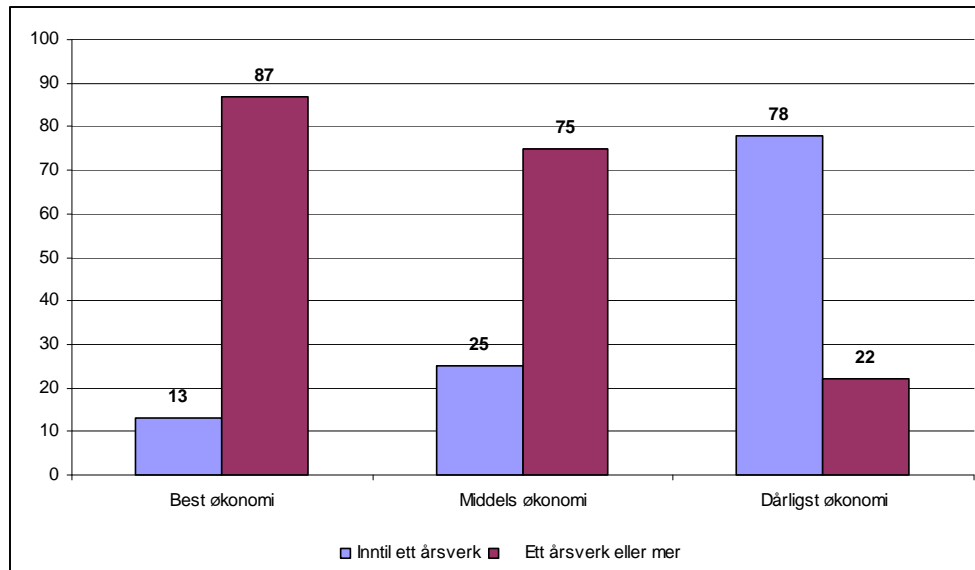
Det er en sterk sammenheng mellom hvor arbeidskrevende et bruk er og den økonomiske situasjonen på gårdsbruket. Det er ikke overraskende, all den tid vår indikator for økonomien på bruket nettopp avspeiler sysselsettingspotensialet. Det kan være vanskelig å anslå hvor mange "stillinger" en gård sysselsetter der for eksempel flere familiemedlemmer hjelper til med ulike oppgaver, og mange kanskje gjør det ved siden av annet arbeid. Respondentenes svar vil likevel gi oss et bilde av sysselsettingssituasjonen på gårdene. Figur 3.2 viser at nesten åtte av ti gårdsbruk i gruppen med dårligst økonomi har mindre enn ett årsverk¹⁸. Det som kanskje er bemerkelsesverdig her er vel kanskje at to av ti av de om lag 40 prosentene av odelsbarna som oppga at bruket har liten økonomisk betydning, og at både de selv og partner mest sannsynlig må jobbe utenfor bruket, også oppgir at arbeidsbehovet på bruket tilsvarer én full stilling eller mer.

På den andre siden oppgir nesten ni av ti av de odelsberettigete til gårdsbruk med best økonomi at bruket gir arbeid tilsvarende ett årsverk eller mer. 12 prosent av respondentene visste ikke eller ville ikke oppgi hvor mange årsverk gårdsbruket utgjorde.

¹⁷ N=613; Best økonomi, n=133; middels økonomi, n=253; dårligst økonomi, n=227

¹⁸ Vi bruker årsverk her på en annen måte enn det som ble forstått med det gamle årsverksbegrepet.

Respondentene har svart på følgende spørsmål: *Kan du anslå hvor mange hele stillinger som bruket sysselsetter i dag?* Med årsverk mener vi derfor hel stilling i denne rapporten.

Figur 3.2 *Andeler hvor gården har ett årsverk eller mer etter økonomisk potensial på gården (i prosent)*¹⁹

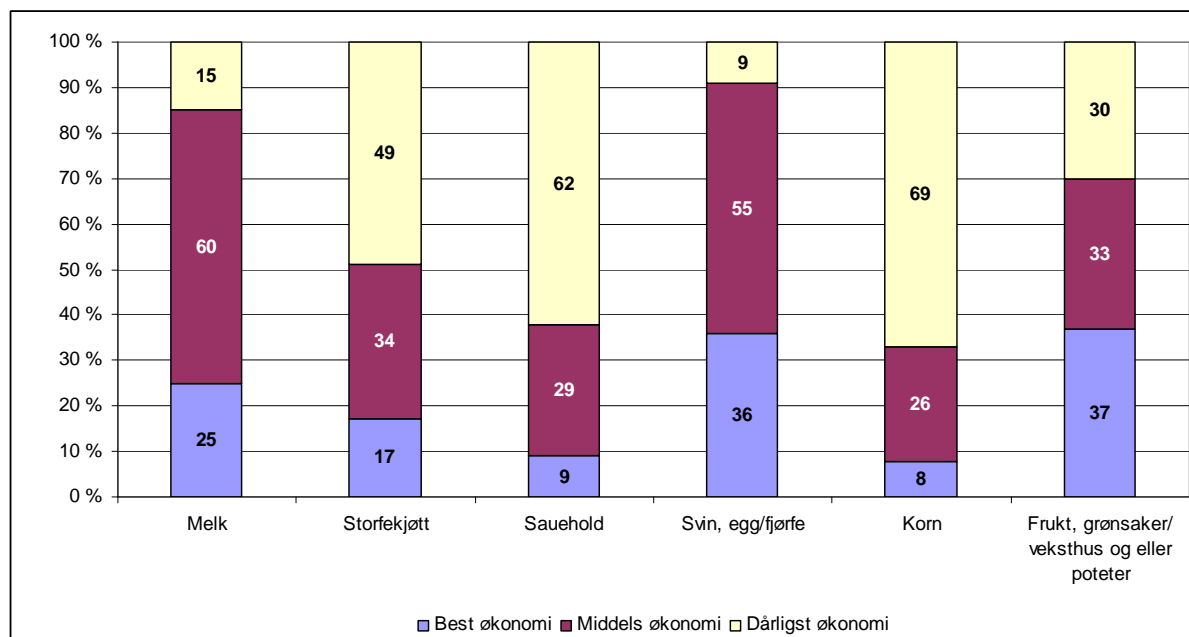
Produksjonsretning

Det er også av interesse å se sammenhengen mellom det økonomiske potensialet til gårdsbruket og hvilke produksjonsretninger det er på gården. I figur 3.3 presenteres hvordan de forskjellige produksjonsretninger er sammensatt av ulike andeler av gårdsbruk med best, middels og dårligst økonomi.

Svin, egg/fjørfe og frukt og grønt er de produksjonsretningene med høyest andel gårdsbruk i gruppen med best økonomi. Under hver tiende produsent med svin, egg eller fjørfe som hovedproduksjon tilhører gruppen med dårligst økonomi. I motsatt ende av skalaen befinner kornprodusentene og småfeprodusentene seg, der henholdsvis 69 og 62 prosent befinner seg i gruppen med dårligst økonomi.

Sammenliknet med 1996-undersøkelsen er det relativt store endringer i disse forholdene. Mens over halvparten av de odelsberettigete til melkebruk i 1996, 51 prosent, oppga svar som tilsa at de ble plassert i gruppen av best økonomi, ble andelen halvert i 2008-undersøkelsen til 25 prosent. Den største gruppen odelsberettigete til melkebruk, hele 60 prosent, befinner seg i gruppen med middels økonomi. Det betyr at de har oppgitt at bruket kan være hovedinntektskilde hvis enten de selv eller ektefelle jobber noe ved siden av, eller hvis de samtidig foretar utviding eller omlegging. Endringen i vurderingen til de odelsberettigete til bruk med melkeproduksjon er imidlertid i en størrelsesorden som det er god grunn til å ta alvorlig, og som understøtter den reduserte interessen for å ta over disse brukene som ble avdekket i kapittel 2. Når hver fjerde odelsberettigete til melkeproduksjonsbruk oppgir at bruket ikke kan være hovedinntektskilde for familien, så er det dårlig samsvar mellom inntektene bruket gir og det arbeidsbehovet som er i melkeproduksjonen.

¹⁹ N=902; Best økonomi, n=178; middels økonomi, n=379; dårligst økonomi, n=345

Figur 3.3 *Andeler med ulik hovedproduksjon etter gårdens økonomiske potensial (i prosent)*²⁰

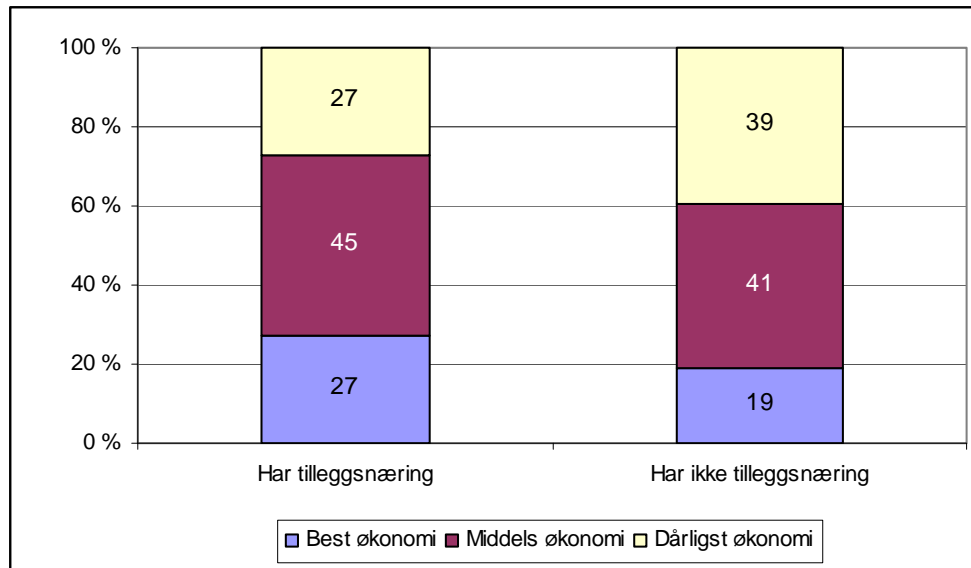
Tilleggsnæring

Et annet forhold som kan bidra til økonomien på bruket er tilleggsnæringer på bruket. Å styrke inntektsgrunnlaget på gårdsbruk og sikre sysselsettingen i landbruket er jo også bakgrunnen for at det blant annet gjennom bygdeutviklingsmidler gis støtte til investeringer i næringer som tar utgangspunkt i ressursene som finnes på gården. Det er utvilsomt en sammenheng mellom å ha tilleggsnæring på bruket og hvor ”god økonomi” man har målt etter vår indikator.

Figur 3.4 viser at det er høyere andeler av gårdsbrukene som blitt ”kategorisert” som å ha både best og middels økonomi blant de som har tilleggsnæring på bruket enn blant de øvrige.

Nå skal vi huske at indikatoren ikke er et rent økonomisk mål. Den tar utgangspunkt i hvilken betydning inntekten fra gården har for familien. Tilleggsnæringene er jo for mange en måte å utnytte arbeidskraften som er på gården på en slik måte at den gir ekstra inntekter. Av svarene til odelsbarna ser det absolutt ut som om tilleggsnæringene faktisk har denne virkningen.

²⁰ N=855; Melk, n=295; storfe kjøtt, n=79; sauehold, n=140; svin, egg/fjørfe, n=71; korn, n=187; frukt/veksthus og eller poteter, n=54

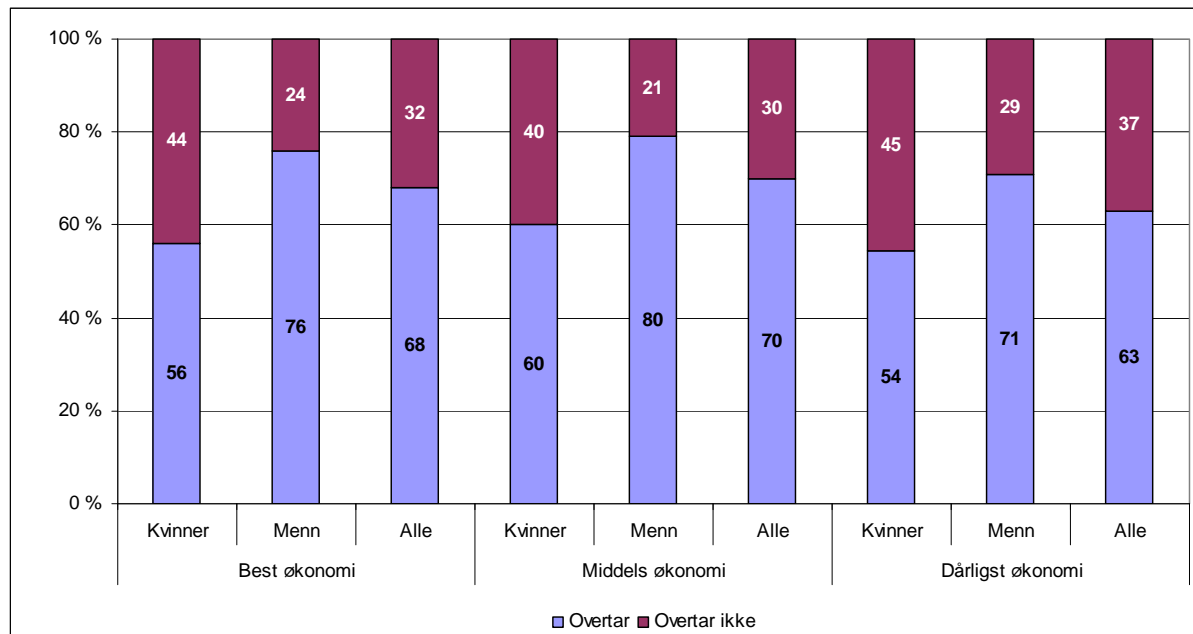
Figur 3.4 *Andeler med odel til bruk med og uten tilleggsnæringer etter økonomisk potensial på gården (i prosent)²¹*

Overtakelse av gårdsdriften

Det kan ikke påvises noen direkte sammenhenger mellom de ulike egenskapene ved gårdsbrukene som vi har sett på så langt i dette kapittelet, og om de odelsberettigete ønsker å ta over gårdsbrukene. Det eneste unntaket er her hvilken produksjonsretning som finnes på gårdsbrukene. Som vi så i kapittel 2, er det en høyere andel av odelsbarna fra korngårder som ønsker å ta over, enn det er blant odelsbarn som kommer fra melkeproduksjonsbruk.

Vi har valgt å lage en indikator, som først og fremst avspeiler hvordan arbeidsbehovet på bruket, kombinert med muligheten til å gi inntekter til en familie. Vi har her funnet at det er en klar sammenheng mellom hvor stort areal bruket har og hvilken "økonomi-kategori" bruket kommer i. Det samme gjelder hvor mange årsverk det er på bruket, hvilke produksjonsretning bruket har, og til slutt også etter om det er noen form for tilleggsnæring på bruket.

Med andre ord er det en rekke egenskaper ved bruket som er med på å bestemme hvordan gårdsbruket kan inngå i sammensetningen av inntekten til framtidens gårdbrukerfamilier. Dette til tross, når vi undersøker om det er en sammenheng mellom indikatoren for det økonomiske potensialet og interessen for å overta, så finner vi ingen sammenheng. Figur 3.5 viser at 68 prosent i gruppen som har best økonomi ønsker å ta over, 70 prosent i gruppen med middels økonomi vil det samme, mens en noe lavere andel, 63 prosent i gruppen med dårligst økonomi, ønsker det samme. Det kan jo her se ut som om det er en noe lavere andel i gruppen av bruk med det dårligste inntektspotensialet som vil ta over, men sammenhengen er ikke signifikant.

Figur 3.5 *Andeler som vet eller tror at de kommer til å overta etter gårdsbrukets økonomiske potensial og kjønn (i prosent)*²²

I 1996-undersøkelsen fant vi en sammenheng som tydet på at odelsjentene i høyere grad valgte å ta over gårdsbrukene med et dårlig inntekspotensiale, mens guttene foretrakk brukene med best inntekspotensiale (Eldby, 1996). Dette er ikke tilfelle for de odelsberettigete som var respondenter i 2008. Det påvises ingen sammenheng mellom inntekspotensialet til gården og interessen for å ta over verken blant kvinner eller menn når vi bruker den sammenslåtte variabelen for de som har bestemt seg for overtakelse og de som tror at de vil ta over.

Vi har likevel funnet én sammenheng som kan tyde på at det på sikt likevel vil være slik at brukene med det beste inntekspotensialet foretrekkes framfor de andre når alt kommer til alt. Dersom vi undersøker for om det er forskjell etter hvor bestemt man er i om man vil ta over eller ikke, så finner vi at blant de som allerede *har bestemt seg for* å overta gårdsbruket, befinner flest seg i kategorien med best økonomi²³. Her er det også en klar sammenheng med kjønn. For mennene i vår undersøkelse er det en signifikant sammenheng mellom å ha bestemt seg for å overta driften og gårdsbrukets økonomi. Mens 48 prosent av respondentene i gruppen med best økonomi oppgir at de allerede har bestemt seg for å ta over, er det bare 29 prosent i gruppen med dårligst økonomi som sier det samme. For kvinnene kan det ikke påvises en signifikant sammenheng mellom å *ha bestemt seg for* å ta over og gårdsbrukets økonomiske status.

²¹ N=872; Med tilleggsnæring: N = 238, Uten tilleggsnæring: N = 634.

²² N=845; kvinner, n=397, menn, n=448; best økonomi, n=161: kvinner, n=64, menn, n=97; middels økonomi, n=321: kvinner, n=160, menn, n=161; dårligst økonomi, n=324: kvinner, n=151, menn, n=173.

Utgangspunktet for dette delkapittelet var en hypotese om at det er gårdsbrukene som er dårligst egnet som inntektskilde for en familie, som de odelsberettigete i minst grad ønsker å overta. Analysen av de innsamlede dataene har ikke bekreftet denne hypotesen. Blant de som allerede har bestemt seg for om de skal ta over gården eller ikke, ser det likevel ut til å være en signifikant sammenheng mellom gårdens økonomi og overtakelse.

Det ser dermed ut til at det kan være andre forhold som spiller en viktigere rolle enn egenskapene ved gården når beslutningen om man skal benytte odelsretten eller ikke. Disse forholdene vil vi komme nærmere inn på i de neste kapitlene.

3.2 Rammevilkår for landbruket

I tillegg til egenskapene ved gårdsbruket, vil også holdningene til å arbeide i landbrukssektoren og den odelsberettigetes synspunkter på næringens rammevilkår kunne ha en betydning for de odelsberettigetes avgjørelse rundt overtakelse av gårdsbruket. I dette delkapittelet skal vi derfor se på om det er forskjeller i interessen for å ta over gårdsbruk etter hva de odelsberettigete mener om rammevilkårene og politikken som føres. Respondentene ble stilt en rekke påstander knyttet til landbruksnæringens rammevilkår, og ble bedt om velge mellom svaralternativene "uenig", "delvis uenig", "verken enig eller uenig", "delvis enig", "enig" eller "ikke sikker".

I presentasjonen her er svaralternativene "uenig" og "delvis uenig", slått sammen til kategorien "uenig", mens "delvis enig" og "enig" er slått sammen til kategorien "enig". Respondentene som har oppgitt "ikke sikker" som svaralternativ er holdt utenfor.

Holdninger til å jobbe i landbruket

De odelsberettigete er så godt som enstemmige i at at man som bonde utfører et samfunnsnyttig arbeid. Her er det ingen forskjeller mellom de som er positive eller negative til å bruke odelsretten.

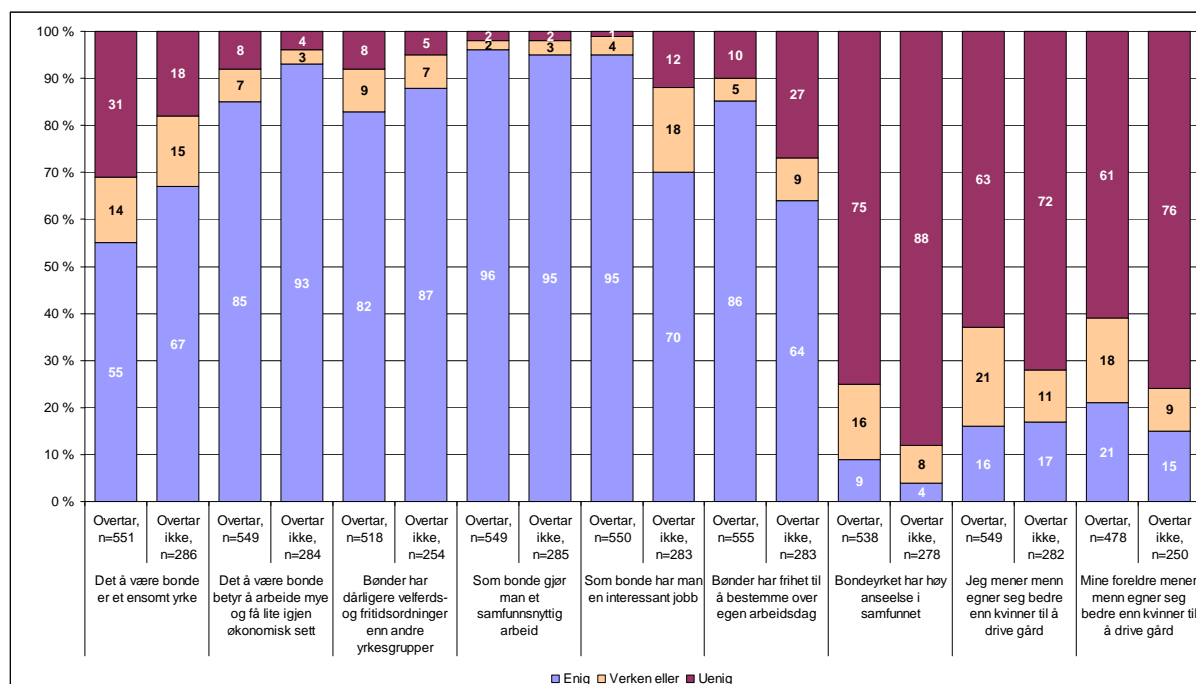
Videre ser vi at det er høy grad av enighet om at det å være bonde betyr å arbeide mye og få lite igjen økonomisk sett, at bønder har dårligere velferds- og fritidsordninger enn andre yrkesgrupper. Heller ikke på disse påstandene er det forskjeller mellom de som vil bruke odelsretten eller ikke.

De aller fleste odelsbarna mener at det er et interessant yrke å være bonde, samtidig som de er veldig enige i at det er ensomt, og begge gruppene er uenige i at bondeyrket gir anseelse, men her er det likevel slik at de som vil ta over gjennomgående er mer positive til disse sidene ved det å være bonde enn de som ikke vil ta over.

---

²³ Svaralternativene til spørsmålet om overtakelse var som følger: Ja, jeg har allerede bestemt meg; Ja, jeg tror det; Nei jeg tror ikke det; Nei, jeg har allerede bestemt meg for å ikke ta over og Ikke sikker.

I forhold til respondentenes holdning til kjønn og gårdsdrift er det også signifikante sammenhenger mellom tilbøyeligheten til å være enig i påstanden ”jeg mener menn egner seg bedre enn kvinner til å drive gård” og avgjørelsen om overtakelse, og et flertall av respondentene sier seg uenig i denne påstanden. En noe høyere andel vurderer sine foreldres holdninger til å være mer konservative på dette området, og 21 prosent av de som har bestemt seg for å overta gårdsdriften uttrykker at de er enig i påstanden ”mine foreldre mener menn egner seg bedre enn kvinner til å drive gård”. Forskjellen mellom de som vil ta over og de som ikke vil ta over i dette spørsmålet, skyldes imidlertid at gutter mener både at de selv er bedre egnet i høyere grad enn jentene gjør, og de mener samtidig også at deres foreldre er enig med dem. Mens 76 prosent av jentene er uenig i at menn egner seg bedre enn kvinner til å være gårdbrukere, så gjelder det samme 56 prosent av guttene, og til påstanden om at foreldrene mener at menn egner seg bedre enn kvinner til å drive gård, er henholdsvis 78 og 61 prosent uenig.

Figur 3.8 Påstander om det å være bonde. Andeler enig eller uenig fordelt mellom de som har bestemt seg for å overta eller ikke (i prosent)

Holdninger til landbrukspolitikken

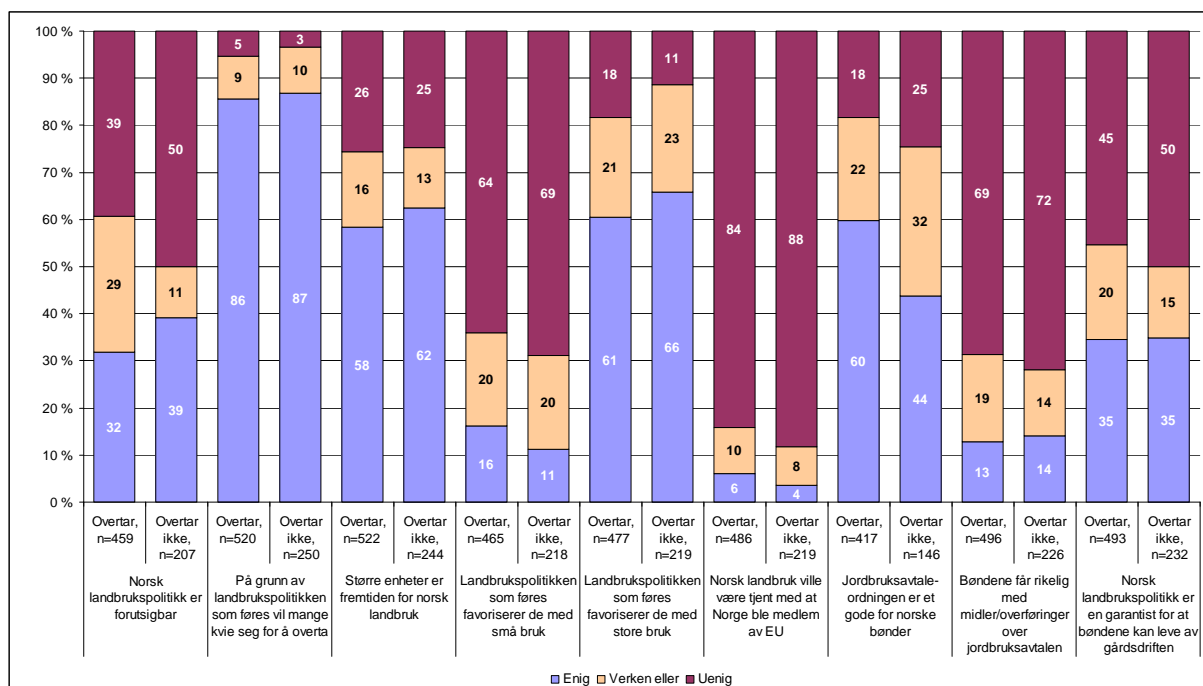
Landbrukspolitikken er, ifølge nesten ni av ti av respondentene, en medvirkende årsak til at mange odelsberettigete kvier seg for å overta driften på gården. Det er liten forskjell i svarene blant de som har bestemt seg for å overta og de som ikke kommer til å overta.

I det hele tatt er det svært få forskjeller mellom de odelsberettigete etter om de har tenkt å bruke odelsretten eller ikke når det gjelder synet på landbrukspolitikken. De fleste er enig i at større enheter er fremtiden for norsk landbruk, de fleste er uenig i at landbrukspolitikken favoriserer de med små bruk, og de fleste er enig i at den favoriserer de med store bruk.

Dette er i tråd med holdninger hos flertallet av dagens gårdbrukere. Flertallet har et ønske om å begrense omfanget av strukturrasjonaliseringen (Eldby, 2008). Man er også uenig i at bøndene får rikelig med midler over jordbruksavtalen, og man er uenig i at norsk landbruk ville være tjent med at Norge ble medlem av EU.

De odelsberettigete mener likevel at jordbruksavtaleordningen er et gode for norske bønder. Her er det likevel slik at de som skal ta over er mer enige enn de som ikke skal. Det er også noe færre som ikke skal ta over som er uenig i at norsk landbrukspolitikken er en garantist for at bøndene kan leve av gårdsdriften. En av respondentene uttrykte seg slik:

[Jeg] håper forholdene til norske bønder en dag kan bli mye bedre enn dagens, og håper at dette skjer før det er for sent!

Figur 3.9 Påstander om den norske landbrukspolitikken. Enig eller uenig fordelt mellom de som har bestemt seg for å overta eller ikke (i prosent)

På bakgrunn av de svarene respondentene har gitt er det vanskelig å trekke slutninger om holdningene til landbruksyrket som sådan eller den landbrukspolitikken som føres, påvirker valget om å bruke odelsretten eller ikke. Selv om de som kommer til å ta over generelt stiller seg mer positive til både bondeyrket og landbrukspolitikken enn de som ikke tar over, er det likevel svært få tilfeller der en signifikant sammenheng mellom svarene og avgjørelsen om overtakelse kan påvises.

Det er et stort antall av de odelsberettigete som mener at landbrukspolitikken som føres direkte medfører at mange vil kvie seg for å overta, og at jordbruksavtaleordningen ikke i tilstrekkelig grad sørger for rikelig med overføringer. Det er interessant at både svarene fra respondentene som skal ta over og de som ikke skal ta over er såpass like på disse områdene.

Det er derfor vanskelig å se at de odelsberettigetes holdning til landbrukspolitikk og til det å være bonde styrer om man ønsker å ta over gården eller ikke. I det neste delkapittelet vil lokalsamfunnets rammevilkår analyseres nærmere for å se på om det er egenskaper ved stedet gården ligger som kan ha betydning for valget om å overta eller ikke.

3.3 Bosted, utdanning og arbeid

Som det har kommet frem i de tidligere kapitlene, gir ikke respondentene i denne undersøkelsen uttrykk for at gårdens økonomiske egenskaper eller rammene i jordbrukspolitikken er avgjørende for om man skal benytte odelsretten eller ikke. Det blir dermed naturlig å undersøke hvorvidt andre faktorer kan spille en større rolle i valget om overtakelse, og dette kapittelet vil gå nærmere inn på virkningen av arbeids- og yrkespreferanser. Utgangspunktet for dette er en antakelse om at odelsberettigete i større grad ønsker å overta gårdsbruket dersom arbeidsmulighetene for en selv og ektefelle i nærheten av gården er gode.

Bosted

Først av alt vil vi vise hva de odelsberettigete mener er viktig ved et bosted. Livet i Bygde-Norge har i stor grad vært preget av primærnæringene. De siste tiårene har nedleggingen av gårdsbruk vært kraftig, samtidig som urbaniseringsprosessen flere steder er sterkere enn noen gang før. De fleste bygdesamfunn mister innbyggere, mens byer og tettsteder vokser. Samtidig er forskjellene mellom by og bygd ikke så store i dag som tidligere, og både privatbilen og kollektivtransport gjør det mulig å komme seg raskt fra sted til sted. Dette kan bety at bosted ikke nødvendigvis legger like store begrensninger på mulighetene for arbeid som tidligere.

Tilgangen til service- og velferdstilbud, kulturtilbud, barnehager, skoler og så videre vil også kunne være viktig ved valg av bosted. Det er svært individuelt hvilke krav den enkelte setter til nærheten av slike tilbud. Respondentene ble derfor bedt om å oppgi hvor viktig de mener at en del forhold knyttet til bosted er. Spørsmålet var formulert som følger: *Hvis du velger å ta over odelsgården, hvor viktig vil forholdene som er listet opp under være for deg, på en skala fra 1 til 7, hvor 1 er "ikke viktig" og 7 er "svært viktig"*. I figur 3.10 presenteres svarene fra én til tre som "ikke viktig", fire som "verken eller" og fem til syv som "viktig".

Tre forhold peker seg her ut som spesielt viktige. 72 prosent av respondentene har oppgitt at sosial tilhørighet, det vil si venner og familie, i nærheten som viktig når en avgjørelse om bosetting skal tas.

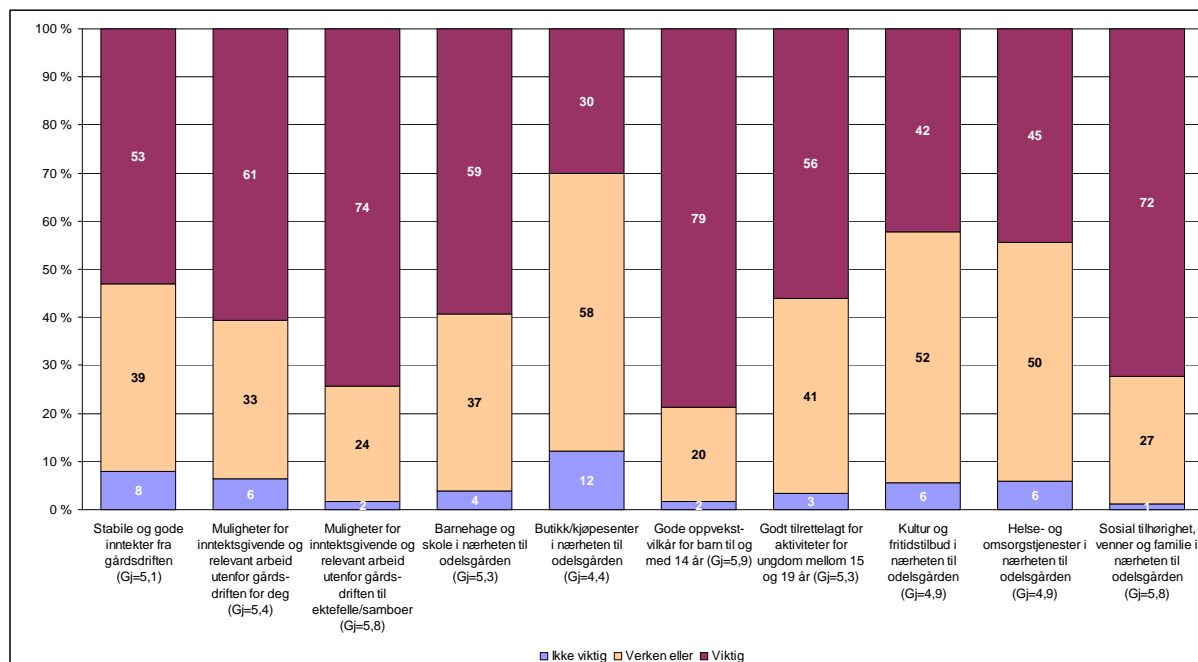
Det neste forholdet er oppvekstvilkårene for barn. Her har hele 78 prosent oppgitt at gode oppvekstvilkår for barn til og med 14 år er viktig for dem når bosted vurderes. Som uttrykt av en av våre respondenter:

Kjempeflott natur og oppvekst for barn på en gård, men med dårlig støtte fra bankene og staten når det gjelder midler for å drive en gård, blir man ekstra usikker rundt det å overta.

Vi ser også at barnehage og skole i nærheten blir vurdert som viktig av 60 prosent. Her er det nok slik at mange vurderer at kjøring og skolebuss også kan være et alternativ. Det er nok sikkert en hverdag mange av odelsbarna selv har vokst opp med.

Det tredje forholdet som skiller seg ut som viktig, er mulighetene til å få inntektsgivende arbeid. Drøyt seks av ti av respondentene mener at det er viktig at de selv kan finne inntektsgivende arbeid på stedet de velger å bo, mens hele tre av fire, 74 prosent, mener at det er viktig at en eventuell ektefelle/samboer kan finne relevant inntektsgivende arbeid utenfor gårdsbruket. At en høyere andel av respondentene legger vekt på at det er viktigere at ektefellen kan finne relevant arbeid utenom gårdsdriften, kan skyldes at mange av de odelsberettigete ser for seg at de selv skal jobbe på gården. Stabile og sikre inntekter fra gårdsbruket vurderes som noe mindre viktig for de odelsberettigete enn at det er arbeidsmuligheter utenom gårdsdriften. At ektefelles arbeidsmuligheter scorer så høyt er nok et resultat av at de aller fleste odelsberettigete kommer fra stedet gården ligger på. De har den sosiale tilknytningen til stedet, og det er deres valg hvorvidt de skal ta over gården eller ikke. I de fleste tilfeller vil de selv ha hovedansvaret for driften av gården. Ektefellen kommer kanskje fra et annet sted og har kanskje ikke den sosiale tilknytningen til stedet. Da vil det nok helt sikkert for manges del vurderes som ekstra viktig at vedkommende har mulighet til å finne relevant arbeid for å kunne finne seg til rette på stedet. De to påstandene om arbeid utenfor bruket var de eneste av påstandene presentert i figur 3.10 der det var signifikante forskjeller etter om man ønsket å benytte odelsretten. Viktigheten av arbeid på stedet var viktigere for de som ikke ville ta over bruket enn for de andre, og må dermed tolkes dit hen at nettopp disse forholdene er medvirkende til at de ikke vil benytte odelsretten sin.

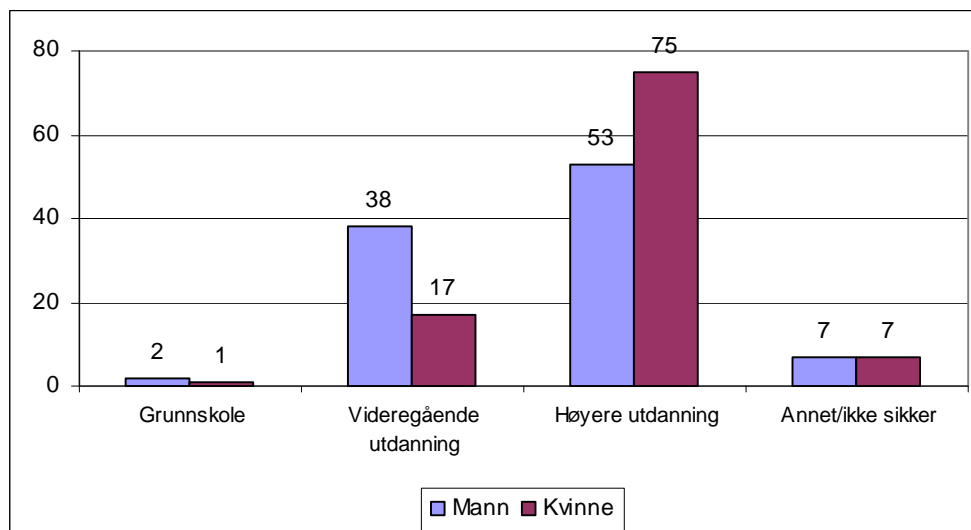
Det ser dermed ut som de odelsberettigete i mindre grad vektlegger fasiliteter som butikk, kultur- og fritidstilbud og helse- og omsorgstjenester i nærmiljøet. Bare 30 prosent av respondentene oppgir at det er viktig med butikk eller kjøpesenter i nærheten av odelsgården, 42 prosent vektlegger kultur- og fritidstilbud i nærheten, og 45 prosent mener at det er viktig med tilgang til helse- og omsorgstjenester i nærmiljøet. Den lave vektleggingen av disse forholdene er sannsynligvis et resultat av at man vurderer tilbudet som akseptabelt selv om det ikke er det beste, og at det ikke er disse forholdene som veier tyngst når man velger bosted.

Figur 3.10 Forhold av betydning for valg av bosted (i prosent)

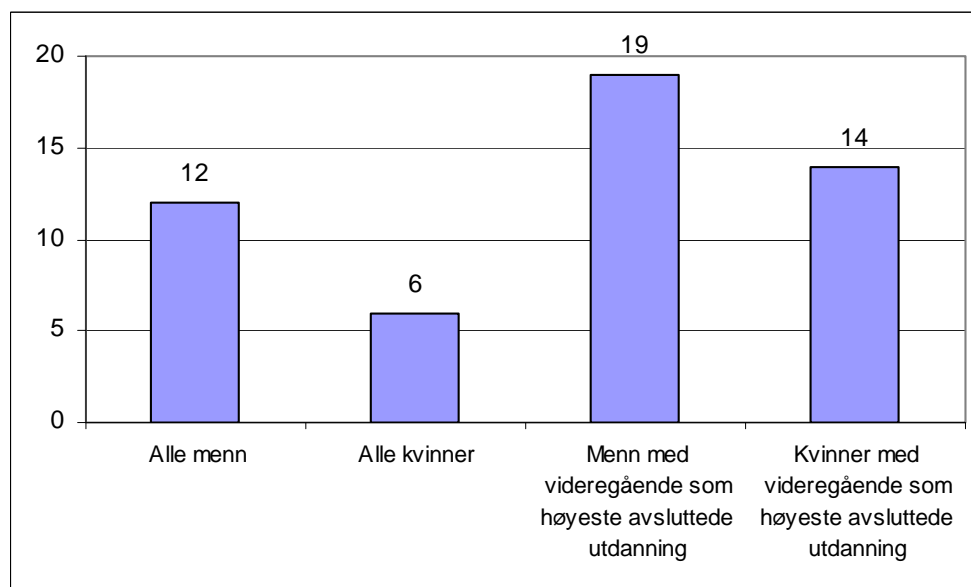
Utdanning

Ungdom tar utdanning i dag i langt høyere grad enn tidligere, og hvilken utdanning man tar legger også føringer for hvilket arbeid man kommer til å drive med senere i livet. Samtidig vet vi at yrkesvalg i høy grad styres av kjønn. I det følgende vil vi se på hvilke utdanningsløp de odelsberettigete velger, og hvilken betydning det har for deres ønsker om å ta over gårdsbruket. Av figur 3.11 fremgår det at de aller fleste odelsbarna planlegger å ta høyere utdanning. Dette gjelder hele tre av fire odelsjenter og over halvparten av odelsguttene. Slik sett står ikke de odelsberettigete tilbake for utviklingen i samfunnet for øvrig, verken når det gjelder hvor vanlig det er eller når det gjelder forskjellen mellom kvinner og menn. Også i resten av samfunnet er jentene overrepresentert i høyere utdanning. Videregående opplæring oppgis som høyeste fullførte utdanning hos nær fire av ti av odelsguttene og litt mindre enn to av ti av odelsjentene. Norske gutter og jenter velger i høy grad tradisjonelle manns- og kvinneyrker, og den høyere andelen odelsgutter med videregående opplæring som høyeste fullførte utdanning er et resultat av at mange har tatt de tradisjonelle guttefagene på yrkesfag, som mekaniker, byggfag og også landbruksfag. Jenter søker i høyere grad til høyere utdanning.

Figur 3.11 Høyeste avsluttede eller planlagte utdanningsnivå etter kjønn (i prosent)²⁴

Utdanningsnivå sier likevel i seg selv lite om hvilke fag de odelsberettigete velger. Spesielt vil det jo være interessant å se i hvilken grad man velger å ta naturbrukslinjen på videregående. Som vi ser av figur 3.12, velger de aller fleste bort naturbrukslinjen når de tar videregående utdanning. Totalt tar ni prosent av de odelsberettigete naturbruk, tolv prosent av guttene og seks prosent av jentene. Ser vi på de som har valgt å ha videregående opplæring som sin høyeste fullførte utdanning, er naturbruk mer vanlig, selv om andre studieretninger er vanligst også for denne gruppen.

Figur 3.12 Andeler som har tatt eller planlegger å ta naturbruk på videregående skole (i prosent)²⁵

²⁴ Kvinner: N = 501, Menn: N = 517.

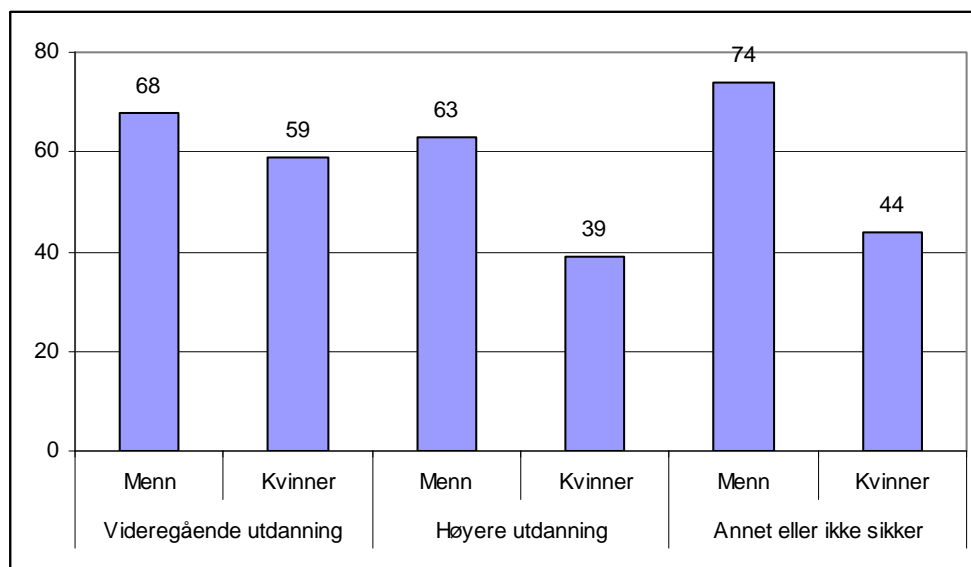
²⁵ Alle kvinner: N = 501, Alle menn: N = 517, Kvinner med videregående som høyeste utdanning: N = 86, Menn med videregående som høyeste utdanning: N = 195.

I det følgende vil vi se nærmere på hvilken betydning valg av utdanningslengde og utdanningsretning har for om man velger å ta over eller ikke. For å unngå korrelasjon mellom kjønn og utdanningsvalg, vil vi her presentere resultatene for kvinner og menn hver for seg.

For menn ser det ikke ut som om utdanningslengden har noen avgjørende betydning for om de ønsker å ta over gårdsbruk eller ikke. Forskjellene mellom utdanningsgruppene er små. Når det gjelder kvinner derimot, er interessen for å overta gårdsbruk atskillig høyere blant de som ikke har høyere utdanning. Dette kan jo skyldes flere forhold. De fleste som tar høyere utdanning må forlate hjemstedet for å studere og mange etablerer seg med familie nettopp i denne perioden. Det er nok ofte fortsatt slik at mannens yrkeskarriere veier tyngre enn kvinnens når familien velger bosted, og det kan være en medvirkende årsak til at kvinner i mindre grad velger å bruke odelsretten. Både mennene og kvinnene som har høyere utdanning har jo også ofte gjort dette for å kunne arbeide med andre ting enn gårdsdrift. En av respondentene i undersøkelsen uttrykte det på denne måten:

Få eller ingen som har normal utdanning med grei lønn har mulighet økonomisk til å overta gårder med dagens inntektsmulighet. Faren min tjente mer i rene kroner for ti år siden enn han gjør nå, og da er det ikke tatt høyde for inflasjon eller liknende.

Det kan være at kvinnene er mindre interessert i å kombinere gårdsarbeid med annet arbeid. Selv om det har vært en betydelig utjevning av kjønnsforskjellene de siste tiårene, bruker kvinner fremdeles langt mer tid til husarbeid enn hva menn gjør, og det samme gjelder pass

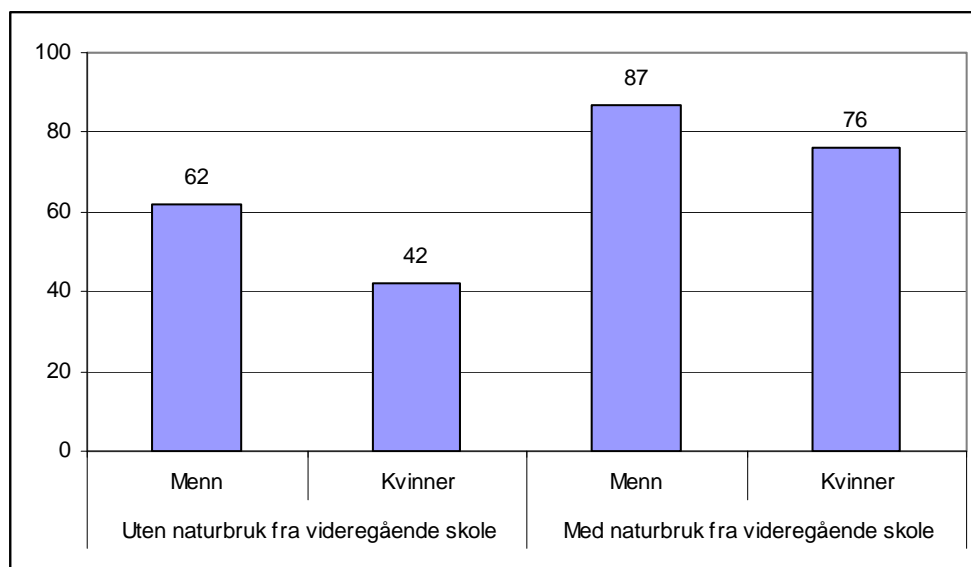

Figur 3.13 *Andeler positive til overtakelse etter høyeste fullførte eller planlagte utdanning og kjønn (i prosent)*²⁶

²⁶ Menn, videregående utdanning: N = 195, Menn, høyere utdanning: N = 273, Menn, annet eller ikke sikker: N = 38, Kvinner, videregående utdanning: N = 86, Kvinner, høyere utdanning: N = 373, Kvinner, annet eller ikke sikker: N = 36.

av barn om enn i noe mindre grad (Kitterød, 2002). Dette medvirker sannsynligvis til at det kan være mindre attraktivt med to jobber slik virkeligheten ofte er for gårdbrukere, og at man derfor velger bort overtakelse av bruket.

Kvinner som tar høyere utdanning velger altså i høy grad bort å bruke odelsretten, mens de som velger videregående utdanning i langt høyere grad velger å ta over. Jentene som har valgt naturbrukslinjen kommer i enda sterkere grad positivt ut her enn de som har valgt andre linjer, hele tre av fire av jentene som har tatt naturbruk oppgir at de tenker å ta over. Det er likevel forsvinnende få jenter som velger naturbruk, i vårt utvalg er det bare 29 av totalt 505 jenter eller seks prosent. Naturbruksutdanningen gjør også en klar forskjell for guttenes del. Nær ni av ti av disse guttene velger å ta over gården de har odel til. Naturbrukslinjen fremstår dermed som et tilbud som i høy grad bidrar til å øke interessen for å drive gårdsbruk. Slik dagens naturbruksutdanning er bygd opp, er den heller ikke et hinder dersom ungdommene ønsker studiekompetanse og høyere utdanning innen andre fagområder. Slik sett kunne det sikkert vært aktuelt for enda flere av de odelsberettigete å ta naturbruk.

Figur 3.14 *Andeler positive til overtakelse etter om man har tatt eller planlagt å ta naturbruk på videregående skole etter kjønn (i prosent)*²⁷

Arbeid og avstand

Arbeidsplasser i rimelig nærhet til bostedet er nødvendig for mange av de som skal ta over gård. Det er i dag kun et fåtall gårdsbruk som kan sysselsette to personer på heltid, og det er sannsynligvis heller ikke ønskelig for mange av de unge gårdbrukerfamiliene. Det er derfor viktig for de fleste som skal ta over gårdsbruk at det finnes relevant og tilgjengelig arbeid i nærheten av gården enten for gårdbrukeren selv eller i høyere grad for ektefellen. Som figur

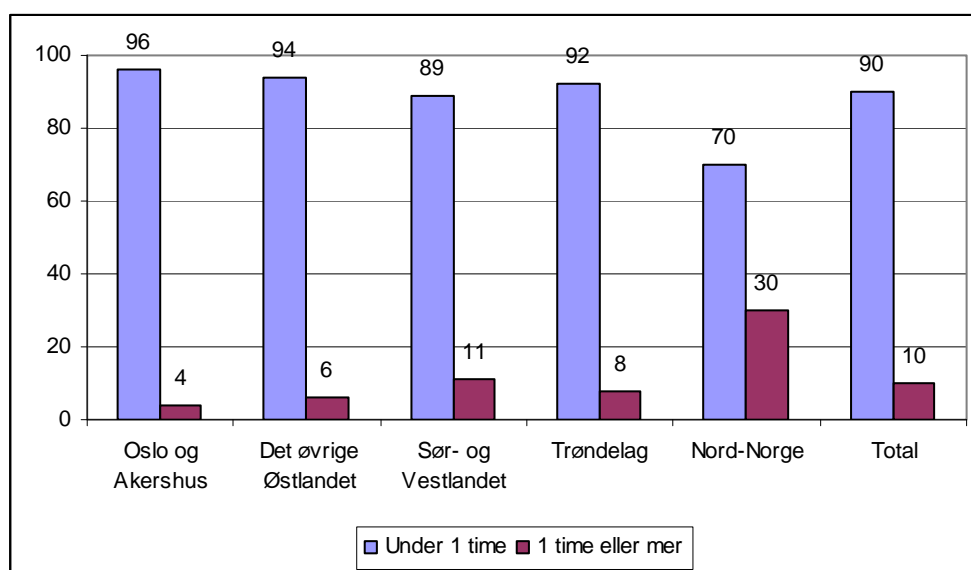
²⁷ Kvinner med naturbruk: N = 29, Kvinner uten naturbruk: N = 476, Menn med naturbruk: N = 63, Menn uten naturbruk: N = 454,

3.10 viste, legger da også respondentene i denne undersøkelsen stor vekt på at nærmiljøet skal ha muligheter for relevant inntektsgivende arbeid.

I det følgende vil vi belyse nærmere betydningen av arbeidsmarkedet for hvorvidt de odelsberettigete velger å ta over gårdsbruk. Respondentene ble bedt om å oppgi hvor lang tid det vil ta dem å reise fra odelsgården til nærmeste by eller tettsted hvor det ville være mulig for dem å finne relevant arbeid. Spørsmålet skulle besvares uavhengig av faktiske planer for overtakelse eller behov for arbeid ved siden av gårdsbruket.

De aller fleste oppgir at de bor nært et sted der det er mulig å finne relevant arbeid for dem. Hele 36 prosent av respondentene svarer at det vil ta dem under 15 minutter å reise fra odelsgården til nærmeste by eller tettsted der de kan finne relevant arbeid. 31 prosent vil bruke mellom 15 og 30 minutter. Det vil si at rundt 67 prosent av odelsgårdene ligger under en halv time fra en by eller tettsted der man kan finne arbeid, og til sammen 90 prosent vil bruke under 1 time til nærmeste by eller tettsted med en relevant jobbmulighet.

Ikke uventet er det store forskjeller mellom de ulike landsdelene i hvor langt det er å reise til steder det er mulig å finne arbeid. Hele 30 prosent av respondentene i Nord-Norge oppgir at det vil ta 1 time eller mer.

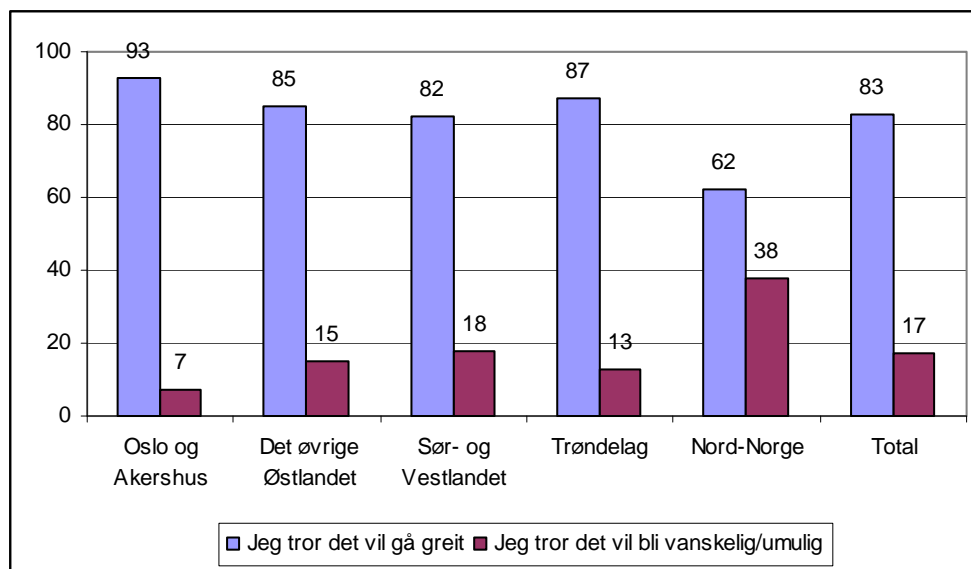
Figur 3.15 Reisetid fra gården til sted med mulighet til relevant arbeid etter landsdel (i prosent)²⁸

Figur 3.10 viste at ektefellens muligheter til finne jobb på stedet gården ligger ble oppgitt som viktig av hele tre av fire av de odelsberettigete. Vi stilte videre følgende spørsmål: *Dersom du*

²⁸ Oslo og Akershus: N = 77, Øvrige Østlandet: N = 369, Sør- og Vestlandet: N = 317, Trøndelag: N = 165, Nord-Norge: N = 89.

har ektefelle eller samboer, hvor lett vil det være for ham/henne å finne relevant arbeid i daglig pendleavstand fra odelsgården? Svaralternativene var som følger: "Jeg har ikke ektefelle/samboer, så det er umulig å svare", "Jeg tror det vil gå greit", "Jeg tror det vil bli vanskelig", "Det vil være umulig" og til slutt "Vet ikke".

Drøyt åtte av ti, 83 prosent, av respondentene som har ektefelle eller samboer, mener at det vil være enkelt for partneren å finne jobb i daglig dagpendleravstand fra der gården ligger, mens 17 prosent oppgir at de tror det vil være vanskelig eller umulig. Med andre ord ligger de fleste gårdsbruk slik til at arbeidsmarkedet for ektefellene ikke er et stort problem. Vi ser likevel også her den samme regionale forskjellen som for den odelsberettigete selv, men i enda sterkere grad. Hele 38 prosent av respondentene i Nord-Norge oppgir at det vil bli vanskelig eller umulig for ektefelle å finne relevant jobb i dagpendleravstand fra gårdsbruket.

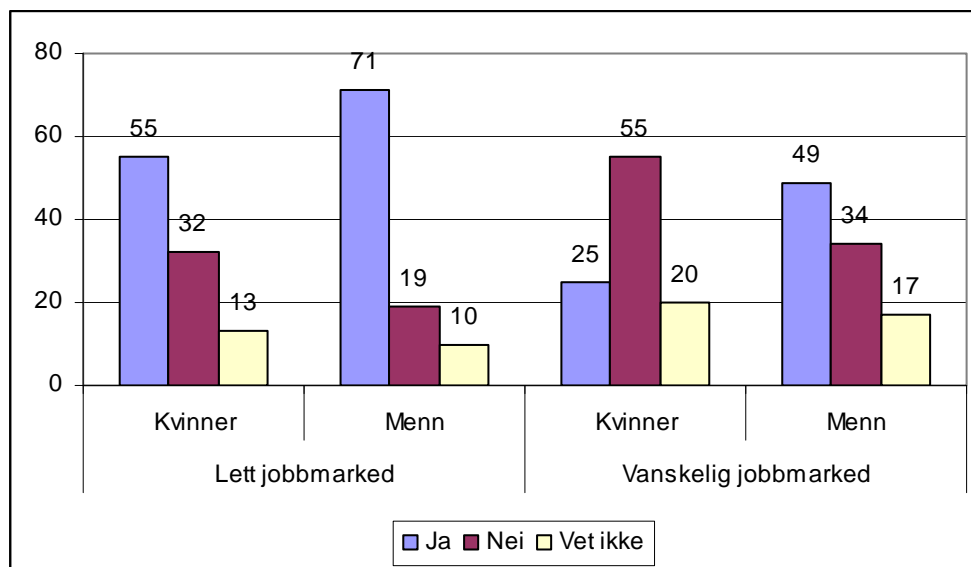

Figur 3.16 *Andeler som tror det vil være mulig å finne relevant arbeid for ektefelle i dagpendleravstand fra der gården ligger, etter landsdel (i prosent)*²⁹

Avslutningsvis i dette kapittelet vil vi se på hvordan jobbmarkedet virker inn på beslutningen om å overta gårdsbruk eller ikke. Når det i figur 3.17 vises til "lett jobbmarked", betyr dette at det både er under en times avstand mellom gården og stedet hvor den odelsberettigede kan finne arbeid og at det vil være lett å finne relevant arbeid for ektefelle i nærheten av odelsgården. Når det vises til "vanskelig jobbmarked" har den odelsberettigete enten svart at det vil bli vanskelig/umulig for ektefelle å finne jobb, eller at vedkommende selv vil ha minst én times reiseavstand til arbeid.

²⁹ Oslo og Akershus: N = 55, Øvrige Østlandet: N = 233, Sør- og Vestlandet: N = 205, Trøndelag: N = 115, Nord-Norge: N = 68. De som har oppgitt at de ikke har noen ektefelle / samboer og "vet ikke" er holdt utenom prosenttueringen.

Figur 3.17 *Overtakelse etter arbeidsmulighetene der gården ligger for den odelsberettigete og ektefelle (i prosent)*³⁰

Interessen for å ta over gårdsbruk reduseres vesentlig hvis arbeidsmarkedet på stedet gården ligger er vanskelig, og kvinnenens interesse reduseres relativt mer enn mennenes. Bare hver fjerde kvinne har bestemt seg for å ta over eller tror hun vil gjøre det hvis arbeidsmarkedet er dårlig, mot 55 prosent av de andre. For mennenes del oppgir henholdsvis 49 og 71 prosent det samme. Vi ser også at flere oppgir at de er usikre på om de vil ta over hvis arbeidsmarkedet er vanskelig.

I dette kapitlet har vi tatt for oss de forholdene av økonomisk karakter som vi mente kunne påvirke valget om overtakelse. Som vi har sett er det tre forhold som peker seg spesielt ut som viktige; hvilken produksjonsretning som er på bruket, hvilken landsdel bruket ligger i og hvordan arbeidsmarkedet er på det stedet der gården ligger. Det er også en betydelig grad av korrelasjon mellom de tre forholdene, og dette bidrar til å forsterke forskjellene landsdelene i mellom. I neste kapittel vil vi se nærmere på forhold rundt sosialiseringen av odelsbarna, eller de forholdene som i vår modell kalles sosiale faktorer.

³⁰ Menn – lett jobbmarked: N = 273, Menn – vanskelig jobbmarked: N = 70, Kvinner – lett jobbmarked: N = 247, Kvinner – vanskelig jobbmarked: N = 85.

4 Sosiale faktorer

Mens det forrige kapittelet tok for seg de økonomiske faktorene som kan spille en rolle for valget om å ta over odelsgården, vil vi i dette kapittelet se nærmere på de sosiale faktorene og deres betydning.

Det finnes mange teorier om hvorfor ungdom velger de yrker de gjør. Generelt er det norske arbeidsmarkedet svært kjønnsdelt når det gjelder yrkesvalg (SSB, 2003). Kvinner er overrepresentert innenfor omsorgsykker mens menn er overrepresentert i yrker innenfor eksempelvis industri, oljeutvinning og bygg og anlegg. Hvilke erfaringer man gjør seg, hvilke ressurser man har tilgang til og hva man ser at foreldrene gjør, kan ha betydning for hva man selv velger å gjøre som voksen.

En studie av generasjonskifte på gårdsbruk på New Zealand viser at foreldre kan ha stor innflytelse på om barna overtar og hvem av barna som gjør det (Madsen m. fl., 2008). Prosessen starter med at foreldrene identifiserer mulige overtakere allerede mens barna er veldig små. Det handler blant annet om hvem av etterkommerne som viser interesse for gården og driften. Deretter skjer det en bevisst og ubevisst utvelgelse gjennom signaler som sendes barna fra foreldrene i forhold til hvem foreldrene mener er best kvalifisert for å overta. Foreldrene forsøker også å skape en forpliktelse hos den utvalgte til å overta. Dette gjelder både i forhold til foreldrene, i forhold til andre interesserte som søsken, og i forhold til å videreføre tradisjoner som ligger i gårdsdriften.

Vi har sett at det er store forskjeller mellom guttenes og jentenes interesse for å overta odelsgården i vår undersøkelse. I dette kapittelet vil vi se nærmere på om forhold i oppveksten til odelsbarna kan forklare hvem som velger å ta over gården. Derfor vil vi i de følgende delkapitlene beskrive arbeidsdelingen i hjemmene som odelsbarna kommer fra, i hvilken grad odelsbarna har deltatt i arbeidet på gården, og hvordan søsknenes deltakelse i gårdsdriften virker inn på den eldstes valg.

4.1 Foreldre som rollemodeller

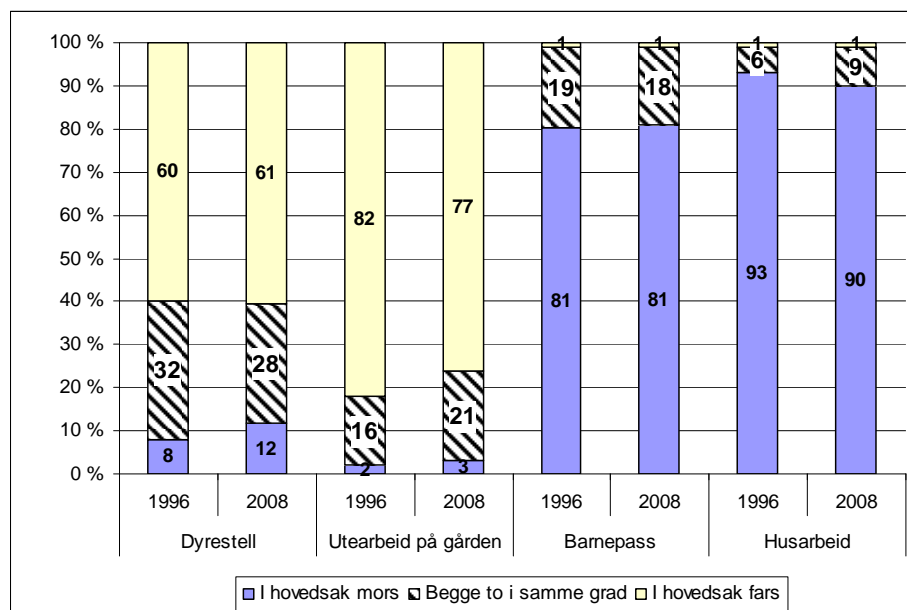
En vanlig antakelse i samfunnsvitenskapen er at foreldre som rollemodeller betyr mye for barnas yrkesvalg. Gutter danner seg et bilde av hva som er ”riktig” eller ”passende” oppførsel gjennom sitt kjønn i stor grad gjennom å se hva far gjør. Jenter vil likedan identifisere seg med mor og hva hun gjør. Arbeidsdelingen til foreldrene er ekstra synlig for barna som vokser opp på bondegårder siden både husarbeidet og det inntektsgivende arbeidet skjer der barna oppholder seg. Kanskje vil de modellene som foreldrene utgjør derfor være ekstra viktige på en gård (Eldby, 1996). I dette kapittelet vil vi se på hvordan fars og mors gjøremål virker inn på odelsguttenes og odelsjentenes beslutning om å overta eller ikke.

Tidligere odelsbarnundersøkelser har bekreftet at foreldrenes arbeidsfordeling i oppveksten virker inn på odelsbarnas deltakelse og dermed interesse for gårdsdriften. I undersøkelsene fra 1996 og 2002 ble det jobbet ut i fra en hypotese om at en aktiv mor er en viktig rollemodell, spesielt for odelsjentene. Årsaken til at vi fokuserer på mor som rollemodell for odelsjentene, er en antakelse om at jentene er mindre villig til å ta over enn guttene, og at årsaken ligger i at mor ikke deltar i arbeidet på gården i samme grad som far. Vi har dermed også en forventning om at dersom mor deltar aktivt i gårdsarbeidet, så vil det stimulere til at døtrene i høyere grad vil benytte odelsretten.

Vi har derfor spurt de odelsberettigete om hvilken arbeidsfordeling foreldrene hadde i odelsbarnas oppvekst. De fire arbeidsoppgavene er dyrestell, utarbeid på gården, barnepass og husarbeid. Figur 4.1 viser hvordan odelsbarna har svart.

Hele 90 prosent av de odelsberettigete har svart at husarbeid – og 81 prosent at barnepass – i all hovedsak ble utført av mor. Det er med andre ord et svært klart kjønnsbestemt ansvar for husarbeid og barn. På dette området har det heller ikke vært noen endringer siden undersøkelsen i 1996, noe som vel må anses for å være oppsiktsvekkende. Men mens mor er nesten enerådende i husarbeidet, er ikke far like enerådende når det gjelder gårdsarbeidet – der deltar mor i større grad enn far deltar inne, selv om det absolutt er far som tar det største ansvaret for gårdsarbeidet på de aller fleste brukene. Det har heller ikke her skjedd noen vesentlige endringer i foreldrenes arbeidsfordeling på gården fra 1996 til 2008. I 2008 oppga 61 prosent at dyrestellet i hovedsak var fars ansvarsområde, og 28 prosent svarte at begge foreldrene deltok i like stor grad. Når det gjelder utarbeid på gården, svarte 77 prosent at dette var det far som gjorde, og bare 21 prosent svarte at begge deltok like mye i utarbeidet.

Spørsmålet er stilt om arbeidsdelingen mellom foreldrene under oppveksten til odelsbarna. Det er dermed ikke arbeidsdelingen mellom alle gårdbrukere på et bestemt tidspunkt. Hovedtyngden av odelsbarna er mellom 24 og 33 år gamle, og hovedtyngden av foreldrene deres vil dermed være i første halvdel og midten av av 50-årene i dag. Tilsvarende vil hovedtyngden av foreldrene i 1996-undersøkelsen være midt i 60-årene. Mødrene i 1996-undersøkelsen tilhører den generasjonen som gikk ut i arbeidslivet med økningen i arbeidsplasser som ble opprettet i offentlig sektor på 1970-tallet. Mødrene til dagens odelsbarn har i enda høyere grad vært ute i lønnsarbeid, og dette til tross er det ingen endringer i arbeidsdelingen i husholdningen.

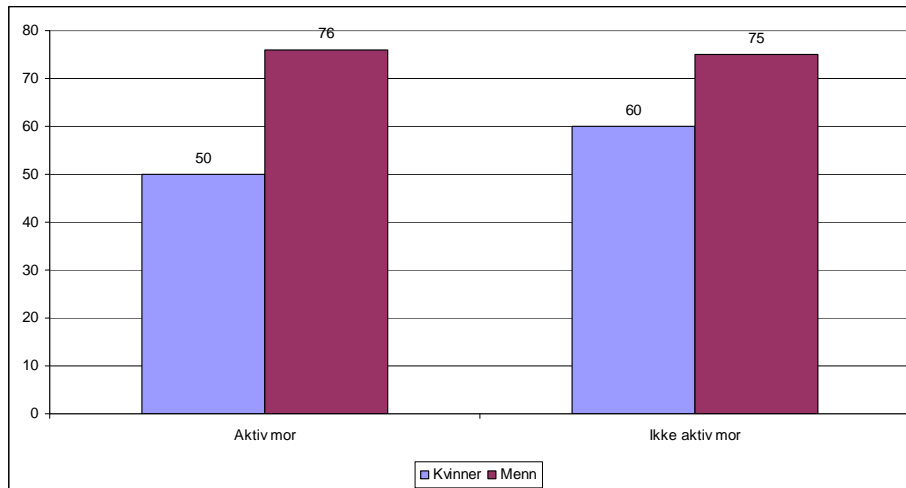
Figur 4.1 Foreldrenes arbeidsfordeling i oppveksten (i prosent)³¹

Vår bakgrunn for å stille spørsmål om arbeidsdelingen mellom foreldrene, var å undersøke hvilken rolle det spiller for odelsbarna om deres mødre har deltatt aktivt i gårdsarbeidet. Vi lurte spesielt på om odelsjentene som hadde mødre som deltok aktivt i gårdsarbeidet ville være mer tilbøyelige til å bruke odelsretten sin enn de som hadde mødre som hadde deltatt mindre i gårdsarbeidet.

I figur 4.2 vises sammenhengen mellom odelsbarnas ønske om å overta etter om mor er aktivt med i gårdsarbeidet eller ikke. Begrepet "aktiv mor" er en indikator utarbeidet på grunnlag av respondentenes svar på spørsmål om hvilken arbeidsfordeling foreldrene har hatt innenfor dyrestell og utearbeid gjennom odelsbarnas oppvekst. Der respondentene har svart at enten dyrestell og/eller utearbeid ble utført av "bare mor", "for det meste mor" eller "begge like mye", har vi klassifisert mor som "aktiv". "Ikke aktiv mor" betyr dermed at respondentene oppga at mor verken deltok i dyrestellet eller utearbeidet på gården i samme grad som far.

Figur 4.2 viser dermed at det faktisk kan se ut som om odelsjentene stiller seg mindre positive til overtakelse dersom mor har vært aktiv i gårdsarbeidet. Det er her 60 prosent av jentene som ikke har hatt en aktiv mor som oppgir at de vil overta, mens bare 50 prosent av jentene med mødre som har vært aktive ønsker å overta. Dette er stikk i strid med resultatene fra 1996, der mors deltakelse i gårdsarbeidet så ut til å ha en til dels stor innvirkning på odelsjentenes planer om overtakelse (Eldby, 1996).

Vi vil ikke her begi oss inn på spekulasjoner på hvorfor vi ikke finner tilsvarende resultat i vår undersøkelse. Vi har forsøkt å finne ut om aktiv mor korrelerer med andre variabler som reduserer ønsket om å overta, men ikke funnet dette i vårt materiale.

Figur 4.2 *Andeler av odelsjenter og odelsgutter som ønsker å ta over etter om mor var aktivt med i gårdsarbeidet eller ikke (i prosent)³²*

4.2 Egen erfaring fra gårdsarbeid

I forrige delkapittel så vi på hvilken arbeidsdeling foreldrene har og betydningen av mor som rollemodell. I dette delkapittelet vil vi se nærmere på betydningen av at odelsbarna har deltatt i gårdsarbeidet. Først vil vi se nærmere på hvem av foreldrene odelsbarna hjalp mest under oppveksten. Videre ser vi på hvilke oppgaver odelsbarna har deltatt i under oppveksten, og til sist; i hvilken grad det å ha ansvar for ulike oppgaver på gården under oppveksten bidrar til ønsket om å overta odelsgården.

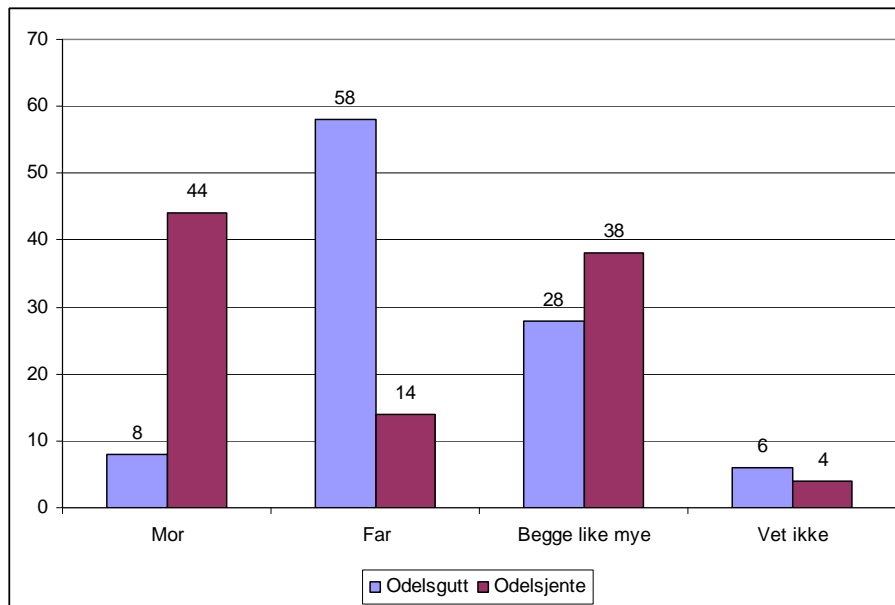
Betydningen av å hjelpe mor eller far

Vi har en teori om at deltakelse i gårdsarbeidet betyr at man er mer tilbøyelig til å ha et ønske om å ta over enn hvis man ikke har deltatt. Siden arbeidet på gårdene er svært kjønnsdelt, antar vi at de som hjalp far under oppveksten også deltok i gårdsarbeidet, og at de derigjennom fikk bygd opp et ønske om å jobbe med gårdsarbeid når de selv ble voksne. Vi har derfor stilt odelsbarna spørsmål om hvem av foreldrene de hjalp mest i det daglige da de var 12 til 15 år gamle.

Figur 4.3 viser at det er stor forskjell mellom guttene og jentene også med hensyn til hvem de hjalp mest. Nær seks av ti av guttene oppgir at de hjalp far mest, mens 14 prosent av jentene oppgir det samme. De fleste jentene oppgir at de hjalp mor mest, 44 prosent, men det er også mange av jentene, 38 prosent, som oppgir at de hjalp begge to like mye.

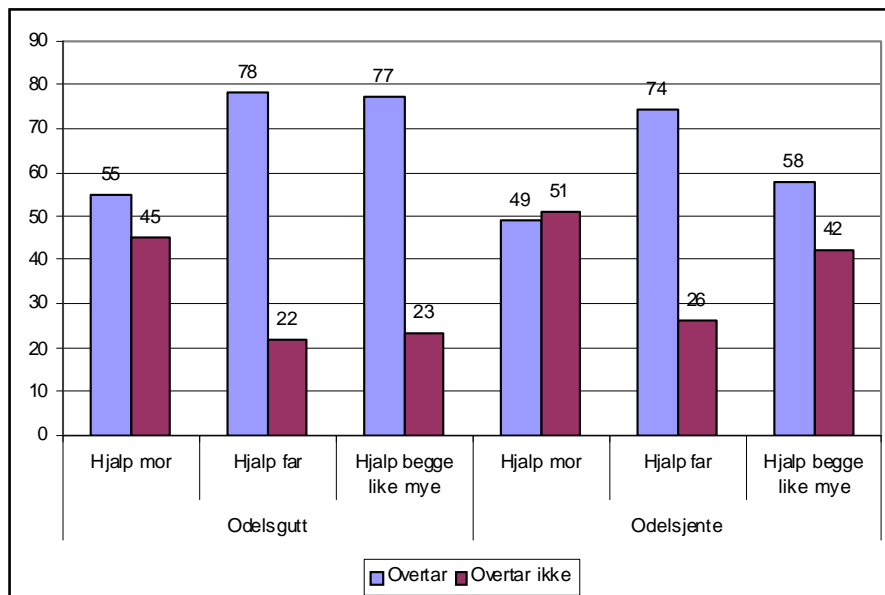
³¹ 2008: Dyrestell: N=776, Utearbeid på gården: N=918, Barnepass: N=894 og Husarbeid: N=919

³² Aktiv mor: kvinner, N=176; menn, N=152; Ikke aktiv mor: kvinner, N=212; menn, N=275

Figur 4.3 *Hvem av foreldrene odelsbarna hjalp mest i det daglige i 12 - 15-årsalderen etter kjønn (i prosent)*³³

For jentenes del er forskjellen markant i ønsket om å ta over etter om de hjalp far eller mor mest. Figur 4.4 viser at tre av fire av odelsjentene som hjalp far mest, 74 prosent, sier de vil overta gården, og av de som hjalp begge foreldrene like mye oppgir 58 prosent at de vil ta over. Under halvparten, eller 49 prosent av odelsjentene som hjalp mor mest oppgir at de vil

Figur 4.4 *Andelen av odelsguttene og odelsjentene som tar over etter hvem av foreldrene de hjalp mest i det daglige i 12 - 15-årsalderen (i prosent)*³⁴

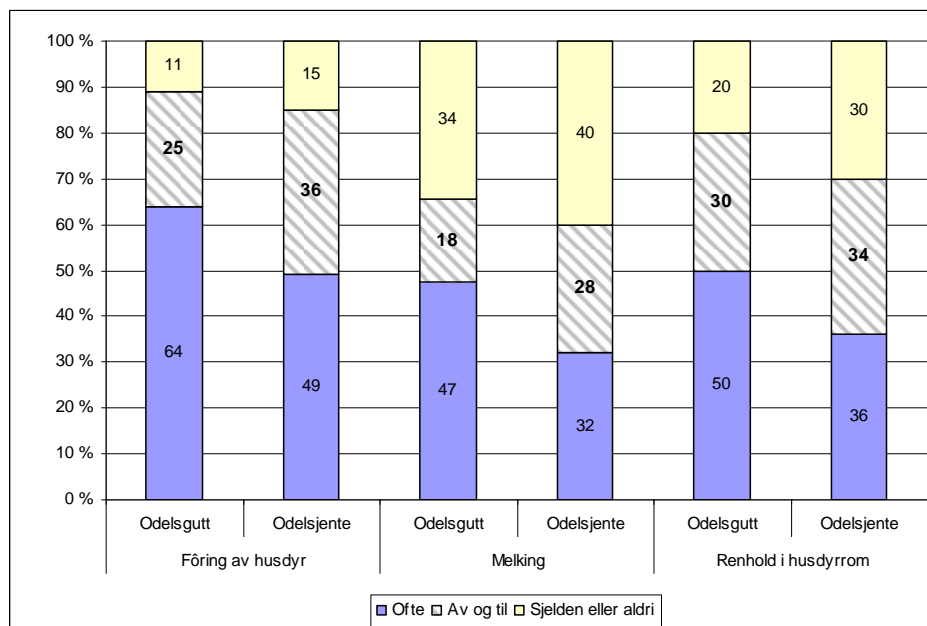
³³ Odelsgutt N=468, Odelsjente N=455

³⁴ Odelsgutter: N=407, Odelsjenter: N=354

ta over gården. Det er med andre ord en klar sammenheng mellom å ha hjulpet far mye i 12 – 15-årsalderen og ønsket om å ta over gårdsbruk i voksen alder for jentenes del. For guttenes del ser vi en forskjell mellom de som oppgir at de hjalp mor mest på den ene siden, og de som enten hjalp begge like mye eller mest far på den andre siden. Det er imidlertid, som figur 4.3 viser, bare åtte prosent av guttene som oppgir at de hjalp mor mest.

Deltakelse i ulike arbeidsoppgaver på gården

Vi vil nå se på om deltakelse i gårdsarbeid i oppveksten påvirker ønsket om å overta gården. Vi har her valgt å se på ulike typer oppgaver odelsbarna sier de har deltatt i og hvilken betydning dette har for om de velger å overta eller ikke. I figur 4.5 under ser vi i hvilken grad odelsbarna har deltatt i tre husdyrrelaterte arbeidsoppgaver.

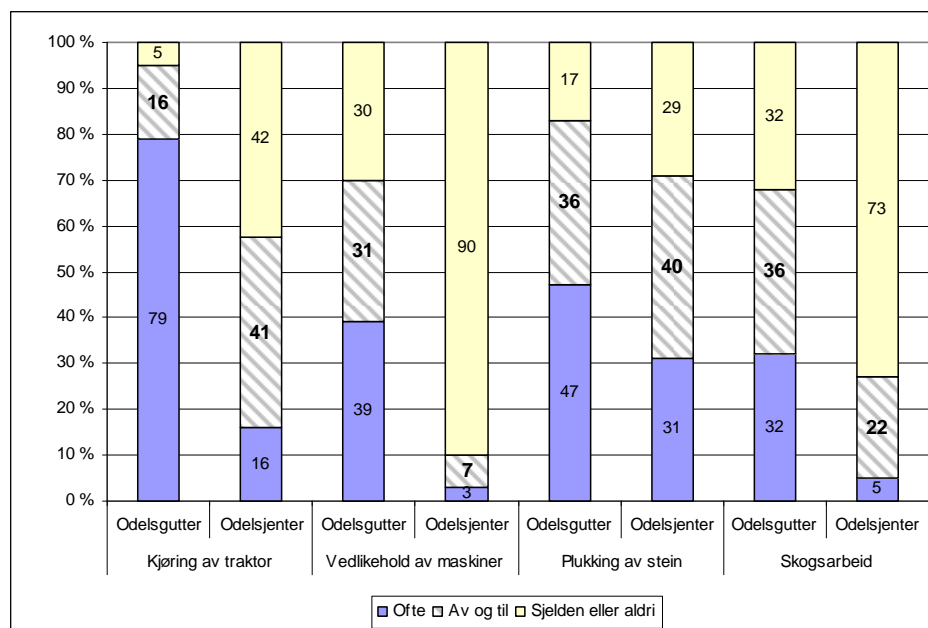

Figur 4.5 *Hvilke oppgaver på odelsgården har du deltatt i, og i hvilken grad? (i prosent)*³⁵

Overraskende mange av odelsbarna har deltatt i husdyrrelaterte arbeidsoppgaver, og mange opplyser også at de deltok ofte. Nær to av tre av odelsguttene, 64 prosent, oppgir at de ofte deltok i føring av husdyr mens 49 prosent av odelsjentene svarer det samme. Når det gjelder melking og renhold i husdyrrom ser vi at det er en noe lavere andel som deltok, men også her er det forholdsvis mange som har deltatt. Vi ser likevel at jentene i mindre grad enn guttene har oppgitt at de deltok ofte i disse oppgavene.

³⁵ Føring av husdyr: Odelsgutter N=404, odelsjenter N=406. Melking: Odelsgutter N=303, odelsjenter N=282. Renhold i husdyrrom; Odelsgutter N=399, odelsjenter N=401.

Figur 4.6 *Hvilke oppgaver på odelsgården har du deltatt i, og i hvilken grad? (i prosent)*³⁶

Ser vi derimot på arbeid med landbruksmaskiner er forskjellen i jentenes og guttenes deltakelse større enn når det gjelder arbeidet med husdyrene på gården. Nær åtte av ti, 79 prosent, av odelsguttene oppgir at de ofte kjørte traktor mens bare to av ti av jentene, 19 prosent, svarer det samme. Forholdet blir enda skjevare når det gjelder vedlikehold av maskiner. Der svarer 39 prosent av odelsguttene at de ofte deltok i dette arbeidet, mens kun 3 prosent av odelsjentene oppgir det samme. Hele 90 prosent av jentene oppgir at de aldri deltok i slikt arbeid. Det innebærer at jentene har fått langt mindre erfaring med håndtering av maskiner enn guttene i løpet av oppveksten sin.

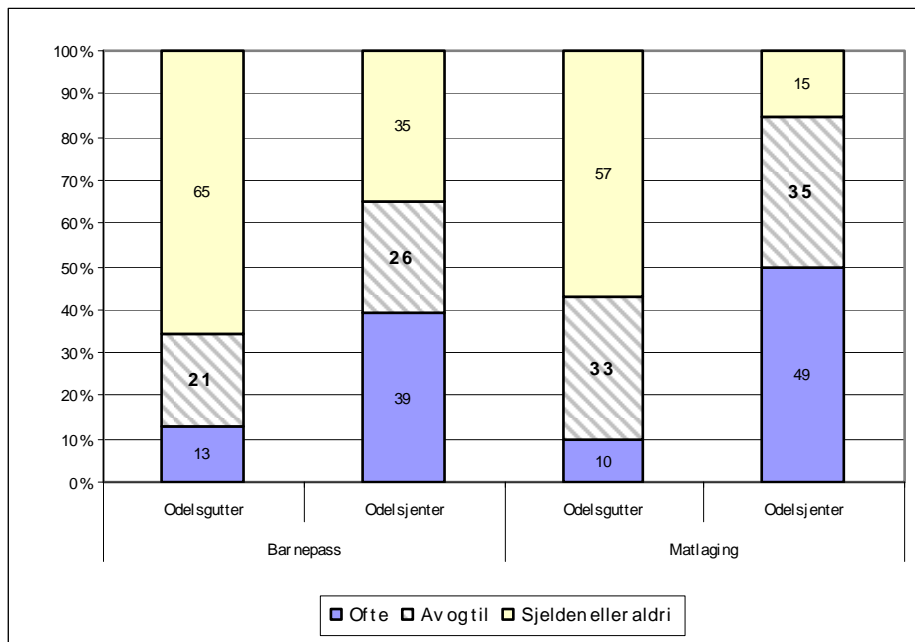
Skogsarbeid er en av de oppgavene som helt tydelig har vært mer populært blant guttene. Tre av fire av odelsjentene, 73 prosent, oppgir at de aldri deltok i skogsarbeid, mens om lag hver tredje gutt, 32 prosent, oppgir det samme.

Plukking av stein er arbeid som må gjøres på mange gårder, og tidligere ble mange kommandert ut for å gjøre dette. Nå har maskinene også gjort sitt inntog i dette arbeidet. Steinplukking er likevel en oppgave hvor forskjellen mellom odelsguttene og odelsjentene er mindre enn for kjøring med traktor og vedlikehold av maskiner, men også her deltok guttene oftere enn jentene.

³⁶ Kjøring med traktor: Odelsgutter N=466, odelsjenter N=454. Vedlikehold av maskiner: Odelsgutter N=464, odelsjenter N=448. Plukking av stein; Odelsgutter N=454, odelsjenter N=439. Skogsarbeid; Odelsgutter N=442, odelsjenter N=418.

Vi ser med andre ord noen klare trekk i vårt materiale. Uansett hvilke deler av gårdsarbeidet vi spør om, så oppgir guttene at de har deltatt mer enn jentene. Tradisjonelt har arbeidet med dyrene i større grad vært kvinnenenes område enn andre oppgaver på gården, og vi ser i vårt materiale at det er der jentene har deltatt mest. Jentene oppgir likevel at de har deltatt mindre enn guttene også i husdyrstellet.

I tillegg har vi stilt noen spørsmål om deltakelsen i husarbeidet under oppveksten, og her finner vi nok noe av grunnen til at jentene har deltatt mindre i gårdsarbeidet enn guttene. Det er langt flere jenter enn gutter som oppgir at de ofte deltok i matlaging og barnepass under oppveksten. Forskjellene mellom kjønnene er ikke mindre her enn når det gjelder deltakelsen i gårdsarbeidet.

Figur 4.7 *Hvilke oppgaver på odelsgården har du deltatt i, og i hvilken grad? (i prosent)*³⁷

Vi har tidligere sett at mors og fars arbeidsdeling er svært tydelig. Mor tar seg av husarbeidet og far tar seg av gårdsarbeidet. Mor deltar imidlertid i større grad i gårdsarbeidet enn far deltar i husarbeidet. Den kjønnsdelte arbeidsdelingen på gårdsbrukene har heller ikke endret seg siden 1996-undersøkelsen.

Odelsbarnas ansvar for gårdsarbeidet under oppveksten

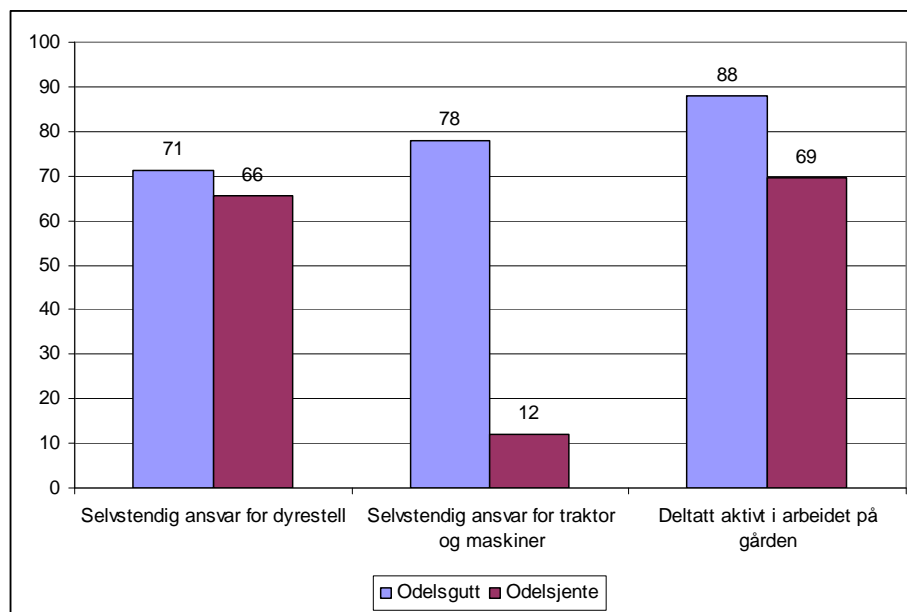
I det følgende vil vi se nærmere på i hvilken grad odelsbarna har hatt et selvstendig ansvar for oppgaver på gården, og hvilken betydning det har for om de svarer at de vil overta.

Odelsbarna ble derfor bedt om å svare på følgende spørsmål:

³⁷ Barnepass: Odelsjenter N=411, Odelsgutter N=406. Matlaging i husholdningen: Odelsjenter N=451, Odelsgutter N=457.

Stemmer påstandene under for deg når du ser tilbake på hva du hjalp til med på bruket i oppveksten din?

- Jeg hadde ofte et selvstendig ansvar for oppgaver relatert til dyrestell
- Jeg hadde ofte et selvstendig ansvar relatert til traktor og maskiner
- Jeg deltok aktivt i arbeidet på gården

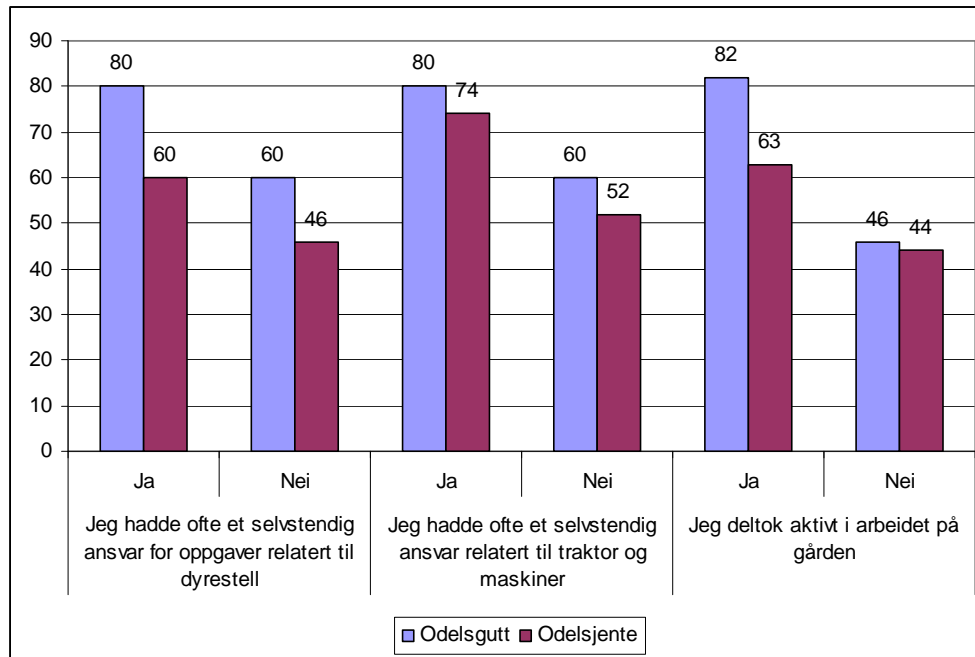

Figur 4.8 *Andeler som bekrefter at de ofte hadde et selvstendig ansvar for oppgaver relatert til dyrestell, traktor og maskiner og om de deltok aktivt i arbeidet på gården etter kjønn (i prosent)³⁸*

Hele 71 prosent av odelsguttene og 65 prosent av odelsjentene oppgir at de ofte hadde et selvstendig ansvar for oppgaver relatert til dyrestellet. Forskjellen er her ikke veldig stor mellom guttene og jentene, men når vi ser på neste påstand; *Jeg hadde ofte et selvstendig ansvar relatert til traktor og maskiner*, svarer bare 12 prosent av jentene bekreftende mot hele 78 prosent av guttene. Den eneste av påstandene som er direkte sammenlignbar med undersøkelsen fra 1996 er om de deltok aktivt i arbeidet på gården. Her svarer 88 prosent av guttene og 69 prosent av jentene bekreftende i 2008. Dette er bemerkelsesverdig likt resultatene fra 1996, da 89 prosent av guttene og 66 prosent av jentene svarte bekreftende på dette spørsmålet.

Figur 4.9 viser de som har svart ja på at de har et selvstendig ansvar for dyrestell, maskiner og/eller har deltatt aktivt i gårdsarbeidet fordelt på kjønn og om de ønsker å overta eller ikke.

³⁸ Selvstendig ansvar for dyrestell: Odelsgutter N= 378, odelsjenter N=383. Selvstendig ansvar relatert til traktor og maskiner: Odelsgutter N=443, odelsjenter N=397. Aktiv deltakelse i gårdsarbeidet: Odelsgutter N=445, odelsjenter N=405. De som ikke bodde eller oppholdt seg på gården i hele eller deler av perioden mellom 10 og 15 år er utelatt.

Figur 4.9 *Andeler som vil overta etter om de har hatt ansvar for oppgaver relatert til dyrestell, til traktor og maskiner og om de generelt deltok aktivt ulike arbeidsoppgaver på gården eller ikke (i prosent)³⁹*

Av de som har hatt selvstendig ansvar for dyrestell på gården svarer 80 prosent av guttene og 60 prosent av jentene at de vil overta. Når det gjelder de som oppgir at de ofte hadde et selvstendig ansvar relatert til traktor og maskiner, er det en svært liten forskjell mellom jentene og guttene. Her oppgir henholdsvis 80 og 74 prosent at de har tenkt å ta over. Her er det likevel viktig å ha i bakhodet at utgangspunktet her er om lag åtte av ti av guttene, mot bare 12 prosent av jentene. Av de som oppga at de deltok aktivt i arbeidet på gården oppgir 82 prosent av mennene og 63 prosent kvinnene at de vil ta over mot henholdsvis 46 og 44 prosent av de som oppga at de ikke var aktive.

Deltakelse i gårdsdriften under oppveksten er med andre ord svært viktig for hvor mange av odelsbarna som velger å ta over gårdsbruk. Men vi ser likevel at tett innpå halvparten av både odelsguttene og odelsjentene velger å ta over til tross for at de ikke har vært aktive. Og det er heller ikke slik at odelsjenter nødvendigvis lar være å ta over bruk selv om de ikke har mye erfaring med bruk av landbruksmaskiner. Det er tross alt omtrent halvparten av jentene med liten erfaring med landbruksmaskiner som oppgir at de har tenkt å ta over.

³⁹ Deltok i dyrestell; Odelsgutter N= 345, Odelsjenter N= 317, Deltok i arbeid med maskiner; Odelsgutter N= 401, Odelsjenter N= 328, Deltok aktivt i arbeid på gården; Odelsgutter N= 402, Odelsjenter N= 353

4.3 Odelsbarnas forhold til egne søsken

I dette delkapitlet vil vi se nærmere på forholdet mellom odelsbarna og deres søsken når det gjelder overtakelse av odelsgården. Det er ikke sikkert at det er det eldste barnet som skal overta gården, selv om første odelsrett går til det eldste barnet.

Alle barna i en søskenflokk har odelsrett til odelsgården i prioritert rekkefølge etter alder. I diskusjonen om hvem som skal ta over gården vil det dukke opp betraktninger om hvem som er beste egnet eller er mest interessert. Som vi har sett har guttene i denne undersøkelsen både vært mer aktive i forhold til de ulike oppgavene som gjennomføres på gården, og de har også i større grad enn jentene vært sammen med far i arbeidet under oppveksten. I tillegg har vi sett at samvær med far påvirker valget om å overta odelsgården eller ikke.

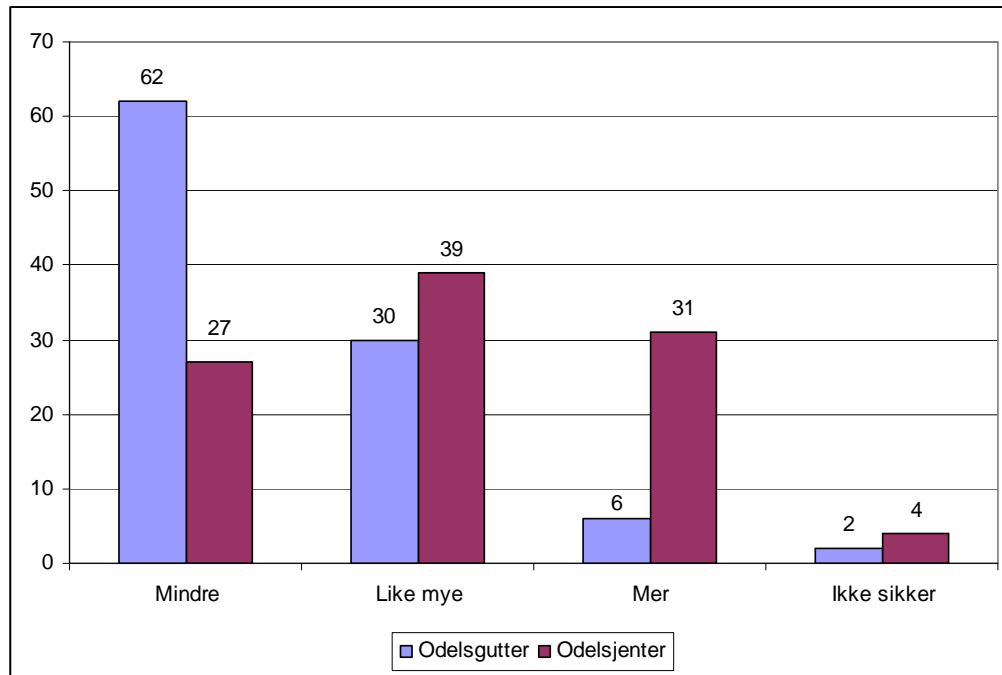
Når det gjelder odelsbarnas forhold til søsknene har vi sett på i hvilken grad odelsbarna overtar når de har søsken. Det er 95 prosent av odelsbarna som svarer at de har søsken. Av de som har søsken svarer 65 prosent av odelsbarna at de vil overta gården. Det er 74 prosent av odelsguttene som sier de vil overta når de har søsken, mens det er 55 prosent av odelsjentene som sier de vil overta når de har søsken. Dette er omtrent likt som for alle odelsbarna enten de har søsken eller ikke.

Dersom odelsbarna har søsken har vi spurt om søsknene deltar mindre, like mye eller mer enn odelsbarna i arbeidet på gården. Det er 45 prosent av odelsbarna som svarer de har søsken som deltok mindre enn dem selv i det generelle arbeidet på gården, mens det er 19 prosent av odelsbarna som svarer at de har søsken som har deltatt mer i gårdsarbeidet enn dem selv.

Det er forskjell på om det er odelsjenter eller odelsgutter som har søsken som er mer aktive enn dem selv. Det er 31 prosent av odelsjentene som svarer de har søsken som har deltatt mer i gårdsarbeidet enn dem selv, mens det kun er 6 prosent av odelsguttene som svarer det samme.

I undersøkelsen fra 1996 var det 41 prosent av odelsjentene som svarte at de hadde søsken som deltok mer i gårdsarbeidet enn dem selv mens det i 2008 var 31 prosent av odelsjentene som svarte at de hadde søsken som hadde deltatt mer enn dem selv i det generelle gårdsarbeidet. Det vil si at det er en nedgang i antall odelsjenter som har søsken som har deltatt mer aktivt enn dem selv i det generelle gårdsarbeidet.

Derimot er forholdet uendret for odelsguttene. I undersøkelsen fra 1996 var det 93 prosent av odelsguttene som svarte at de var den mest aktive i gårdsarbeidet, mens det i undersøkelsen for 2008 var 94 prosent av odelsguttene som svarte at de var den mest aktive i det generelle gårdsarbeidet.

Figur 4.10 *I hvilken grad deltok søsknene dine i forhold til deg i det generelle arbeidet på gården fordelt på odelsgutter og odelsjenter (i prosent)?*⁴⁰

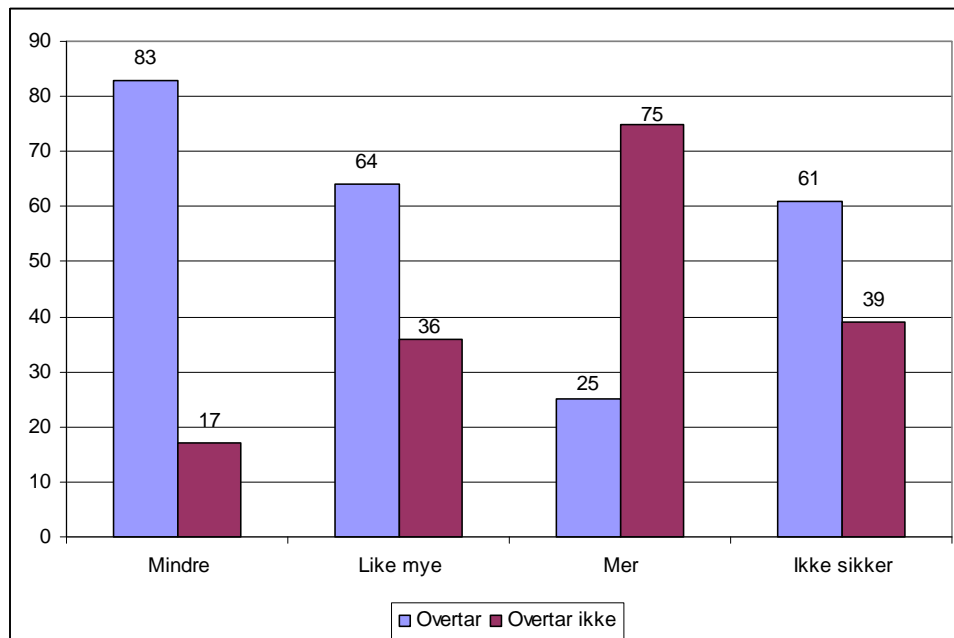
De fleste odelsbarna har ikke søsken som er mer aktive enn dem selv. Likevel er det interessant å se om de som har mer aktive søsken velger å overta eller om de overlater odelsgården til en av søskenene.

På spørsmålet om odelsbarna vil overta hvis søsknene har deltatt mer i det generelle arbeidet på gården enn dem selv, svarer 75 prosent av odelsbarna at de ikke vil overta, mens 25 prosent svarer at de ville overtatt selv om de har søsken som har deltatt mer i det generelle arbeidet på gården enn dem selv. Det vil si at det er en klar tendens til at færre av odelsbarna velger å overta dersom de har søsken som har vært mer aktive i gårdsarbeidet enn dem selv. Det kan derfor være grunn til å anta at det ofte er den som har deltatt mest aktivt i gårdsarbeidet som overtar gårdsbruket. Det å ha aktive søsken har en klar effekt på viljen til de odelsberettigete til å overta gården. Det viser seg at ikke alle som har først odelstett har lyst til å overta gården, og derfor heller ikke har lagt mye arbeid ned i gårdsarbeidet.

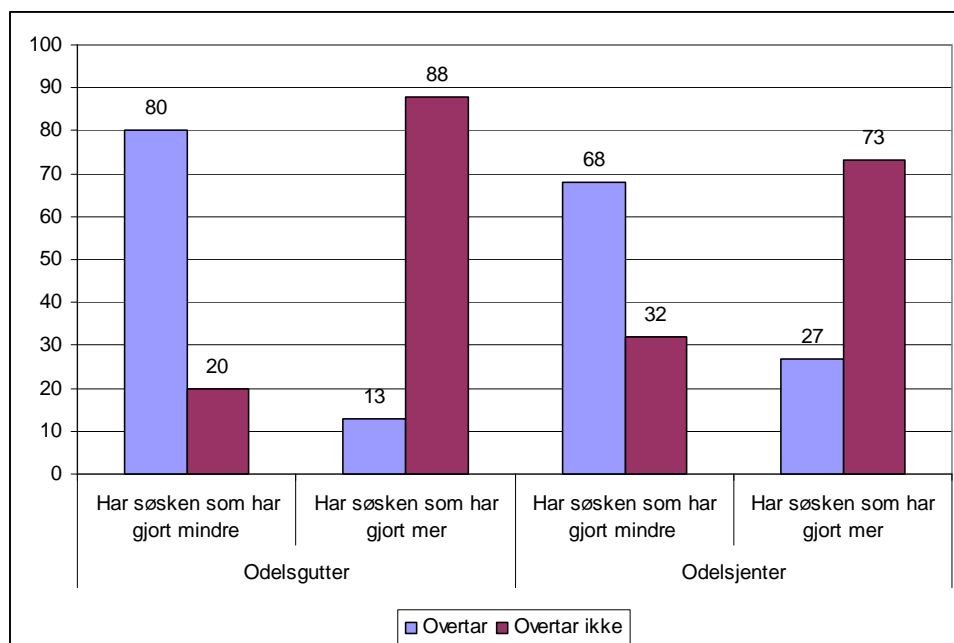
Dersom vi ser på hva odelsgutter og odelsjenter mener om overtakelse av gården dersom de har mer aktive søsken, ser vi at det er liten forskjell. Det er 88 prosent av odelsguttene som ikke vil overta, mens det er 73 prosent av odelsjentene som ikke overtar hvis de har søsken som har gjort mer enn dem selv i det generelle arbeidet på gården. Det er 43 prosent av odelsjentene som sier de vil overta odelsgården. Når vi ser på hvem som overtar hvis de har søsken som er mer aktive i det generelle arbeidet på gården svarer 27 prosent av jentene at de likevel vil overta. Det er 65 prosent av odelsguttene som sier de vil overta. Dersom de har

⁴⁰ Odelsgutter N=436, odelsjenter N=432

søsken som er mer aktive i gårdsarbeidet enn dem selv svarer 13 prosent at de likevel vil overta. Det er altså færre som vil overta hvis de har mer aktive søsken enn de som svarer at de vil overta odelsgården. Det er litt flere odelsjenter enn odelsgutter som overtar selv om de har søsken som har deltatt mer i det generelle gårdsarbeidet enn dem selv.

Figur 4.11 I hvilken grad deltok søsknene dine i det generelle gårdsarbeidet i forhold til deg, og hvordan påvirker dette ditt valg om å overta eller ikke (i prosent)?⁴¹

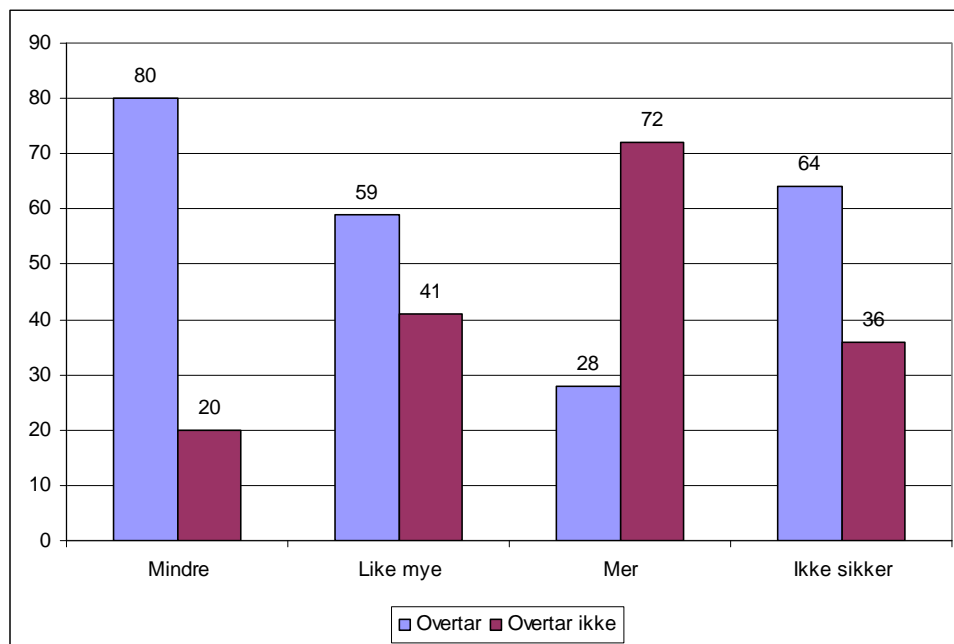

Figur 4.12 Andeler som overtar etter om de har søsken om har gjort mer enn dem selv i det generelle gårdsarbeidet, fordelt på odelsgutter og odelsjenter (i prosent).⁴²

⁴¹ Mindre N=332, like mye N=238, mer N=126 og ikke sikker N=18

Fra før vet vi at deltakelse i det generelle arbeidet på gården, spesielt i arbeidet med traktor og maskiner, fører til at flere ønsker å overta odelsgården. Derfor er det interessant å se om det har noen betydning hvilke oppgaver på odelsgården som søsknene har deltatt mer i enn odelsbarna for om odelsbarna, vil overta eller ikke.

Når det gjelder deltakelse i dyrestellet på gården, svarer kun 28 prosent av odelsbarna at de vil overta hvis de har søsken som har deltatt mer enn dem selv i dyrestellet på gården. Det er 72 prosent som svarer at de ikke vil overta hvis de har søsken som har deltatt mer enn dem selv i dyrestellet.

Figur 4.13 *I hvilken grad deltok søsknene i forhold til deg i dyrestellet, og hvordan påvirker det ditt valg om å overta eller ikke (i prosent)⁴³*

Når det gjelder arbeidet med traktor og maskiner svarer 57 prosent av odelsbarna at de ikke vil overta hvis de har søsken som har deltatt mer enn dem selv i dette arbeidet på gården. Det er altså 43 prosent som svarer at de vil overta selv om de har søsken som har deltatt mer enn dem selv i arbeidet med traktor og maskiner. Det er altså flere som vil overta selv om de har søsken som har vært mer aktive enn dem selv i arbeidet med traktor og maskiner enn det som var tilfelle for de som har søsken som hadde deltatt mer i dyrestellet.

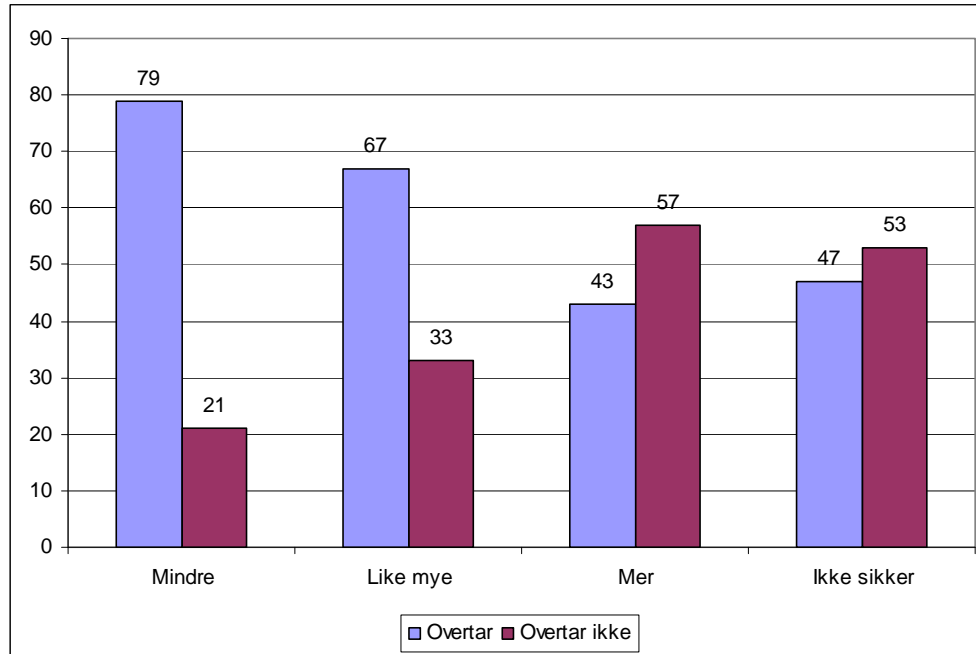
Odelsbarna er spurt om de tror at den av søsknene som deltok mest i gårdsdriften også vil være interessert i å overta. Det er 31 prosent av odelsbarna som tror at den av søsknene som

⁴² Har søsken som har gjort mindre odelsgutter N=349, odelsjenter N=223, har søsken som har gjort mer odelsgutter N=24, odelsjenter N=103

⁴³ Mindre N=310, like mye N=198, mer N=101, ikke sikker N=14.

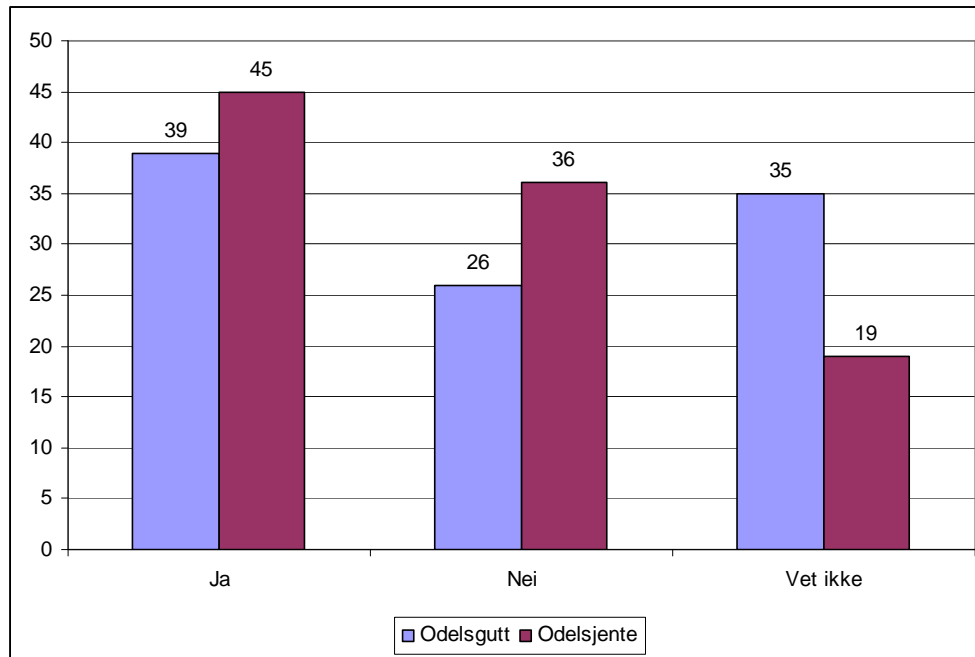

har vært mest aktiv vil overta. Det er en liten forskjell mellom odelsguttene og odelsjentene i synet på om søsken vil overta dersom de var mer aktive enn dem selv i gårdsarbeidet. Det er 36 prosent av odelsjentene som tror at den av søsknene som har deltatt mer i gårdsdriften enn dem selv vil overta, mens det er 26 prosent av odelsguttene som tror det samme.

Figur 4.14 *I hvilken grad deltok søsknene i forhold til deg i arbeidet med traktor og maskiner, og hvordan påvirker det ditt valg om å overta eller ikke (i prosent)⁴⁴*

⁴⁴ Mindre N=371, like mye N=129, mer N=190, ikke sikker N=17.

Figur 4.15 Spørsmål om odelsbarna tror at dersom det hadde vært aktuelt ville den av søsknene som deltok mest i gårdsdriften vært imteresserti å overta fordelt på kjønn (i prosent).⁴⁵

I dette delkapitlet har vi vist at at færre overtar hvis de har søsken som har deltatt mer i arbeidet enn dem selv. Likevel er det en fjerdedel som vil overta selv om de har hatt søsken som har deltatt mer i gårdsarbeidet enn dem selv. Odelsjentene er mer villig til å overta selv om de har mer aktive søsken enn odelsguttene. Hele 27 prosent av odelsjentene svarer at de vil overta selv om de selv ikke har vært mest aktive. Det er kun 13 prosent av odelsguttene som svarer det samme. Det er også flere som overtar hvis de har hatt søsken som har deltatt mer enn dem selv i arbeidet med traktor og maskiner, enn hvis søsknene har deltatt mer aktivt i dyrestellet.

⁴⁵ Odelsgutter N=446, odelsjenter N=438

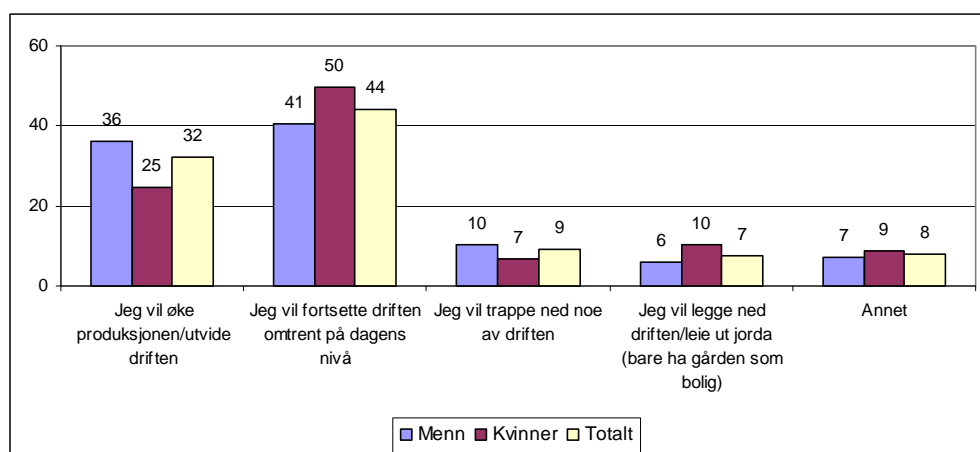
5 Fremtidsplaner

I dette kapittelet vil vi se på de odelsberettigete som har bestemt seg for å ta over eller tror de vil gjøre det. Vi vil se på om de ser for seg en fremtid som heltidsbønder eller ikke, om de vil utvide og øke produksjonen, eller om de heller vil trappe ned og bruke gården som bolig eller feriested.

5.1 Planer for fremtidig produksjonsomfang

Siden norsk landbruksproduksjon er hjemmemarkedsbasert, må ekspansjon skje gjennom økt verdiskaping, eller ved at noen øker produksjonen for å ta over for de som går ut av næringen. Det er et politisk ønske om å bremse avgangen fra landbruket. Jo bedre man lykkes i å nå dette målet, dess mindre behov vil det være for at andre øker produksjonen. Tvert i mot, dersom mange er ekspansive, vil det kunne utgjøre et problem, slik vi eksempelvis har sett det i svineproduksjonen fra tid til annen. For den enkelte produsent vil det likevel kunne være nødvendig å utvide driften, blant annet for å kunne skaffe tilstrekkelig med inntekter til å kunne forsvare investeringer.

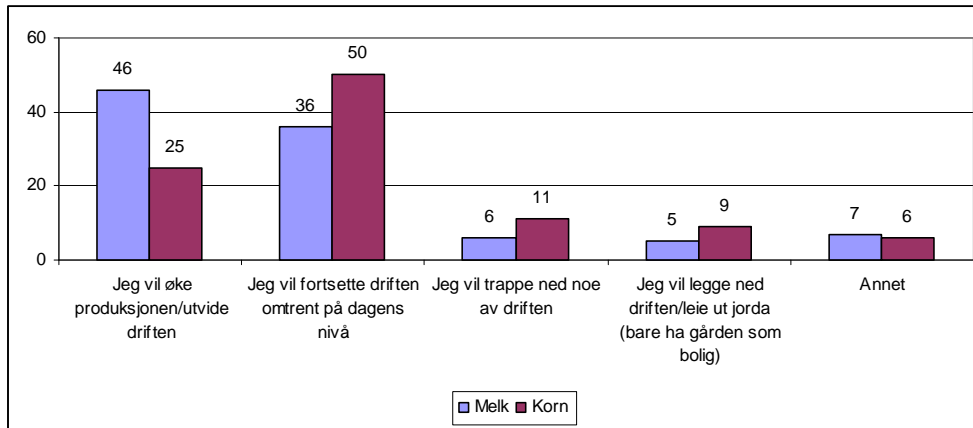
På spørsmål om hvordan odelsbarna som tar over stiller seg til driftsomfang, så oppgir nær hver tredje av morgendagens bønder at de vil øke produksjonen/utvide driften, mens om lag halvparten så mange, 16 prosent, oppgir at de vil trappe ned eller legge ned drifta. Den største gruppen er de som ønsker å produsere omtrent på dagens nivå. I gruppen "annet" befinner det seg personer som vil utvide noen produksjoner og legge eller trappe ned andre. Det er her ingen signifikante sammenhenger mellom planer for fremtidig drift og kjønn, selv om det kan se ut som om kvinnene i noe mindre grad enn mennene ønsker å utvide produksjonen.

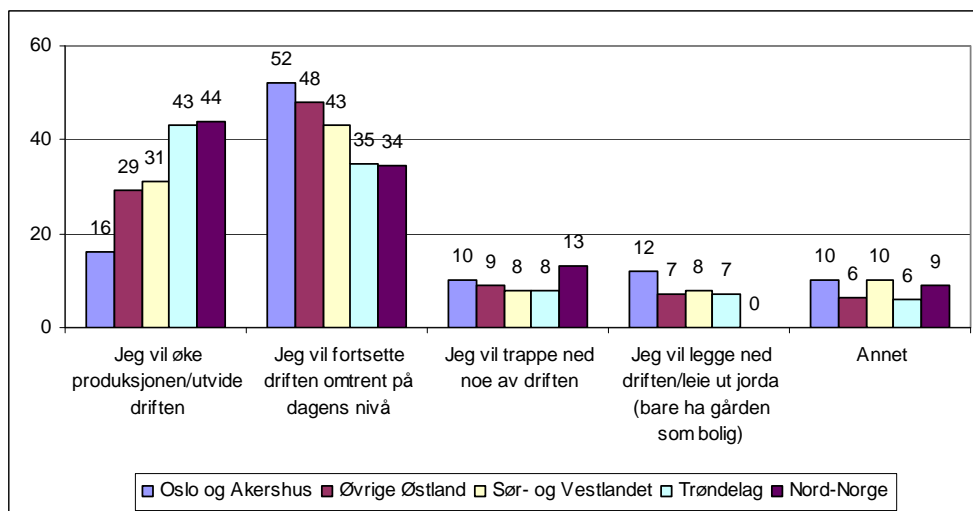
Figur 5.1 Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? (Etter kjønn) (Prosent)⁴⁶

⁴⁶ Menn: N = 328, Kvinner: N= 207.

Derimot er det stor forskjell i planene til melkeprodusentene og kornprodusentene i hvilke fremtidsplaner de har for driften. Mens bare hver fjerde kornprodusent vil øke produksjonen, gjelder det sammen for nær halvparten av melkeprodusentene. De øvrige produksjonsretningene skiller seg ikke fra gjennomsnittet for alle, og befinner seg dermed i en mellomposisjon i forhold til korn og melk som er ytterpunktene.

Figur 5.2 Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? (Melk og korn) (Prosent) ⁴⁷

Figur 5.3 Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? (Etter landsdel) (Prosent) ⁴⁸

Forskjellen mellom korn og melkeprodusentene i om de vil produsere som i dag eller utvide produksjonen, gir seg også utslag i geografiske forskjeller. Produsentene i Oslo og Akershus er minst innstilt på å øke produksjonen, og det er her flest som oppgir at de vil fortsette driften

⁴⁷ Melk: N = 171, Korn: N = 243, Alle: N = 527.

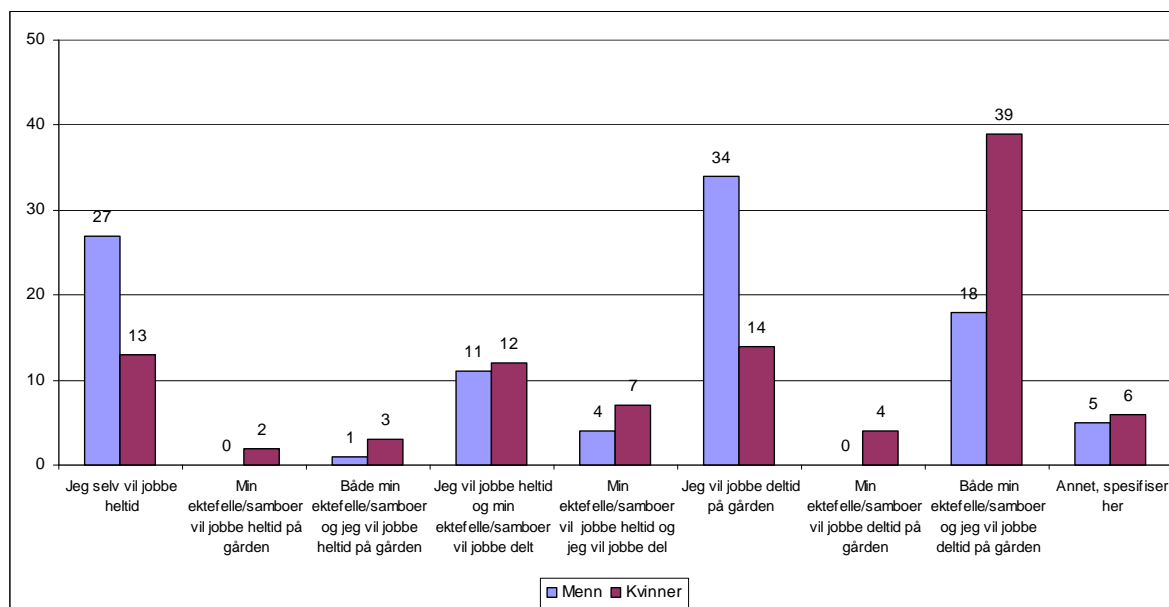
⁴⁸ Oslo og Akershus: N = 50, Øvrige Østlandet: N = 219, Sør- og Vestlandet: N = 151, Trøndelag: N = 83, Nord-Norge: N = 32.

på omtrent samme nivå som før. Det er også her flest oppgir at de vil legge ned drifta og bruke gården som bolig (12 prosent). Det andre ytterpunktet er Nord-Norge, der 44 prosent oppgir at de vil utvide drifta, og bare hver tredje (34 prosent) oppgir at de vil produsere på dagens nivå. Ingen av respondentene i Nord-Norge oppgir at de bare vil bruke gården til bolig.

5.2 Heltids eller deltidsbonde?

Hvordan man velger å fordele arbeidstiden mellom gårdsarbeidet og eventuelt arbeid utenfor gårdsbruket er selvfølgelig med på å prege hvordan drifta skal være. Samtidig får valgene betydning for det landbruksfaglige miljøet i området der en bor. Ektefellene bidrar også både i drifta på gården og i forhold til å sikre husholdningsøkonomien flere bein å stå på gjennom å jobbe utenfor gården.

Figur 5.4 under, viser hele åtte ulike kombinasjoner av hvordan man kan fordele arbeidsinnsatsen mellom gårdsarbeidet og eventuelt annet arbeid for seg selv og eventuell ektefelle. Vi ser at det er ganske betydelige forskjeller mellom de kvinnelige og de mannlige odelsbarnas planer for hvordan de selv skal fordele sin og ektefellens arbeidskraft mellom gårdsarbeid og arbeid utenfor gården. Langt flere menn enn kvinner oppgir at de selv vil jobbe heltid på gården, og det samme gjelder for alternativet ”jeg vil jobbe deltid på gården”.

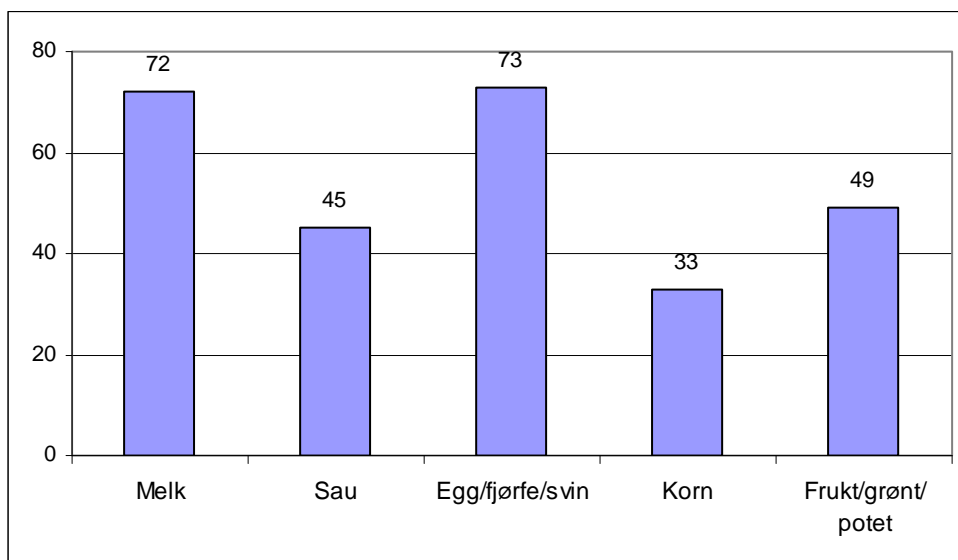
Figur 5.4 Hvem vil mest sannsynlig jobbe på gården dersom du overtar? (Etter kjønn) (Prosent)⁴⁹

⁴⁹ Kvinner: N = 192 Menn: N = 297.

Kvinnene oppgir i langt høyere grad enn menne at både de selv og deres ektefeller/samboere vil jobbe deltid på gården. Det er også noen kvinner, og for så vidt også noen menn, som oppgir at deres partnere vil jobbe mer enn dem selv på gården, ("min ektefelle samboer vil jobbe heltid" og "min ektefelle/samboer vil jobbe heltid og jeg vil jobbe deltid"), men det er ikke mange.

Et annet spørsmål vi her ønsker å se nærmere på er om det er systematiske forskjeller mellom bruk hvor man velger å være heltidsbonde eller ikke. Vi har i det følgende derfor valgt å slå sammen alle svaralternativene i figur 5.4 som innebærer at enten den odelsberettigete selv, ektefellen, eller de begge jobber heltid. Der det oppgis deltidsløsninger for en selv og eller ektefelle, har vi valgt å tolke dette som et deltidsbruk, selv om den totale arbeidsmengden godt kan tilsvare det samme som for noen av "heltidsbrukene".

Vi vet at det er forskjeller i hvor vanlig det er å være heltidsbonde blant gårdbrukere med ulike produksjonsretninger. Generelt er det slik at husdyrproduksjonene i langt større grad enn planteproduksjonene krever at man driver bruket på heltid. Dette bekreftes også gjennom de odelsberettigetes planer for hvem som mest sannsynlig vil jobbe på gården. 72 prosent av de fremtidige melkeprodusentene oppgir at enten de selv eller ektefellen vil være heltidsbonde. Det samme gjelder for de som kommer fra bruk som i dag har enten egg, fjørfe eller svineproduksjon.

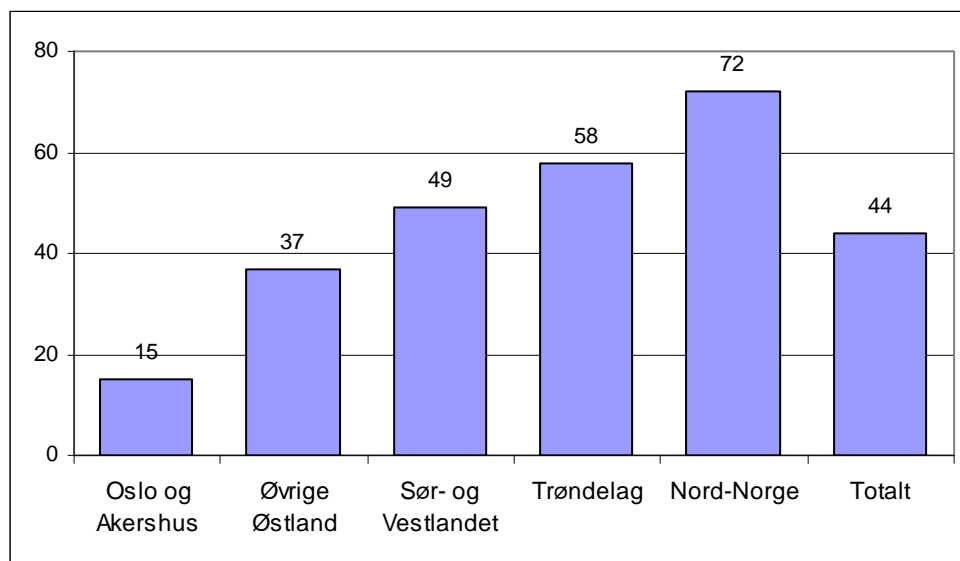
Figur 5.5 *Andeler som vil drive på heltid etter overtakelse (Etter produksjonsretning) (Prosent)⁵⁰*

Kornprodusentene befinner seg i den motsatte ytterpunktet, hvor to av tre av de som har korn oppgir at de vil være deltidsbonde. Sau er jo også et husdyr, men innenfor sauene er

⁵⁰ Melk: N = 159, Sau: N = 137, Egg/fjørfe/svin: N = 75, Korn: N = 214, Frukt/grønt/potet: N = 63.

deltidsbrukeren langt vanligere enn for de andre husdyrproduksjonene. Planene til saueprodusentene ligger så nær gjennomsnittet for alle gårdbrukere som de nesten kan få blitt, med fordelingen 45 prosent heltidsbønder og 56 prosent deltidsbønder. Frukt, grønt og potet skiller seg heller ikke ut fra gjennomsnittet for alle gårdsbrukere i deres fremtidsplaner.

Igjen ser vi at ulikhetene mellom respondentene med forskjellige produksjonsretninger gir seg utslag i ulik utvikling i de forskjellige landsdelene. Igjen er Oslo/Akershus det ene ytterpunktet, mens Nord-Norge er det andre.

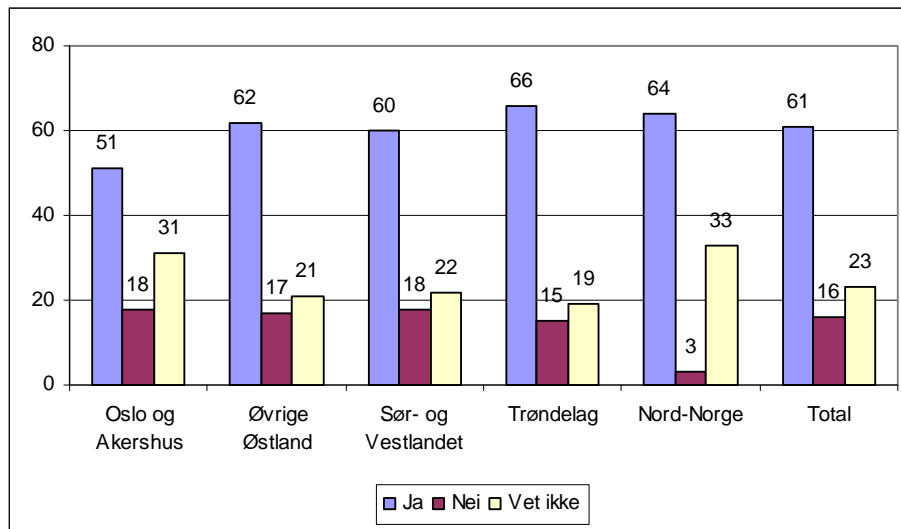
Figur 5.6 Andeler som vil drive på heltid etter overtakelse (Etter landsdel) (Prosent)⁵¹

5.3 Nye produksjoner?

Skal man satse på en fremtid i landbruket og foreta ofte tunge investeringer i driftsapparatet på gården, må man sikre at gården kan gi tilstrekkelig inntekter til at man kan betjene gjelden. Det kan man gjøre gjennom å utvide produksjonen, gitt at det er mulighet for å få økt kvote (på melk) eller tilstrekkelig lønnsomhet i andre produksjoner til at det er interessant å produsere mer. Det er også en mulighet å starte opp med produksjon av varer eller tjenester som man ikke har hatt på bruket fra før.

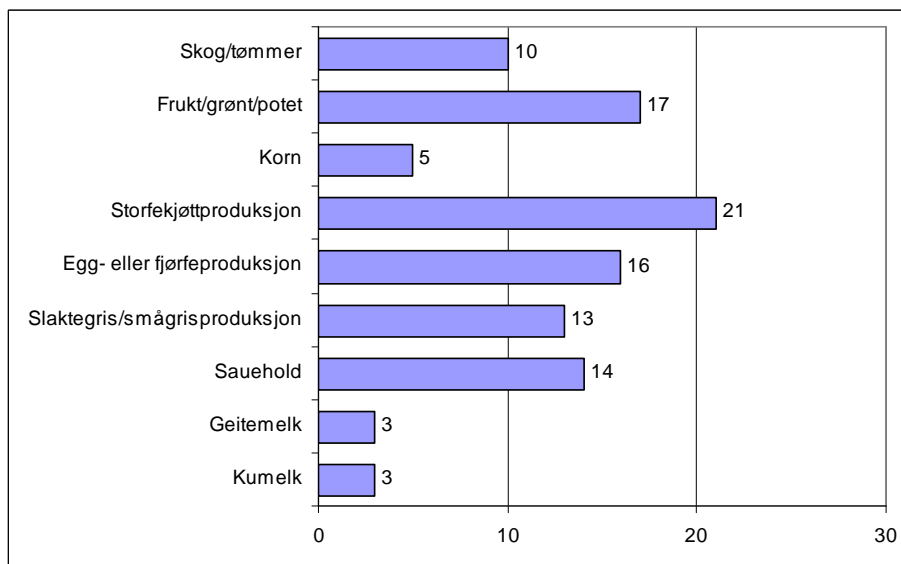
Vi har spurt de odelsberettigete som er positive til overtakelse om det kan være aktuelt for dem å starte opp med nye produksjoner, og til dette svarer hele 61 prosent positivt, mens bare 16 prosent er negative. Det er færrest negative i Nord-Norge, men her er det til gjengjeld svært mange som svarer ”vet ikke”.

⁵¹ Oslo og Akershus: N = 40, Øvrige Østlandet: N = 298, Sør- og Vestlandet: N = 139, Trøndelag: N = 76, Nord-Norge: N = 39, Alle: N = 485.

Figur 5.7 *Er det aktuelt for deg å starte opp med andre produksjoner enn de som finnes på gården i dag? (Etter landsdel) (Prosent)*⁵²

Vi har også stilt spørsmål om hvilke produksjoner som kan være aktuelle, og figurene 5.8 og 5.9 viser hvordan de odelsberettigete har svart. Av de tradisjonelle næringene anses det som mest aktuelt å starte med storfekjøttproduksjon og frukt, grønt eller potet. Det er gjennomgående flere som er interessert i det vi har valgt å kalle ”nye næringer” enn de tradisjonelle. Her peker gårdsturisme, hytteutleie, lokal mat, hester og annen tjenesteyting seg ut.

Figur 5.8 *Hvilke nye produksjoner vil det være aktuelt for deg å starte opp med? (Flere svar mulig) (Prosent)*⁵³

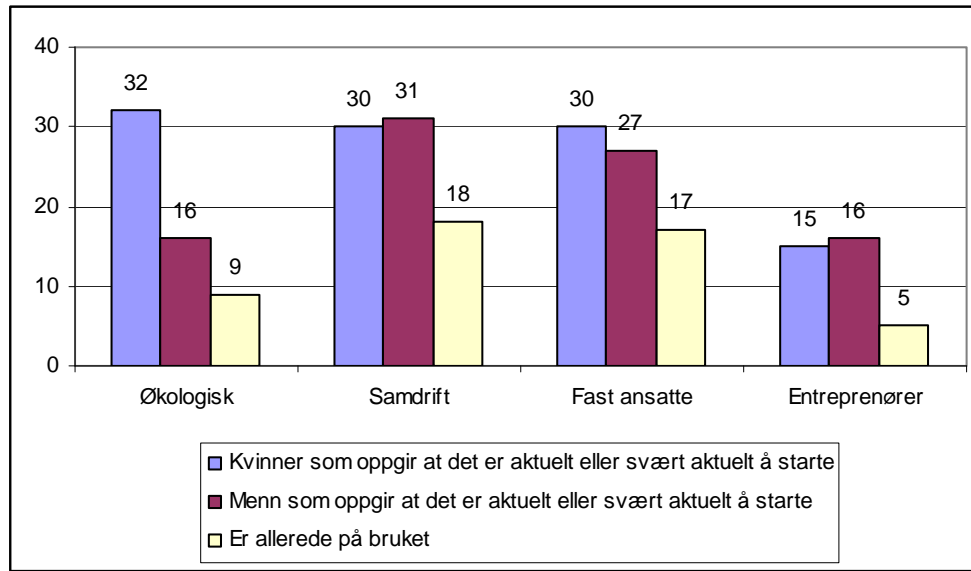
⁵² Oslo og Akershus: N = 45, Øvrige Østlandet: N = 210, Sør- og Vestlandet: N = 144, Trøndelag: N = 80, Nord-Norge: N = 33, Alle: N = 512.

oppgir 18 prosent at gårdsbruket driver i en eller annen form for samdrift, 17 prosent benytter seg av ansatt arbeidskraft, mens bare fem prosent oppgir at man benytter seg av entreprenører i drifta av gården.

De aller fleste av de odelsberettigete til gårdsbruk hvor disse driftsformene er i bruk oppgir også at det er aktuelt for dem å fortsette med dette. Vi har i det følgende derfor valgt å presentere hvor aktuelt det er for de som kommer fra gårdsbruk der man ikke driver slik.

Figur 5.10 *Tror du at noen av [følgende] driftsformer vil være aktuelle for deg hvis du tar over gården? (Etter kjønn, i prosent)*⁵⁵

Bruk av samdrift og fast ansatte er de to av alternativene som anses som aktuelt av flest av de odelsberettigede. Her er det heller ingen forskjeller mellom kvinnene og mennene. Bruk av entreprenører er ikke vanlig i dag, og bare 15-16 prosent av de odelsberettigete mener at dette vil kunne være aktuelt for dem. Økologisk landbruk er aktuelt eller svært aktuelt for til sammen 22 prosent av de odelsberettigete, men her er det en markert forskjell i odelsjentenes og odelsguttenes interesse.

⁵⁵ Kvinner uten økologisk: N = 173, Menn uten økologisk: N = 285, Kvinner allerede økologisk: N = 20, Menn allerede økologisk: N = 27.

6 Oppsummering

Bakgrunnen for dette prosjektet har vært et ønske om å kaste lys over rekrutteringssituasjonen i norsk landbruk gjennom å kartlegge odelsbarns holdninger til å overta gårdsbruket de har odelsrett til. Videre har vi også søkt å avdekke eventuelle kjønnsforskjeller i synet på overtakelse av landbrukseiendommer og gårdsdrift. Kartleggingen har tatt høyde for både økonomiske faktorer, det vil si egenskapene ved gården, omgivelsene og odelsbarnas utdanningsnivå, så vel som sosiale faktorer som deltakelse i gårdsarbeidet under oppveksten, foreldre som rollemodeller og søsken som utfordrer odelsretten.

Beslutningen om overtakelse av gårdsbruk er vanskelig å sammenlikne med andre yrkesvalg. Blant annet vil valget om overtakelse innebære økonomiske forpliktelser for både seg selv og ektefelle, i tillegg til at kanskje foreldre og annen slekt har store forventninger om å beholde gården i familien. I tillegg har eldste barnet førstevalget om vedkommende vil overta eller ikke. Søsknene kan først foreta valget når de vet hva eldre søsken velger å gjøre. Valget blir derfor i mange tilfeller både et livsstilsvalg og et yrkesvalg.

Siden åtte av ti gårdsbruk i Norge blir overtatt på odelsrett, er rekrutteringen til landbruksnæringen langt på vei et spørsmål om odelsbarns syn på overtakelse. I denne undersøkelsen har 54 prosent av odelsbarna sagt at de enten tror eller vet at de kommer til å ta over gårdsdriften. I en tilsvarende undersøkelse i 1996 svarte 67 prosent det samme. Tilbakegangen i antall positive skyldes hovedsakelig at det er flere som oppgir at de er usikre, andelen negative til overtakelse har holdt seg relativt stabil. Det er likevel en stor forskjell mellom landsdelene og ulike produksjoner. Selv om nedgangen i antall bruk har sett ut til å bremse opp den siste tiden, har odelsbarna i denne undersøkelsen gitt uttrykk for at det vil bli betydelige endringer i sammensetningen av brukene. Dette vil kunne medføre at strukturrasjonaliseringen vil fortsette vesentlig raskere innenfor enkelte produksjoner og distrikter enn det totale bildet gir uttrykk for.

Når det gjelder de økonomiske egenskapene ved bruket er det få signifikante sammenhenger mellom ulike egenskaper ved gårdsbrukene og ønske om å overta. To forhold peker seg likevel ut. Det ene er produksjonsretningen som er på bruket i dag. Det ser ut som om interessen for å overta gårdsbruk med kornproduksjon er høyere enn interessen for å overta gårdsbruk med melkeproduksjon. Videre har de som har odelsrett til de gårdsbrukene som ble klassifisert som de med "best økonomi" og "middels økonomi" i større grad svart "ja, jeg har allerede bestemt meg", enn de som hadde odelsrett til brukene med "dårligst økonomi". Sånn sett vil det kanskje være en vridning i retning av at det er et høyere "fravall" eller odelsberettigete som ombestemmer seg med hensyn til overtakelse av brukene med "dårligst økonomi".

Vi har videre sett på rammebetingelsene for landbruket. Her fant vi at de odelsberettigete var svært samstemte i sine holdninger både til hvordan det er å være bonde og i hva de mener om landbrukspolitikken. Det var vanskelig å finne store forskjeller mellom de som mener at de skal ta over gårdsbruk og de som velger å la være.

Undersøkelsen har også tatt for seg utdanning og arbeid og avstand til arbeidsmarked. Vi fant at de odelsberettigete vektlegger sosial tilhørighet, oppvekstvilkår for barn og muligheter til arbeid for seg selv og ektefelle høyt ved valg av bosted. Andre forhold, som tilgang til velferds- og kulturtilbud i nærheten, ble oppgitt å være mindre viktig. Når det gjelder utdanning, ser vi ikke overraskende at gutter og jenter velger forskjellig, og at guttene i høyere grad enn jentene velger yrkesutdanninger på videregående skoles nivå, mens jentene i større grad trekker mot høyere utdanning. Med andre ord er de odelsberettigete akkurat som annen ungdom når det gjelder valg av utdanning. Guttene ser ut til å være like tilbøyelige til å ville overta gård enten de har videregående eller høyere utdanning, mens jentene ser ut til å miste interessen for å ta over gård hvis de satser på lang utdanning. De fleste odelsberettigete anser mulighetene for å få relevant arbeid for seg selv og ektefelle som gode i rimelig avstand til der gården ligger. I de tilfellene der det er vanskelig, synker interessen for å overta markant. Dette gjelder først og fremst i Nord-Norge, der 30 prosent av de odelsberettigete må reise i minst en time for å finne egnet arbeid for seg selv, og 38 prosent oppgir at det vil være vanskelig eller umulig for ektefelle å finne arbeid.

De sosiale forholdene vi har sett på i denne undersøkelsen omhandler foreldre som rollemodeller, egen erfaring fra gårdsarbeid og søsken som utfordrer odelsretten. I motsetning til i 1996, der undersøkelsen viste at mors deltakelse i gårdsarbeidet hadde en til dels stor innvirkning på odelsjentenes valg om overtakelse, har vi i denne undersøkelsen ikke kunnet påvise en slik sammenheng. Det som derimot ser ut til å være avgjørende for odelsjentenes valg er om de har deltatt aktivt i gårdsarbeidet. På spørsmålet om i hvilken grad odelsbarnas søsken har deltatt i arbeidet med traktor og maskiner og om dette har hatt betydning for om odelsbarna overtar eller ikke, svarer 57 prosent av odelsbarna at de ikke vil overta hvis de har søsken som har deltatt mer enn dem selv i dette arbeidet på gården. Det er tydelig at den foreldrene får med seg i arbeidet, spesielt arbeid med maskiner og traktor, er den som vil overta gården.

Når det gjelder i hvilken grad odelsbarna overtar når de har søsken, viser det seg at 75 prosent av odelsbarna ikke vil ta over hvis de har søsken som har deltatt mer enn dem selv i det generelle gårdsarbeidet. Det er 57 prosent av odelsbarna som ikke vil overta hvis de har søsken som har deltatt mer enn dem selv i arbeidet med traktor og maskiner. Det er også slik at 31 prosent av odelsbarna tror at den av søsknene som har vært mest aktiv på gården vil overta driften dersom det hadde vært aktuelt. Det er tydelig at deltakelse i driften har betydning for om man velger å overta eller ikke også i forhold til egne søsken.

Odelsbarna selv oppgir interesse for gårdsarbeid som den viktigste årsaken bak ønsket om å overta driften av gården, helt i tråd med hva som er den viktigste grunnen til yrkesvalg blant ungdom generelt. Til sammen oppgir 31 prosent dette som viktigste grunn, men dersom vi skiller mellom menn og kvinner finner vi at en atskillig høyere andel av guttene har oppgitt dette som viktigste grunn enn blant jentene. Den nest viktigste årsaken samlet sett, er at odelsbarna ønsker å ta over for å kunne bo på gården. Dette er odelsjentenes viktigste årsak. Videre svarte 15 prosent at den viktigste årsaken til at de ønsker å ta over gården er for å unngå at den forsvinner ut av familien. Dette er også viktigere for kvinner enn for menn. Samlet sett er dette den tredje viktigste årsaken til at odelsbarna velger å overta gården.

Litteratur

- Almås, R. (2008): "Norsk landbruk i eit generasjonsperspektiv", i Almås, R. M.S.Haugen, J.F. Rye and M. Villa, (red.) Den nye bygda. Trondheim: Tapir Academic Publishers.
- Budsjettnemda for jordbruket (2007): "Resultatkontroll for gjennomføring av jordbrukspolitikken", Budsjettnemda for jordbruket, april.
- Eldby, H. (1996): "Skal – skal ikke? Om odelsgutter og odelsjenters valg om overtakelse", Landbrukets Utredningskontor, rapport 4-1996
- Eldby, H. og Tufte, T. (2008): "Framtidsplaner for produsenter av rødt kjøtt og melk", Landbrukets Utredningskontor, rapport 1-2008
- Forbord, M. (2006): "En gjennomgang av odelsloven, konsesjonsloven og endringer i nyere tid". Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning, notat nr. 5/06
- Helseth, H. (2006): "Tradisjonell ungdom", Kilden: Informasjonssenter for kjønnsforskning, 15. august. <http://kilden.forskningsradet.no/c17251/artikkel/vis.html?tid=40245>. Lastet ned 27. januar
- Jervell, A. M. (2002): "Tradisjon og forandring – generasjonsskifte som rekruttering i landbruk", i T. Rødseth (red.) Landbruket ved en korsvei. Bergen: Fagbokforlaget
- Karlsen Bæck, U. (2006): "Kjønnsforskjeller og yrkespreferanser: Opprettholdelsen av kvinners kulturelle mandat", Tidsskrift for ungdomsforskning 6(1)
- Keating, N. C. og Little, H.M. (1997): "Choosing the successor in New Zealand family farms", Family Business Review 10(2)
- Kitterød, R. H. (2002): "Store endringer i småbarnsforeldres dagligliv", Samfunnsspeilet, nr 4-5. <http://www.ssb.no/ssp/utg/200204/03/>. Lastet ned 29. januar
- Klem, L. og Eldby, H. (2008): "Bøndene støtter forslag til endringer i odelsloven", Pressemelding fra Landbrukets Utredningskontor, <http://www.utredningskontoret.no/FLIB/2562-Pressemelding%20lovendringer.pdf>. Lastet ned 10. oktober
- Kvendseth, C. H. (2003): "Odelsbarnas valg – Ei fremtid som bonde?: Hovedrapport fra rekrutteringsundersøkelsen 2002", Landbrukets Utredningskontor, rapport 4-2003
- Løwe, T. (1998): "Levekår i landbruket: En studie av landbruksbefolkningens levekår", Statistisk sentralbyrå, rapport 98/25
- Madsen, E. L., Rønning, L. og Wiborg, A. (2008): "Generasjonsskifte – utfordringer for gårdsbruk og småbedrifter", Nordlandsforskning, arbeidsnotat nr. 1009/2008
- Rødseth, T. (2002): "Levekår i landbruket", i T. Rødseth (red.) Landbruket ved en korsvei. Bergen: Fagbokforlaget

SSB (2003): "Den kjønnsdelte arbeidsmarknaden", Samfunnsspeilet, nr. 6. <http://www.ssb.no/ssp/utg/200306/03/>. Lastet ned 29. januar.

SSB (2007): "Søkere til produksjonstilskudd per 31.7.07", http://www.ssb.no/emner/10/04/jordbruk_miljo/tabeller1.7/1.7.4.html. Lastet ned 10. oktober

SSB (2009): "Mindre nedgang i talet på bruk", Strukturen i jordbruket. Førebelse tal, 2008 <http://www.ssb.no/emner/10/04/10/stjord/>. Lastet ned 20. januar

Tviberg, L. K. og Haanes, E. O. (1999): "Nye bønder", Landbrukets Utredningskontor, rapport 1-1999

Vedlegg - spørreskjema

Odelsbarnundersøkelsen 2008

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.

Actions vil skje for følgende alternativer:

Nei, jeg er ikke odelsbarn : Gå til avslutningsside

Jeg ønsker ikke å delta i denne undersøkelsen : Gå til avslutningsside

1) Er du odelsbarn med første odelsrett? *

- Ja, jeg er odelsbarn med beste odelsrett
- Jeg er odelsbarn, men ikke med best odel
- Nei, jeg er ikke odelsbarn
- Jeg ønsker ikke å delta i denne undersøkelsen

I denne første delen av undersøkelsen vil vi be deg om å gi oss opplysninger om gårdsbruket som du har odel til.

2) Hvem driver odelsgården i dag?

- Hovedsaklig mor
- Hovedsaklig far
- Mor og far sammen
- Mine foreldre og jeg sammen
- Bror
- Søster
- Mine besteforeldre
- Jeg selv
- Det er ingen drift på bruket/ jorda er leid bort
- Annet, spesifiser her

3) Hvor lenge har odelsgården vært i din slekt?

- Under 10 år
- 10-19 år
- 20-29 år
- 30-39 år
- 40-49 år
- 50-100 år
- Mer enn 100 år
- Vet ikke

Det er mulig å hoppe over spørsmålet dersom du ikke har tilgang på opplysningene!

4) Hvor mange dekar jordbruksareal er det på bruket? Med jordbruksareal menes både dyrket areal og beiteareal. (Skriv tall. Ingen punktum, komma eller mellomrom)

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen. Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

- Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig mor
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig far
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Mor og far sammen
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Mine foreldre og jeg sammen
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - <#other#>Annet, spesifiser her
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Søster
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Mine besteforeldre
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Jeg selv
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Bror

5) Kan du anslå hvor mange hele stillinger som bruket sysselsetter i dag? (Hvis det er én eller flere som jobber deltid, legg sammen til hele stillinger så godt du kan)

- Mindre enn 0,5 stilling
- 0,5 til 0,9 stilling
- 1 til 1,4 stillinger
- 1,5 til 1,9 stillinger
- 2 stillinger eller mer
- Vet ikke

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen. Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

- Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig mor
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig far
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Mor og far sammen
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Mine foreldre og jeg sammen
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - <#other#>Annet, spesifiser her
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Søster
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Mine besteforeldre
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Jeg selv
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Bror

6) Hvilke produksjoner finnes på gården i dag?

- Kumelkproduksjon
- Geitemelkproduksjon
- Sauehold
- Slaktegrisproduksjon/smågrisproduksjon
- Egg- og/eller fjørfeproduksjon
- Storfekjøttproduksjon
- Korn

- Frukt, grønnsaker/veksthus og/eller poteter
- Skog/tømmer
- Engproduksjon
- Ingen av disse
- Annet, spesifiser her

Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

- Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig mor
eller
- Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig far
eller
- Hvem driver odelsgården i dag? - Mor og far sammen
eller
- Hvem driver odelsgården i dag? - Mine foreldre og jeg sammen
eller
- Hvem driver odelsgården i dag? - <#other#>Annet, spesifiser her
eller
- Hvem driver odelsgården i dag? - Søster
eller
- Hvem driver odelsgården i dag? - Mine besteforeldre
eller
- Hvem driver odelsgården i dag? - Jeg selv
eller
- Hvem driver odelsgården i dag? - Bror

7) Hvilke av de produksjonene du nevnte er den viktigste for økonomien på gården?

- Kumelkproduksjon
- Geitemelkproduksjon
- Sauehold
- Slaktegrisproduksjon/smågrisproduksjon
- Egg- og/eller fjørfeproduksjon
- Storfekjøttproduksjon
- Korn
- Frukt, grønnsaker/veksthus og/eller poteter
- Skog/tømmer
- Engproduksjon
- Ingen av disse
- Annet, spesifiser her

Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

- Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig mor
eller
- Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig far
eller
- Hvem driver odelsgården i dag? - Mor og far sammen
eller
- Hvem driver odelsgården i dag? - Mine foreldre og jeg sammen
eller
- Hvem driver odelsgården i dag? - <#other#>Annet, spesifiser her
eller
- Hvem driver odelsgården i dag? - Søster
eller
- Hvem driver odelsgården i dag? - Mine besteforeldre
eller
- Hvem driver odelsgården i dag? - Jeg selv
eller

8) Drives det med tilleggsnæringer, "nye næringer" eller nisjeproduksjon på gården?

- Ja
 Nei
 Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig mor
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig far
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Mor og far sammen
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Mine foreldre og jeg sammen
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Bror
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Søster
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Mine besteforeldre
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Jeg selv
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - <#other#>Annet, spesifiser her
og
Drives det med tilleggsnæringer, "nye næringer" eller nisjeproduksjon på gården? -
Ja

9) Hvilke tilleggsnæringer, "nye næringer" eller nisjeproduksjoner dreier dette seg om?

- Blomster/planteproduksjon
 Hester
 Gardsturisme/besøksgård
 Lokal mat/gardsmat
 Tjenesteyting som for eksempel brøyting
 Gårdsbarnehage
 Grønn omsorg
 Jakt
 Fiske
 Hytteutleie
 Honning/birøkt
 Annet, spesifiser her

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig mor
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig far
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Mor og far sammen
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Mine foreldre og jeg sammen
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Bror
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Søster
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Mine besteforeldre
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - Jeg selv
eller
Hvem driver odelsgården i dag? - <#other#>Annet, spesifiser her

og
Drives det med tilleggsnæringer, "nye næringer" eller nisjeproduksjon på gården? -
Ja

10) Hvilke av de tilleggsnæringene eller nisjeproduksjonene du nevnte er den viktigste for økonomien på gården?

- Blomster/planteproduksjon
- Hester
- Gardsturisme/besøksgård
- Lokal mat/gardsmat
- Tjenesteyting som for eksempel brøyting
- Gårdsbarnehage
- Grønn omsorg
- Jakt
- Fiske
- Hytteutleie
- Honning/birøkt
- Annet, spesifiser her

- Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig mor
eller

Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig far
eller

Hvem driver odelsgården i dag? - Mor og far sammen
eller

Hvem driver odelsgården i dag? - Mine foreldre og jeg sammen
eller

Hvem driver odelsgården i dag? - Bror
eller

Hvem driver odelsgården i dag? - Søster
eller

Hvem driver odelsgården i dag? - Mine besteforeldre
eller

Hvem driver odelsgården i dag? - Jeg selv
eller

Hvem driver odelsgården i dag? - <#other#>Annet, spesifiser her
og

Drives det med tilleggsnæringer, "nye næringer" eller nisjeproduksjon på gården? -
Ja

11) Vil du si at det er tradisjonell produksjon eller tilleggsnæringen som er viktigst for økonomien på bruket?

- Tradisjonell produksjon
- Tilleggsnæring/nisjeproduksjon
- Vet ikke

I spørsmålet under ber vi deg om å vurdere egenskapene ved bruket uavhengig av hvilke planer du selv har.

12) Hvis du skal vurdere den økonomiske siden ved bruket som du har odelsrett til, hvordan vil du karakterisere inntektsmulighetene på bruket?

- Bruket kan være eneste inntektskilde for en familie
- Bruket kan være eneste inntektskilde for en familie hvis man foretar utviding eller omlegging

- Bruket kan være hovedinntekskilde hvis jeg eller eventuell ektefelle/samboer arbeider noe ved siden av
- Bruket kan være hovedinntekskilde hvis jeg eller eventuell ektefelle/samboer arbeider noe ved siden av, og vi foretar utviding eller omlegging
- Bruket har liten økonomisk betydning. Mest sannsynlig vil økonomien tilsi at både jeg og (eventuell framtidig) ektefelle/samboer må arbeide utenfor bruket
- Ikke sikker

Nå følger noen spørsmål om hva du tenker om overtakelse av gården du har odell til.

13) Tror du at du kommer til å overta odelsgården? *

- Ja, jeg har allerede bestemt meg
- Ja, jeg tror det
- Nei, jeg tror ikke det
- Nei, jeg har allerede bestemt meg for å ikke overta
- Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Tror du at du kommer til å overta odelsgården? - <#na#>Vet ikke

14) Hvilke forhold gjør deg usikker på om du kommer til å overta odelsgården? Flere svar mulig.

- Min samboer/ektefelle er skeptisk til å ta over
- Overtakelse er så langt fram i tid at det er vanskelig å bestemme seg for det nå
- Jeg synes gården ligger for usentralt
- Gårdens tilstand/potensial
- Jeg er usikker på om jeg har lyst til å jobbe som gårdbruker
- Jeg vurderer å gi fra meg odelen til andre som er mer interessert enn meg selv
- Finansiering til kjøp av bruket/investeringer
- Jeg synes gårdbrukere har for lav inntekt
- Overdragelsestidspunktet passer dårlig for meg
- Mine utdannings- og yrkesplaner lar seg vanskelig kombinere med gårdsdrift
- Annet, spesifiser her

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Tror du at du kommer til å overta odelsgården? - Ja, jeg tror det
eller

Tror du at du kommer til å overta odelsgården? - Ja, jeg har allerede bestemt meg

15) Hva er årsakene til at du tror du kommer til å ta over odelsgården? Flere svar mulig.

- Liker gårdsarbeid
- For å bo på gården

- Tradisjon/plikt
- Gården er veldrevet med god økonomi
- Få en sikker jobb
- Mine foreldre ønsker det
- Gode oppvekstvilkår for barn
- Min ektefelle/samboer ønsker det
- For at mine egne barn skal kunne overta
- For å unngå at gården går ut av familien
- Annet, spesifiser her

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Tror du at du kommer til å overta odelsgården? - Ja, jeg tror det
eller
Tror du at du kommer til å overta odelsgården? - Ja, jeg har allerede bestemt meg

16) Hva er den viktigste av disse årsakene?

- Gården er veldrevet med god økonomi
- Gode oppvekstvilkår for barn
- Tradisjon/plikt
- Mine foreldre ønsker det
- For å bo på gården
- Få en sikker jobb
- For å unngå at gården går ut av familien
- Liker gårdsarbeid
- For at barna skal kunne overta
- Min ektefelle/samboer ønsker det
- Annet, spesifiser her

- Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Tror du at du kommer til å overta odelsgården? - Nei, jeg har allerede bestemt meg for å ikke overta
eller
Tror du at du kommer til å overta odelsgården? - Nei, jeg tror ikke det

17) Hva er årsakene til at du tror at du ikke kommer til å overta odelsgården? Flere svar mulig.

- Jeg har søsken som er flinkere enn meg eller har deltatt mer i gårdsdriften enn meg
- Jeg tror ikke jeg er flink nok til å drive gård
- Overdragelsestidspunktet passer dårlig for meg
- Det vil koste for mye i form av penger og innsats, i forhold til de inntekter det vil gi
- Det ville være for vanskelig å kombinere med familieliv og barn
- Min ektefelle/samboer ønsker det ikke
- Foreldrene mine vil helst at noen andre overtar

- Yrkesvalg og planer er ikke forenelige med overtakelse
- Ikke interessert i gårdsarbeid
- Ønsker å bo et annet sted enn der gården ligger
- Annet, spesifiser her

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Tror du at du kommer til å overta odelsgården? - Nei, jeg har allerede bestemt meg for å ikke overta

eller

Tror du at du kommer til å overta odelsgården? - Nei, jeg tror ikke det

18) Hva er den viktigste årsaken til at du tror du ikke kommer til å overta?

- Jeg tror ikke jeg er flink nok til å drive gård
- Min ektefelle/samboer ønsker det ikke
- Det ville være for vanskelig å kombinere med familieliv og barn
- Foreldrene mine vil helst at noen andre overtar
- Overdragelsestidspunktet passer dårlig for meg
- Det vil koste for mye i form av penger og innsats, i forhold til de inntekter det vil gi
- Jeg har søsken som er flinkere enn meg eller har deltatt mer i gårdsdriften enn meg
- Yrkesvalg og planer er ikke forenelige med overtakelse
- Ikke interessert i gårdsarbeid
- Ønsker å bo et annet sted enn der gården ligger
- Annet, spesifiser her

19) Uavhengig av om du vil ta over gården eller ikke, hva vil du si er de største utfordringene med å overta odelsgården? Flere svar mulig.

- Å ha tilstrekkelig landbrukskompetanse
- Å skaffe finansiering til kjøp av bruket/nødvendige investeringer
- At det er mye papirarbeid ved å drive gård
- Å få til en lønnsom drift
- At det trengs mye vedlikehold
- Annet, spesifiser her

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Tror du at du kommer til å overta odelsgården? - Ja, jeg tror det

eller

Tror du at du kommer til å overta odelsgården? - Ja, jeg har allerede bestemt meg

20) Hvor mange år tror du det er til du tar over odelsgården?

- 5 år eller mindre

- 6-10 år
- 11-15 år
- 16-20 år
- Mer enn 20 år
- Vet ikke

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Tror du at du kommer til å overta odelsgården? - Ja, jeg tror det
eller
Tror du at du kommer til å overta odelsgården? - Ja, jeg har allerede bestemt meg

21) Passer dette sannsynlige tidspunktet for overtakelse av odelsgården bra for deg?

- Ja, jeg tror det vil passe fint for meg
- Nei, jeg synes det er for sent
- Nei, jeg synes det er for tidlig
- Vet ikke

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Passer dette sannsynlige tidspunktet for overtakelse av odelsgården bra for deg? -
Nei, jeg synes det er for sent

22) Hva er grunnen til at overtakelsestidspunktet kommer senere enn du ønsker? (Flere svar mulig)

- Dagens eier vil drive lengst mulig fordi han/hun ikke kan tenke seg annet yrke enn å være bonde
- Dagens eier vil ha vanskelig med å skaffe seg annet arbeid
- Dagens eier ønsker å fortsette som bonde for å sikre seg god pensjon
- Annet, spesifiser her

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Passer dette sannsynlige tidspunktet for overtakelse av odelsgården bra for deg? -
Nei, jeg synes det er for tidlig

23) Hva er grunnen til at overtakelsestidspunktet kommer tidligere enn du ønsker? (Flere svar mulig)

- Dagens eier ønsker å gå over i annet arbeid
- Dagens eier ønsker å overdra gården pga alder
- Dagens eier ønsker å overdra gården pga sykdom/helse
- Dagens eier ønsker ikke å foreta nødvendige investeringer
- Annet, spesifiser her

24) Hvem tror du at den som eier odelsgården i dag skulle ønske at overtok?

- Jeg tror de ønsker at jeg skal overta gården
- Jeg tror de ønsker at en av mine søsken skal ta over gården

- Det er mine foreldre som eier gården, og jeg tror det viktigste for dem er at et av barna overtar
- Jeg tror de ønsker at en annen i slekten skal overta gården
- Jeg tror de ønsker at en annen utenfor slekten skal overta gården
- Vet ikke

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:
Tror du at du kommer til å overta odelsgården? - Ja, jeg tror det
eller
Tror du at du kommer til å overta odelsgården? - Ja, jeg har allerede bestemt meg

Nå følger det noen spørsmål om hvilke tanker du har om driften av gården etter at du tar over.

25) Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? *

- Det er ikke drift på bruket i dag, og jeg vil heller ikke starte opp noen produksjon på bruket
- Jeg vil fortsette driften omtrent på dagens nivå
- Jeg vil øke produksjonen/utvide driften
- Jeg vil trappe ned noe av driften
- Jeg vil legge ned driften/leie ut jorda (bare ha gården som bosted)
- Jeg vil ta over for å selge i nær framtid
- Annet, spesifiser her

- Vet ikke

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:
Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? - Jeg vil fortsette driften omtrent på dagens nivå
eller
Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? - Jeg vil øke produksjonen/utvide driften
eller
Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? - <#other#>Annet, spesifiser her
eller
Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? - <#na#>Vet ikke
eller
Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? - Jeg vil trappe ned noe av driften

26) Kan det være aktuelt for deg å starte opp med andre produksjoner enn de som finnes på gården i dag?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:
Kan det være aktuelt for deg å starte opp med andre produksjoner enn de som finnes på gården i dag? - Ja

27) Hvilke nye produksjoner vil det være aktuelt for deg å starte opp med? (Flere svar mulig)

- Kumelkproduksjon
- Geitemelkproduksjon
- Sauehold
- Slaktegrisproduksjon/smågrisproduksjon
- Egg- og/eller fjørfeproduksjon
- Storfekjøttproduksjon
- Korn
- Frukt, grønnsaker/veksthus og/eller poteter
- Skog/tømmer
- Engproduksjon
- Ingen av disse
- Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for
respondenten:**

Kan det være aktuelt for deg å starte opp med andre produksjoner enn de som finnes på gården i dag? - Ja

28) Er det noen av følgende tilleggsnæringer, "nye næringer" eller nisjeproduksjoner som kan være aktuelle for deg å starte opp med? (Flere svar mulig)

- Blomster/planteproduksjon
- Hester
- Gardsturisme/besøksgård
- Lokal mat/gardsmat
- Tjenesteyting som for eksempel brøyting
- Gårdsbarnehage
- Grønn omsorg
- Jakt
- Fiske
- Hytteutleie
- Honning/birøkt
- Annet, spesifiser her

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for
respondenten:**

Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig mor

eller

Hvem driver odelsgården i dag? - Hovedsaklig far

eller

Hvem driver odelsgården i dag? - Mor og far sammen

eller

Hvem driver odelsgården i dag? - Mine foreldre og jeg sammen

eller

Hvem driver odelsgården i dag? - <#other#>Annet, spesifiser her

eller

Hvem driver odelsgården i dag? - Søster

eller

Hvem driver odelsgården i dag? - Mine besteforeldre

eller

Hvem driver odelsgården i dag? - Jeg selv

eller

Hvem driver odelsgården i dag? - Bror

29) Kan du oppgi om noen av påstandene under stemmer for driften av bruket du har odet til slik det drives i dag?

	Ja	Nei	Ikke sikker
Hele eller deler av produksjonen drives økologisk	☐	☐	☐
Hele eller deler av produksjonen drives i samdrift med andre	☐	☐	☐
Bruket drives i høy grad ved hjelp av fast ansatte	☐	☐	☐
Hele eller deler av produksjonen er satt ut til entreprenører	☐	☐	☐

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? - Jeg vil fortsette driften omtrent på dagens nivå
eller

Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? - Jeg vil øke produksjonen/utvide driften
eller

Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? - <#other#>Annet, spesifiser her
eller

Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? - <#na#>Vet ikke
eller

Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? - Jeg vil trappe ned noe av driften

30) Tror du noen av driftsformene under vil være aktuelle for deg hvis du tar over gården?

	Svært aktuelt	Aktuelt	Lite aktuelt	Uaktuelt	Ikke sikker
Økologisk drift	☐	☐	☐	☐	☐
Gå i samdrift med andre produsenter	☐	☐	☐	☐	☐
Drive ved hjelp av ansatt arbeidskraft	☐	☐	☐	☐	☐
Bruke entreprenører i driften	☐	☐	☐	☐	☐

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? - Jeg vil fortsette driften omtrent på dagens nivå
eller

Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? - Jeg vil øke produksjonen/utvide driften
eller

Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? - <#other#>Annet, spesifiser her
eller

Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? - <#na#>Vet ikke
eller

Dersom du tar over gården, hva vil du mest sannsynlig gjøre? - Jeg vil trappe ned noe av driften

31) Hvem vil mest sannsynlig jobbe på gården dersom du overtar?

- Jeg selv vil jobbe heltid
- Min ektefelle/samboer vil jobbe heltid på gården
- Både min ektefelle/samboer og jeg vil jobbe heltid på gården
- Jeg vil jobbe heltid og min ektefelle/samboer vil jobbe deltid på gården

- Min ektefelle/samboer vil jobbe heltid og jeg vil jobbe deltid på gården
- Jeg vil jobbe deltid på gården
- Min ektefelle/samboer vil jobbe deltid på gården
- Både min ektefelle/samboer og jeg vil jobbe deltid på gården
- Annet, spesifiser her

Uavhengig av om du kommer til å ta over gårdsbruket, er det fint om du kan svare på spørsmålet under.

32) Hvis du skulle ta over gården, hvor viktig er spørsmålene under for deg på en skala fra 1 til 7 der 1 er "ikke viktig" og 7 er "svært viktig"?

	Ikke viktig							Svært viktig
	1	2	3	4	5	6	7	
Hvor viktig er det for deg at din (evt. framtidige) ektefelle/samboer er positivt innstilt til at du tar over gården?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hvor viktig er det for deg at din (evt. framtidige) ektefelle/samboer ønsker å delta i gårdsdriften?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Nå følger det noen spørsmål om stedet og miljøet der gården ligger, og hvilke muligheter det er til å få relevant arbeid utenfor gårdsbruket.

Vi ber deg svare på spørsmålene uavhengig av om du har tenkt å bo på stedet gården ligger, eller om du har tenkt å jobbe utenfor gårdsbruket.

33) Hvor lang tid tar det å reise fra odelsgården til nærmeste by/tettsted hvor du vil kunne finne relevant arbeid?

- Under 15 minutter
- 15-30 minutter
- 30 minutter til 1 time
- 1-2 timer
- 2-3 timer
- Mer enn 3 timer
- Ikke sikker

34) Kunne det vært aktuelt for deg å dagpendle til arbeid mellom odelsgården og denne byen/tettstedet?

- Ja

- Nei
- Vet ikke

35) Dersom du har ektefelle eller samboer, hvor lett vil det være for ham/henne å finne relevant arbeid i daglig pendleavstand fra odelsgården?

- Jeg har ikke ektefelle/samboer, så det er umulig å svare
- Jeg tror det vil gå greit
- Jeg tror det vil bli vanskelig
- Det vil være umulig
- Vet ikke

I spørsmålet under ber vi deg om å svare helt uavhengig av om du har tenkt å ta over gården eller ikke.

36) Hvis du velger å ta over odelsgården, hvor viktig vil forholdene som er listet opp under være for deg, på en skala fra 1 til 7, hvor 1 er "ikke viktig" og 7 er "svært viktig".

	Ikke viktig						Svært viktig
	1	2	3	4	5	6	7
Stabile og gode inntekter fra gårdsdriften	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Muligheter for inntektsgivende og relevant arbeid utenfor gården for deg	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Muligheter for inntektsgivende og relevant arbeid utenfor gården til ektefelle/samboer	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Barnehage og skole i nærheten til odelsgården	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Butikk/kjøpesenter i nærheten til odelsgården	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gode oppvekstvilkår for barn til og med 14 år	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Godt tilrettelagt for aktiviteter for ungdom mellom 15 og 19	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kultur og fritidstilbud i nærheten til odelsgården	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helse- og omsorgstjenester (lege etc.) i nærheten til odelsgården	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sosial tilhørighet, venner og familie i nærheten til odelsgården	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gode muligheter til friluftsliv (turstier, jakt og fiske etc.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☒

Sosiale møteplasser i nærheten til odelsgården (samfunnshus, skole, idrettsanlegg, badeplass etc.)

Sosiale arrangementer (17. mai feiring, St. Hans feiring, juletreff etc.)

37) Hvordan vil du beskrive det sosiale og landbruksfaglig miljøet på stedet der odelsgården ligger på en skala fra 1 til 7, der 1 er "svært dårlig" og 7 er "svært godt"?

	Svært dårlig						Svært godt
	1	2	3	4	5	6	7
Det sosiale miljøet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det landbruksfaglige miljøet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Nå følger det spørsmål om oppveksten din på gården.

38) Bodde eller oppholdt du deg mye på gården du har odell til i hele eller deler av perioden da du var mellom 10 og 15 år?

- Ja
- Nei

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen. Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Bodde eller oppholdt du deg mye på gården du har odell til i hele eller deler av perioden da du var mellom 10 og 15 år? - Ja

39) Hvilke oppgaver på odelsgården har du deltatt i, og i hvilken grad?

	Aldri	Sjelden	Av og til	Ofte	Ikke relevant/Ble ikke utført på gården
Fôring av husdyr	☐	☐	☐	☐	☐
Melking	☐	☐	☐	☐	☐
Renhold i husdyrrom	☐	☐	☐	☐	☐
Kjøring av traktor	☐	☐	☐	☐	☐
Kjøring av traktor med redskap	☐	☐	☐	☐	☐
Vedlikehold av bygninger på gården	☐	☐	☐	☐	☐
Reparasjon og vedlikehold av traktor/maskiner	☐	☐	☐	☐	☐
Plukking av stein	☐	☐	☐	☐	☒

Skogsarbeid	☐	☐	☐	☐	☐
Barnepass	☐	☐	☐	☐	☐
Matlaging i husholdningen	☐	☐	☐	☐	☐
Klesvask	☐	☐	☐	☐	☐
Husrengjøring	☐	☐	☐	☐	☐
Guiding/turistansvar på gården	☐	☐	☐	☐	☐
Matlaging til gardssalg	☐	☐	☐	☐	☐
Rideskole e.l	☐	☐	☐	☐	☐
Plukke poteter/høste frukt/grønnsaker	☐	☐	☐	☐	☐
Plukke egg	☐	☐	☐	☐	☐
Onnearbeid uten å kjøre traktor	☐	☐	☐	☐	☐
Annet	☐	☐	☐	☐	☐

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:
 Bodde eller oppholdt du deg mye på gården du har odel til i hele eller deler av perioden da du var mellom 10 og 15 år? - Ja

40) Stemmer påstandene under for deg når du ser tilbake på hva du hjalp til med på bruket i oppveksten din?

	Ja	Nei	Ikke sikker	Uaktuelt
Jeg hadde ofte et selvstendig ansvar for oppgaver relatert til dyrestell	☐	☐	☐	☐
Jeg hadde ofte et selvstendig ansvar relatert til traktor og maskiner	☐	☐	☐	☐
Jeg deltok aktivt i arbeidet på gården	☐	☐	☐	☐

41) Har du søsken?

- Ja
- Nei

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:
 Bodde eller oppholdt du deg mye på gården du har odel til i hele eller deler av perioden da du var mellom 10 og 15 år? - Ja
 og
 Har du søsken? - Ja

42) Tenk på den av dine søsken som deltok mest i arbeidet på odelsgården i oppveksten. I hvilken grad deltok denne personen i forhold til deg?

	Like	Ikke relevant/utføres
Mindre mer	☐	☐
Mer mer	☐	☐
Ikke på gården	☐	☐

Dyrestell	☐	☐	☐	☐	☐
Arbeid med traktor og maskiner	☐	☐	☐	☐	☐
Husarbeid og barnepass	☐	☐	☐	☐	☐
Generell deltakelse i gårdsarbeidet	☐	☐	☐	☐	☐

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:
 Bodde eller oppholdt du deg mye på gården du har odelt til i hele eller deler av perioden da du var mellom 10 og 15 år? - Ja
 og
 Har du søsken? - Ja

43) Hadde den av dine søsken som deltok mest i gårdsdriften vært interessert i å ta over gården dersom det hadde vært aktuelt?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:
 Bodde eller oppholdt du deg mye på gården du har odelt til i hele eller deler av perioden da du var mellom 10 og 15 år? - Ja
 og
 Har du søsken? - Ja

44) Er den av dine søsken som deltok mest i gårdsdriften mann eller kvinne?

- Mann
- Kvinne

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:
 Bodde eller oppholdt du deg mye på gården du har odelt til i hele eller deler av perioden da du var mellom 10 og 15 år? - Ja

45) Hvilken arbeidsfordeling hadde dine foreldre i oppveksten din?

	For det Bare mor	For det Begge like mye mor	For det Begge like mye far	For det Bare far	Ikke relevant/ble ikke utført på gården
Dyrestell	☐	☐	☐	☐	☐
Utearbeid	☐	☐	☐	☐	☐
Barnepass	☐	☐	☐	☐	☐
Husarbeid	☐	☐	☐	☐	☐

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:
 Bodde eller oppholdt du deg mye på gården du har odelt til i hele eller deler av perioden da du var mellom 10 og 15 år? - Ja

46) Når du tenker tilbake, hvem av dine foreldre hjalp du mest i det daglige da du var 12-15 år?

- Mor
- Far
- Begge like mye
- Vet ikke

47) Hva er hovedaktiviteten din i år?

- Jeg går på ungdomsskole
- Jeg tar videregående utdanning
- Jeg tar høyere utdanning
- Jeg jobber på gården jeg har odell til
- Jeg er i lønnet arbeid
- Annet, spesifiser her

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Hva er hovedaktiviteten din i år? - Jeg går på ungdomsskole

48) Hvilke planer har du for videre utdanning?

- Jeg skal kun ta videregående skole
- Jeg skal ta videregående skole og høgskole eller universitet inntil 4 år
- Jeg skal ta videregående skole og høgskole eller universitet mer enn 4 år
- Jeg slutter på skolen etter ungdomsskolen
- Annet, spesifiser her

- Vet ikke

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Hva er hovedaktiviteten din i år? - Jeg jobber på gården jeg har odell til
eller

Hva er hovedaktiviteten din i år? - <#other#>Annet, spesifiser her
eller

Hva er hovedaktiviteten din i år? - Jeg er i lønnet arbeid

49) Hva er din høyeste fullførte utdanning?

- Grunnskole
- Videregående utdanning (jeg har fullført)
- Høgskole eller universitet inntil 4 år
- Høgskole eller universitet mer enn 4 år
- Annet, spesifiser her

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Hva er hovedaktiviteten din i år? - Jeg tar videregående utdanning

50) Hvilken studieretning tar du?

- Allmenne, økonomiske og administrative fag
- Media og kommunikasjon
- Musikk, dans og drama
- Idrettsfag
- Helse- og sosialfag
- Naturbruk
- Formgivingsfag
- Hotell- og næringsmiddelfag
- Byggfag
- Tekniske byggfag
- Elektrofag
- Mekaniske fag
- Kjemi- og prosessfag
- Trearbeidsfag

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Hvilke planer har du for videre utdanning? - Jeg skal kun ta videregående skole
eller

Hvilke planer har du for videre utdanning? - Jeg skal ta videregående skole og
høgskole eller universitet mer enn 4 år
eller

Hvilke planer har du for videre utdanning? - Jeg skal ta videregående skole og
høgskole eller universitet inntil 4 år

51) Hvilken studieretning tror du at du kommer til å velge?

- Allmenne, økonomiske og administrative fag
- Media og kommunikasjon
- Musikk, dans og drama
- Idrettsfag
- Helse- og sosialfag
- Naturbruk
- Formgivingsfag
- Hotell- og næringsmiddelfag
- Byggfag
- Tekniske byggfag
- Elektrofag
- Mekaniske fag
- Kjemi- og prosessfag
- Trearbeidsfag
- Annet, spesifiser her

- Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Hva er din høyeste fullførte utdanning? - Videregående utdanning (jeg har fullført)
eller

Hva er din høyeste fullførte utdanning? - <#other#>Annet, spesifiser her
eller

Hva er din høyeste fullførte utdanning? - Høgskole eller universitet mer enn 4 år
eller
Hva er din høyeste fullførte utdanning? - Høgskole eller universitet inntil 4 år

52) Hvilken studieretning tok du på videregående?

- Allmenne, økonomiske og administrative fag
- Media og kommunikasjon
- Musikk, dans og drama
- Idrettsfag
- Helse- og sosialfag
- Naturbruk
- Formgivingsfag
- Hotell- og næringsmiddelfag
- Byggfag
- Tekniske byggfag
- Elektrofag
- Mekaniske fag
- Kjemi- og prosessfag
- Trearbeidsfag
- Annet, spesifiser her

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for
respondenten:**

Hva er hovedaktiviteten din i år? - Jeg tar høyere utdanning

53) Hvilken studieretning tok du på videregående?

- Allmenne, økonomiske og administrative fag
- Media og kommunikasjon
- Musikk, dans og drama
- Idrettsfag
- Helse- og sosialfag
- Naturbruk
- Formgivingsfag
- Hotell- og næringsmiddelfag
- Byggfag
- Tekniske byggfag
- Elektrofag
- Mekaniske fag
- Kjemi- og prosessfag
- Trearbeidsfag

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for
respondenten:**

Hva er hovedaktiviteten din i år? - Jeg tar videregående utdanning

54) Hvilke planer har du for videre utdanning?

- Høgskole eller universitet inntil 4 år
- Høgskole eller universitet mer enn 4 år

Jeg slutter på skolen etter videregående

Annet, spesifiser her

Vet ikke

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Hva er din høyeste fullførte utdanning? - Høgskole eller universitet inntil 4 år
eller

Hva er din høyeste fullførte utdanning? - <#other#>Annet, spesifiser her
eller

Hva er din høyeste fullførte utdanning? - Høgskole eller universitet mer enn 4 år

55) Innenfor hvilket fagområde studerte du?

Humaniora (språk, litteratur, historie m.m)

Samfunnsvitenskap

Økonomi og administrasjonsfag

Matematikk

Teknologi (informasjonsteknologi og ingeniørfag)

Helsefag/medisin

Landbruksfag/veterinærfag/naturfag

Jeg har fått feil spørsmål, jeg har ikke studert

Annet, spesifiser her

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Hvilke planer har du for videre utdanning? - Jeg skal ta videregående skole og
høgskole eller universitet mer enn 4 år
eller

Hvilke planer har du for videre utdanning? - Jeg skal ta videregående skole og
høgskole eller universitet inntil 4 år

56) Innenfor hvilket fagområde tror du at du kommer til å studere etter videregående?

Humaniora (språk, litteratur, historie m.m)

Samfunnsvitenskap

Økonomi og administrasjonsfag

Matematikk

Teknologi (informasjonsteknologi og ingeniørfag)

Helsefag/medisin

Landbruksfag/veterinærfag/naturfag

Annet, spesifiser her

Vet ikke

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Hvilke planer har du for videre utdanning? - Høgskole eller universitet mer enn 4 år
eller

Hvilke planer har du for videre utdanning? - Høgskole eller universitet inntil 4 år

57) Innenfor hvilket fagområde tror du at du kommer til å studere videre?

- Humaniora (språk, litteratur, historie m.m)
- Samfunnsvitenskap
- Økonomi og administrasjonsfag
- Matematikk
- Teknologi (informasjonsteknologi og ingeniørfag)
- Helsefag/medisin
- Landbruksfag/veterinærfag/naturfag
- Annet, spesifiser her

- Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Hva er hovedaktiviteten din i år? - Jeg tar høyere utdanning

58) Innenfor hvilket fagområde studerer du?

- Humaniora (språk, litteratur, historie m.m)
- Samfunnsvitenskap
- Økonomi og administrasjonsfag
- Matematikk
- Teknologi (informasjonsteknologi og ingeniørfag)
- Helsefag/medisin
- Landbruksfag/veterinærfag/naturfag
- Annet, spesifiser her

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Innenfor hvilket fagområde tror du at du kommer til å studere etter videregående? - Landbruksfag/veterinærfag/naturfag

59) Hvilke fagområder vil du være interessert i å studere? (Flere svar mulig)

- Næringsutvikling
- Utmarksforvaltning
- Produksjonsfag (husdyr, planteproduksjon o.l)
- Skogbruk
- Klimagassutslipp og bioenergi
- Økonomi
- Annet, spesifiser her

- Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Innenfor hvilket fagområde tror du at du kommer til å studere etter videregående? - Landbruksfag/veterinærfag/naturfag

60) Hvilket alternativ tror du vil være mest aktuelt for deg når det gjelder lengden på utdanningen?

- Korte kurs
- Ettårig utdanning
- Treårig utdanning (bachelorgrad)
- Femårig utdanning (mastergrad)
- Annet, spesifiser her

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for
respondenten:**

Innenfor hvilket fagområde studerte du? - Landbruksfag/veterinærfag/naturfag

61) Hva ønsker du å bruke de landbruksfaglige studiene til?

- Jeg har bruk for den i arbeidet som gårdbruker
- Jeg kan tenke meg å arbeide som rådgiver i landbruket
- Jeg kan tenke meg å arbeide i landbruksforvaltningen (kommune, fylkesmann eller lignende)
- Jeg kan tenke meg å arbeide i samvirkeorganisasjoner eller faglag
- Annet, spesifiser her

- Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for
respondenten:**

Innenfor hvilket fagområde studerer du? - Landbruksfag/veterinærfag/naturfag

62) Hva ønsker du å bruke de landbruksfaglige studiene til?

- Jeg har bruk for den i arbeidet som gårdbruker
- Jeg kan tenke meg å arbeide som rådgiver i landbruket
- Jeg kan tenke meg å arbeide i landbruksforvaltningen (kommune, fylkesmann eller lignende)
- Jeg kan tenke meg å arbeide i samvirkeorganisasjoner eller faglag
- Annet, spesifiser her

- Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for
respondenten:**

Innenfor hvilket fagområde tror du at du kommer til å studere etter videregående? - Landbruksfag/veterinærfag/naturfag

63) Hva ønsker du å bruke de landbruksfaglige studiene til?

- Jeg har bruk for den i arbeidet som gårdbruker
- Jeg kan tenke meg å arbeide som rådgiver i landbruket
- Jeg kan tenke meg å arbeide i landbruksforvaltningen (kommune, fylkesmann eller lignende)
- Jeg kan tenke meg å arbeide i samvirkeorganisasjoner eller faglag

Annet, spesifiser her

Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Innenfor hvilket fagområde tror du at du kommer til å studere videre? -
Landbruksfag/veterinærfag/naturfag

**64) Hvilke fagområder vil du være interessert i å studere?
(Flere svar mulig)**

Utmarksforvaltning

Skogbruk

Økonomi

Klimagassutslipp og bioenergi

Produksjonsfag (husdyr, planteproduksjon o.l)

Næringsutvikling

Annet, spesifiser her

Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Innenfor hvilket fagområde tror du at du kommer til å studere etter videregående? -
Landbruksfag/veterinærfag/naturfag

65) Hvordan tror du det vil være best for deg at studiene er organisert?

Samlingsbaserte studier

Studere med fast opphold på et studiested

Nettbaserte studier (studiet gjennomføres i sin helhet over internett)

Annet, spesifiser her

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Innenfor hvilket fagområde tror du at du kommer til å studere videre? -
Landbruksfag/veterinærfag/naturfag

66) Hvilket alternativ tror du vil være mest aktuelt for deg når det gjelder lengden på utdanningen?

Korte kurs

Ettårig utdanning

Treårig utdanning (bachelorgrad)

Femårig utdanning (mastergrad)

Annet, spesifiser her

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Innenfor hvilket fagområde tror du at du kommer til å studere videre? -
Landbruksfag/veterinærfag/naturfag

67) Hvordan tror du det vil være best for deg at studiene er organisert?

- Samlingsbaserte studier
- Studere med fast opphold på et studiested
- Nettbaserte studier (studiet gjennomføres i sin helhet over internett)
- Annet, spesifiser her

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Innenfor hvilket fagområde tror du at du kommer til å studere videre? - Landbruksfag/veterinærfag/naturfag

68) Hva ønsker du å bruke de landbruksfaglige studiene til?

- Jeg har bruk for den i arbeidet som gårdbruker
- Jeg kan tenke meg å arbeide som rådgiver i landbruket
- Jeg kan tenke meg å arbeide i landbruksforvaltningen (kommune, fylkesmann eller lignende)
- Jeg kan tenke meg å arbeide i samvirkeorganisasjoner eller faglag
- Annet, spesifiser her

- Vet ikke

69) Tror du det vil bli aktuelt for deg å ta etterutdanning?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Tror du det vil bli aktuelt for deg å ta etterutdanning? - Ja

70) Innen hvilke fagområder har du planer om å ta etterutdanning?

- Fag i tilknytning til landbruk/natur
- Andre fag

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Innen hvilke fagområder har du planer om å ta etterutdanning? - Fag i tilknytning til landbruk/natur

71) Hvilke fagområder vil du være interessert i å ta etterutdanning innen? (Flere svar mulig)

- Utmarksforvaltning
- Produksjonsfag (husdyr, planteproduksjon o.l)
- Skogbruk

- Næringsutvikling
- Klimagassutslipp og bioenergi
- Økonomi
- Annet, spesifiser her

- Vet ikke

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:
Innen hvilke fagområder har du planer om å ta etterutdanning? - Fag i tilknytning til landbruk/natur

72) Hvilket alternativ tror du vil være mest aktuelt for deg når det gjelder lengden på etterutdanningen?

- Korte kurs
- Ettårig utdanning
- Treårig utdanning (bachelorgrad)
- Femårig utdanning (mastergrad)
- Annet, spesifiser her

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:
Innen hvilke fagområder har du planer om å ta etterutdanning? - Fag i tilknytning til landbruk/natur

73) Hvordan tror du det vil være best for deg at etterutdanningen er organisert?

- Samlingsbaserte studier
- Studere med fast opphold på et studiested
- Nettbaserte studier (studiet gjennomføres i sin helhet over internett)
- Annet, spesifiser her

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:
Innen hvilke fagområder har du planer om å ta etterutdanning? - Fag i tilknytning til landbruk/natur

74) Hva ønsker du å bruke etterutdanningen din til?

- Jeg har bruk for den i arbeidet som gårdbruker
- Jeg kan tenke meg å arbeide som rådgiver i landbruket
- Jeg kan tenke meg å arbeide i landbruksforvaltningen (kommune, fylkesmann eller lignende)
- Jeg kan tenke meg å arbeide i samvirkeorganisasjoner eller faglag
- Annet, spesifiser her

- Vet ikke

75) I hvilken grad vil du si at utsagnene under stemmer for

din situasjon, på en skala fra 1-7 der 1 er helt uenig og 7 er helt enig?

	Helt uenig	1	2	3	4	5	6	Helt enig	Vet ikke
Med den utdanningen jeg har tatt (eller har planer om å ta), vil det være lett for meg å ta meg arbeid ved siden av gårdsbruket dersom jeg velger å ta over gården jeg har odell til.	☐		☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dersom jeg velger (eller skulle valgt) å ta over bruket, bør jeg lære mer om landbruksproduksjon.	☐		☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Du nærmer deg slutten av undersøkelsen. Vi vil nå stille deg spørsmål om hvilke holdninger du har til noen problemstillinger knyttet til politikk og landbruk.

76) Hvor enig eller uenig vil du si at du er i påstandene om landbrukspolitikk under?

	Uenig	Delvis uenig	Verken enig eller uenig	Delvis enig	Enig	Vet ikke
Norsk landbrukspolitikk er forutsigbar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
På grunn av landbrukspolitikken som føres vil mange kvie seg for å overta gård	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Større enheter er framtiden for norsk landbruk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Landbrukspolitikken som føres favoriserer de med små bruk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Landbrukspolitikken som føres favoriserer de med store bruk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Norsk landbruk ville være tjent med at Norge ble medlem av EU	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jordbruksavtaleordningen er et gode for norske bønder	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bøndene får rikelig med midler/overføringer over jordbruksavtalen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Norsk landbrukspolitikk er en garantist for at bøndene kan leve av gårdsdriften	☐	☐	☐	☐	☐	☒

77) Hvor enig eller uenig vil du si at du er i påstandene om bondeyrket under?

	Uenig	Delvis uenig	Verken enig eller uenig	Delvis enig	Enig	Vet ikke
Det å være bonde er et ensomt yrke	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det å være bonde betyr å arbeide mye og få lite igjen økonomisk sett	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bønder har dårligere velferds- og fritidsordninger enn andre yrkesgrupper	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Som bonde gjør man et samfunnsnyttig arbeid	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Som bonde har man en interessant jobb	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bønder har frihet til å bestemme over egen arbeidsdag	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bondeyrket har høy anseelse i samfunnet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg mener menn egner seg bedre enn kvinner til å drive gård	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mine foreldre mener menn egner seg bedre enn kvinner til å drive gård	☐	☐	☐	☐	☐	☐

78) Hva bør skje med odelsretten i framtiden?

- Den bør fjernes
- Den bør beholdes slik den er i dag
- Den bør endres
- Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Hva bør skje med odelsretten i framtiden? - Den bør endres

79) Hva mener du bør endres i odelsloven?

- Arealgrensene bør heves
- Arealgrensene bør senkes
- Fristen for å reise odelskrav bør bli kortere
- Fristen for å reise odelskrav bør bli lengre
- Det bør bli færre slektsmedlemmer som kan overta på odel
- Det bør bli flere slektsmedlemmer som kan overta på odel

Annet, spesifiser her

---

80) Er det å være odelsbarn mest plikt eller privilegium?

- Plikt
- Privilegium
- Ikke sikker

---

81) Var du medlem av noen av følgende organisasjoner i oppveksten?

- Norges Bygdeungdomslag, NBU
- 4H
- Norges Ungdomslag, NU
- En miljøorganisasjon
- Politisk parti/Partipolitisk ungdomsorganisasjon
- Idrettslag
- Musikkforening/korps/kor
- Rideklubb
- Speidergruppe
- Annen idealistisk organisasjon
- Ingen av disse
- Andre, spesifiser her

---

82) Bør Norge bli medlem av EU?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Hopp over spørsmålet hvis du ikke har lyst til å svare.

83) Dersom du har eller hadde hatt stemmerett, og det var Stortingsvalg i morgen, hvilket parti ville du ha stemt på?

- Fremskrittspartiet
- Høyre
- Venstre
- Kristelig Folkeparti
- Senterpartiet
- Arbeiderpartiet
- Sosialistisk Venstreparti
- Rødt
- Andre partier
- Vet ikke

Nå følger noen spørsmål om bank og spesielle vilkår for unge bønder.

84) Hvis du en gang i framtiden velger å overta odelsgården, og du i den forbindelse skal velge bank. Hvor viktig er det for deg på en skala fra 1 til 7, hvor 1 er "ikke viktig" og 7 er "svært viktig" at:

	Ikke viktig							Svært viktig	
	1	2	3	4	5	6	7		
Banken har de beste betingelsene	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
Banken har kontor/filial i nærheten av der du bor	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
Banken har gode kunnskaper om landbruk	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
Banken er villig til å hjelpe deg til å realisere dine prosjekter	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
Banken er en samvirkebank	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
Banken er en del av landbrukssamvirket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		

85) Har du hørt om et bankkundeprogram som heter "Ung Bonde"?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

**Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen.
Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:**

Har du hørt om et bankkundeprogram som heter "Ung Bonde"? - Ja

86) Hvilke(n) av følgende banker forbinder du med kundeprogrammet "Ung Bonde"? (Flere svar mulig)

- Gjensidige Bank
- Sparebanken 1
- Landkreditt Bank
- DnB Nor
- Fokus Bank
- Nordea
- Skandiabanken
- Andre, spesifiser her

87) Hvis du skulle deltatt i et kundeprogram som heter "Ung Bonde", hvor viktig ville det ha vært for deg på en skala fra 1 til 7, hvor 1 er "ikke viktig" og 7 er "svært viktig", at:

	Ikke viktig	1	2	3	4	5	6	7	Svært viktig
Banken er gebyrfri	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Banken gir deg redusert driftskredittrente (kortsiktig lån til innsatsmidler i produksjonen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Banken gir deg redusert rente på langsiktig pantelån (lån til investeringer til gårdsdriften som innvilges med pant i gården)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

88) Hva synes du vil være en passende øvre aldersgrense for å delta i "Ung Bonde"-programmet?

- 25 år
- 30 år
- 35 år
- 40 år

Helt til slutt ønsker vi litt bakgrunnsinformasjon om deg.

89) Er du mann eller kvinne? *

- Mann
- Kvinne

90) Hvilket år er du født? (Skriv helt årstall, for eksempel 1984)

91) I hvilket fylke ligger odelsgården?

- Velg alternativ -

Dersom du kunne tenke deg å delta i en lignende undersøkelse ved en senere anledning, ber vi deg om å oppgi ditt fulle navn og telefonnummer i spørsmålet under.

92) Opplysningene vil kun bli brukt av Landbrukets Utredningskontor til lignende undersøkelser, og dine svar vil fortsatt være anonyme.

93) Hvis du helt til slutt har kommentarer til undersøkelsen, eller andre forhold du ønsker å gjøre oss oppmerksom på, så kan du gjøre det her:

© Copyright www.questback.com. All Rights Reserved.